

Liturgikus örökségünk III.
A 125 éve alakult hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság utolsó
műve, a Danilovics-énekkönyv megjelenésére 2004. április 29-én
rendezett szimpozium anyaga

Kiadja:
a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola
Liturgikus Tanszéke
Nyíregyháza
Bethlen G. u. 13-17.
Tel.: (42) 597-600
Fax: (42) 420-313
e-mail: atanaz@atanaz.hu

Felelős kiadó:
Dr. Pregun István
főigazgató

Szerkesztette:
Ivancsó István
e-mail: ivancsoi@atanaz.hu

© 2004 Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék

ISSN 1786-2639

ISSN 1785-2722

ISBN 963 8665 033

**SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITUDOMÁNYI FŐISKOLA
LITURGIKUS TANSZÉK 11.**

Liturgikus örökségünk III.

**A 125 éve alakult hajdúdorogi liturgikus fordító
bizottság utolsó műve, a Danilovics-énekkönyv
megjelenésére 2004. április 29-én rendezett
szimpozion anyaga**

**Nyíregyháza
2004**

PREGUN ISTVÁN

MEGNYITÓ

Kedves Tisztelendő Asszonyok,
Főtisztelendő Atyák, Tanár Urak,
Kedves Hallgatóink!

Mielőtt megnyitnám a Liturgikus Tanszékünk által szervezett tudományos szimpóziumot, felhasználom az alkalmat, hogy ebben a közösségben – vendégeink, tanáraink és hallgatóink előtt – hivatalosan bejelentsem: Öszentsége, II. János Pál pápa Ratzinger bíborosnak, a Hittani Kongregáció prefektusának előterjesztésére, 2004. március 6-án dr. Ivancsó István tanszékvezető tanárunkat, a Papnevelő Intézet rektorát, a Nemzetközi Teológiai Bizottság tagjává nevezte ki.

Ez a Bizottság a világ minden részéből kiválasztott harminc legkiválóbb hittudósból áll. Öröm és dicsőség ez a kinevezés elsősorban Ivancsó rektor úr személye felé, hiszen több évtizedes tudományos működésének szentszéki elismerését jelenti ez. A Nemzetközi Teológiai Bizottságban olyan nagy magyar teológusok nyomába lép, mint Gál Ferenc és Vanyó László.

Öröm és dicsőség ez a kinevezés a Magyar Görög Katolikus Egyház felé, hiszen legjobb ismereteim szerint Ivancsó István tanár úr az első görög katolikus, és az első magyar görög katolikus hittudós, akit e neves grémiumba emeltek.

Utoljára, de nem utolsó sorban öröm és dicsőség ez a kinevezés Hittudományi Főiskolánk felé, hiszen a világegyházban működő legnagyobb hittudományi egyetemek és főiskolák közül is csak kevesen mondhatják el, hogy tanáraik egyike a Nemzetközi Teológiai Bizottság tagja.

Amikor ezt az örömet megosztom kedves mindnyájukkal, őszinte szeretettel és kollegiális érzésekkel gratulálok Ivancsó István tanár úrnak. Munkáját kísérje mindig Isten áldása!

Amikor mindnyájunk nevében megköszönöm papnövendégeink énekkarának a szimpóziumot megnyitó szereplését, ezúton is szeretném kifejezni elismerésemet és köszönetemet azért a szép éneklését, amit

április 24-én, a debreceni református Nagytemplomban mutattak be. Köszönöm Gebri József tanár úrnak és az énekkar minden tagjának ezt a szép közreműködést, amely után örömmel fogadtam a gratuláló elismeréseket. Ezek közül szeretném kiemelni a Debreceni Egyetem rektorának szavait, aki azt mondta, hogy „Nem is tudtam, hogy nektek ilyen nagyszerű énekkarotok van!”

Vendégeink tájékoztatásául el kell mondanom, hogy énekkarunk a Debreceni Egyetem és a Tiszántúli Református Egyházkerület által rendezett nemzetközi konferencia ökumenikus istentiszteletén szerepelt. Ez a konferencia a „Szellemi kézfogás a közös Európáért” címet viselte. Célja az Európai Uniónak a régió belüli szellemi-lelki előkészítése volt. Magas rangú ukrán, román, szlovák és magyar egyházi és világi személyiségek vettek részt rajta. Régióink több görög katolikus püspöke is megjelent, így ott volt Főpásztorunkon kívül, az eperjesi, a munkácsi, és a nagyváradi görög katolikus megyéspüspökök, is de a vendégek között köszönthettük az eperjesi Görög Katolikus Teológiai Fakultás dékánját is.

Kedves Vendégeink, Kedves Hallgatóink!

Ezen bevezető gondolatok után szimpóziumunkat ezennel hivatalosan megnyitom.

IVANCSÓ ISTVÁN

DANILOVICS JÁNOS ÉLETÉNEK ÉS MUNKÁSSÁGÁNAK FŐBB ADATAI

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. A kezdeti évek; 3. Az ifjú pap, majd kanonok Ungváron; 4. A külhelynök Hajdúdorogon; 5. Irodalmi és kiadói tevékenysége; 6. Jelentőségének összefoglalása.

1. Bevezetés

Hatvan esztendő: 1836 és 1895 között. Ma már meglehetősen kevés arra, hogy egy emberöltőnek nevezzük. Mégis, Danilovics Jánosnak ennyit engedett a Gondviselés, hogy teljes életet éljen.

A haláláról hírt adó munkácsi körlevélben Firczák Gyula megyéspüspök 1895. november 9-i keltezéssel a „Lelkészi halálozás” rovatban szűkszavúan közli: „Danilovics János kanonok, cz[ímzetes] apát, dorogi püsp[öki] külhelynök, okt. 21-én, élete 60, áldozársága 33. évében: szívszélhűdésben” elhunyt.¹

Nem nevezhető kevésnek sem – a kor szemüvegén át nézve – a hatvan esztendő. Ugyanis a körlevelek sorában évente utolsóként megjelenő összefoglalásban azt láthatjuk,² hogy az 1895-ös esztendő legifjabb papi halottja mindössze 24 évet élt,³ s még fel sem szentelődött, hanem csak tanulmányvégzett papnövendék volt. A legidősebb elhunyt pedig 78 esztendőt tölthetett a földi életben.⁴ A tizenöt halottnak – akik

¹ *Munkácsyegyházmegyei Körlevelek*, XIV (1895) 39.

² 1895. december 31-i keltezéssel adta ki a püspök, mégpedig a szokásos módon, táblázatba foglalva. A kíséző szöveg pedig: „Az 1895. évben elhalálozott, egyházmegyémbeli lelkészek és papnevendékek kimutatását Önökkel alább oly felhívás kíséretében közlöm, hogy az Úrban elhunytak mindenikéért egy-egy engesztelő sz. miseáldozatot mutassanak be”. – A körlevelek utolsó, számozatlan lapjaként, de 7720. szám alatt közölve jelent meg.

³ Firczák Emil tanulmányvégzett papnövendék 1895. március 29-én hunyt el tüdővészben 24 éves korában, özvegy és árva nem maradt utána.

⁴ Ilyyásevits Antal eötvösfalvai lelkész, kerületi esperes, szentszéki ülnök, a Ferenc József rend lovagja 1895. szeptember 27-én hunyt el végelgyengülésben 78 éves korában, papságának 53. esztendejében, özvegy nem maradt utána.

ebben az esztendőben hunytak el – az átlagéletkora 55,3 évet tesz ki. Papi szolgálatuk idejének az átlaga sem haladja meg a 30 évet, mert mindössze 27,9 év. Tehát – amint látható – mindkét szám alatta marad Danilovics Jánosénak.

Hogy Danilovics János – emberileg nézve nem túlságosan hosszú életkora ellenére is – sokat tett egyházában és egyházáért, azt az életében viselt és a gyászjelentésben közölt tisztségei már önmagukban is jelzik: a munkácsi egyházmegye kanonokja, dámi címzetes apát, hajdúdorogi külhelynök volt.

A következőkben – a rendelkezésünkre álló adatok alapján – a címben jelzett korlátozásnak megfelelően, életének és munkásságának csupán főbb adatait igyekszünk összefoglalóan előtárni. Igaz, hogy személyét és életútját méltató monográfia még nem látott napvilágot róla, de a fontosabb lexikonok megemlítik, rövid életrajzát közölve.

2. A kezdeti évek

Danilovics János⁵ a Zemplén megyei Órmezőn született 1836-ban.⁶ Papi családból származott. Így a sematizmusból ismeretesek a szülei is. Édesapja szintén Danilovics János görög katolikus pap volt, aki 1806-ban született, s 1830-ban szentelődött pappá.⁷ Édesanyja pedig Fesztory Terézia, szintén papi család sarja volt.

A paróchiához, ahol édesapja szolgált, illetve ahol a fiú született, akkor összesen 638 görög katolikus hívő tartozott: Órmezőn 396, illetve Krivostyán filiában 219, Barkó filiában pedig 23 hívő élt. Ez a nagymihályi esperesi kerületben akkor átlagosnak volt tekinthető. Magát az egyházközséget „réginek” tünteti fel a sematizmus, a nyelvét pedig ruténnek. A templom, ahol az édesapa a szertartásokat végezte, valamint a gyermek az első vallásos élményeit és neveltetését kapta, kőből épült, és az Úr mennybemenetelének ünnepére lett felszentelve.⁸ Az egészen kicsi gyermekkor nem lehetett könnyű, mert az órmezői paróchiális

⁵ Szócikket közöl róla Bangha, B. (szerk.), *Katolikus lexikon*, Budapest 1931-1933, I. köt. 395. is, de nevét Danilovich-nak írja. Ezt a hibás írásmódot veszi át TIMKÓ, *Keleti kereszténység, keleti egyházak*, Budapest 1971, 474. is.

⁶ Születésének évszámát a többi közléstől eltérően Diós, I. (szerk.), *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest 1993-, II. köt. 520. 1834-re teszi.

⁷ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis, pro anno Domini MDCCCXXXV*, Cassoviae 1835, 172.

⁸ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis, pro anno Domini MDCCCXXXIX*, Cassoviae 1839, 244.

épületről 1839-ben a sematizmus azt jelzi, hogy leégett,⁹ és ekkor Danilovics János mindössze még csak három esztendő volt. Viszont ifjú korában a pap édesapával és a családdal együtt nagyobb paróchiát is élvezhetett. Az 1856-os sematizmusban az olvasható, hogy Kereknye az új állomáshelyük.¹⁰ Igaz, hogy itt csak 431 a hívek száma, de a nyolc filiával együtt összesen 1368. Az egyházközség nyelvét ruténnek és magyarnak tünteti fel a sematizmus. Az immár húsz esztendő ifjú a Szentlélek leszállása, tehát a Pünkösöd ünnepére szentelt, kőből (1782-ben) épült templomban készült édesapja mellett a papi hivatására. Végül a család harmadik állomáshelye Darócz lett az 1870-es sematizmus szerint, összesen 1132 hívővel, akik közül 681 a paróchia területén lakott, melynek nyelve ruténnek van feltüntetve.¹¹ Az édesapa itt is halt meg 1873. május 7-én, 67 éves korában, papságának 43. esztendejében.¹² Amikor ide költöztek, Danilovics János már pap volt, de bizonyára segédkezett édesapjának az Istenszülő születésének ünnepére szentelt kőtemplomban.

A gyermekévekről nem lehet sokat tudni. Annyi ismeretes, hogy a gyermek Danilovics iskoláit a szülőfalujától nem távol eső Sátoraljaújhelyen kezdte.¹³ A gimnáziumot és a teológiát Ungváron végezte, de Kassán is tanult.¹⁴

A papi pályára az ungvári papnevelő intézetben készült fel. S valóban, az 1856. évi munkácsi egyházmegyei sematizmusban¹⁵ ott talál-

⁹ *Ibid.* – Majd csak az 1843-as sematizmus jelzi, hogy már kőből épült paróchiális épülettel rendelkezik az egyházközség: *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis, pro anno Domini MDCCCXLIII, Cassoviae* 1843, 210.

¹⁰ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis, pro anno Domini MDCCCLVI, Cassoviae* 1856, 207-208.

¹¹ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis, pro anno Domini 1870, Unghvarini* 1870, 163.

¹² *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis, ad annum Domini 1874, Ungvárini* 1874, 219.

¹³ Vö. SZINNYEI, J., *Magyar írók élete és munkái*, Budapest 1893, II. köt. col. 606.

¹⁴ Vö. PIRIGYI, I., „A magyar görögkatolikuság történetének kiemelkedő személyiségei”, in Timkó, I. (szerk.), *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Em-lékkönyve 1912-1987*, Nyíregyháza 1987, 197. – Danilovics életrajzát röviden magunk is összefoglaltuk: *Az 1879-es hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság és tevékenysége*, (Athanasia Füzetek 1), Nyíregyháza 1999, 9-11. – Lásd még újabban: PIRIGYI, I., *Görög katolikus papi sorsok*, Debrecen 1999, 15-19.

¹⁵ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis, pro anno Domini MDCCCLVI, Cassoviae* 1856, 254.

juk a nevét, mégpedig a második éves teológusok között. Aztán elvégezte az akkor szokásos még két esztendő, s a következő, 1859-es sematizmus már azon tanulmányvégzett papnövendékek között hozza a nevét, akik a szentelésükre várnak.¹⁶ Ugyanakkor az egyházmegyei kancellárián kapott állást, mégpedig protokollistaként, azaz jegyzőkönyvvezetőként.¹⁷ Az 1861-es sematizmusban még mindig ugyanilyen minőségben szerepel.¹⁸ Ez azt jelenti, hogy tanulmányai elvégzése után még négy évet kellett várnia, míg pappá szentelődhetett.

3. Az ifjú pap, majd kanonok Ungváron

Danilovics János pappá szentelése 1862-ben történt. *Popovics Bazil* munkácsi püspök (1837-1864) szentelte fel, és irodájában fogalmazónak nevezte ki. Az egyházmegyei kancellária tisztségviselőinek névsorában előbb az 1864-es,¹⁹ majd pedig az 1865. évi sematizmus is ugyanabban a minőségben közli.²⁰

Két év múlva, 1867-ben, az időközben meghalt püspök utóda, *Pankovics István* munkácsi püspök (1866-1874) titkára lett. Az 1868. esztendei sematizmusban már így találjuk.²¹ Ugyanakkor szentszéki ülnöki kinevezést is kapott, amellyel tovább növekedett tisztségeinek és feladatainak a száma.²²

Bizonyára tehetségének, képzettségének és papi lelkületének köszönhette, hogy alig kilenc éves papként 1871-ben kanonoki kinevezést kapott: a munkácsi egyházmegye székesegyházának „hetedik kano-

¹⁶ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis, pro anno Domini 1859*, Pestini 1859, 213.

¹⁷ *Ibid.*, 12. – PIRIGYI, „A magyar görögkatolikusság történetének kiemelkedő személyiségei” (14. láb.), 197. egyszerűen írnokként jelöli. – SZINNYEI, *op. cit.* (13. láb.), col. 606. viszont azt írja, hogy a munkácsi püspök „egyházi kormányánál igazgató lett”.

¹⁸ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis, pro anno Domini 1861*, Pestini 1861, 12.

¹⁹ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis, pro anno Domini 1864*, Unghváriini 1864, 12.

²⁰ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis, pro anno Domini 1865*, Pestini 1865, 11.

²¹ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis, pro anno Domini 1868*, Unghváriini 1868, 12.

²² *Ibid.*, 11. – Mindkét tisztsége megmaradt továbbra is, amint azt a következő, 1870-ben kiadott sematizmus igazolja: *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis, pro anno Domini 1870*, Unghváriini 1870, 11. és 10.

nokja” lett. Sőt, mindezek mellett még további tisztségekkel és megbízásokkal látták el. Az Ungvári Püspöki Liceumban a lelképásztorkodástan, az erkölcsstan és a pedagógia professzoraként alkalmazták. Ugyanakkor az egyházmegyei harmadfokú bíróság bírójává és szentszéki jegyzővé is kinevezték.²³

Papi munkássága mellett Danilovics János széles körű irodalmi tevékenységet is folytatott. Írásai általában ruszin nyelven jelentek meg. 1872-ben Ungváron a *Szent Bazil Társulat* társelnökévé választották. E társulat 1866. október 1-jén alakult meg formálisan, hogy a munkácsi és az eperjesi egyházmegye híveinek szellemi és erkölcsi művelődését előmozdítsa. A szervezet alapszabályának 2. §-a szerint: „Ezen társulat célja és feladata: az említett két egyházi megyéhez tartozó iskolák szükségéhez képest iskolai, általában pedig minden olynemű épületes és hasznos könyvek, képek és folyóiratok orosz (azaz ruthén) és magyar nyelvbeni szerkesztése, összeállítása, illetőleg kiadása, díjazása és terjesztése, melyek tartalmok és szellemöknél fogva a görög-egyesült katolikus szellemörköncsi művelődését sikeresen előmozdíthatják.”²⁴ Danilovics János az 1872. évi tisztújításkor lett a Társulat társelnöke. A szervezet ezzel elismerte irodalmi tevékenységének jelentőségét.²⁵ Igaz, a Társulat fennállása és működése nem volt zökkenőmentes, sőt meglehetősen viharosnak ítéelhető, különösen az 1871. évi januári vezetőváltásig, amíg a russzofil irányzat uralkodott benne. De 1873 után már egyre jobban be tudta tölteni a szabályzatban megfogalmazott feladatát.

Aztán Danilovics János egyre előbbre lépett a kanonokságban, mert az 1876-os sematizmus már iskolás kanonokként tünteti fel. S ugyancsak ekkor jelzi először azt, hogy ténylegesen 1871-től lett kanonok, 1875-től pedig hajdúdorogi püspöki külhelynök.²⁶ Majd az 1878-as sematizmus újabb helyen mutatja be őt: primikérius vagy éneklőkanonokként.²⁷ Az 1881-es, az 1883-as, az 1888-as, az 1991-es, illetve az 1993-as sematizmus Danilovics Jánosnak ismét előbbre lépését igazolja:

²³ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis, ad annum Domini 1874, Ungvárini 1874, 7. és 15. – PIRIGYI, Görög katolikus papi sorsok* (14. láb.), 16. tévesen közli, hogy 1867-ben kapta a kanonoki kinevezését.

²⁴ Idézi: BOTLIK, J., *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646-1997)*, Budapest 1997, 88.

²⁵ Vö. PIRIGYI, *Görög katolikus papi sorsok* (14. láb.), 16.

²⁶ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis, ad annum Domini 1876, Ungvárini 1876, 72-73.*

²⁷ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis, ad annum Domini 1878, Ungvárini 1878, 69.*

immár archi-diakónus vagy olvasókanonok.²⁸ A kanonoki „ranglistában” csupán az archi-presbyter vagy nagyprépost nagyobb ennél, ám ezt ő nem érte el, mert Firczák Gyula után Roskovics Ignác lett a nagyprépost. Ez pedig azt jelenti, hogy „megelőzte” Danilovics Jánost a kanonokságban. Mindezek mellett természetesen mindig szerepel az is a sematizmusokban, hogy hajdúdorogi püspöki külhelynök.

4. A külhelynök Hajdúdorogon

Danilovics János egyházi pályájának ívelése töretlenül haladt, mert az életében szerepet játszó harmadik püspök, *Pásztélyi Kovács János* (1874-1891) az elődje idején – 1873-ban – felállított hajdúdorogi külhelynökség²⁹ vikáriusává tette 1875-ben. A munkácsi egyházmegyei sematizmusok folyamatosan közlik ezt a tényt.³⁰

A hajdúdorogiaiak már 1866. május 6-án kérelmezték önálló magyar görög katolikus püspökség vagy legalább külhelynökség felállítását. Az 1868. április 16-án tartott országos kongresszustól kezdve azonban már csak a püspökséget kérték. Ennek ellenére csupán külhelynökséget kaptak, mégpedig mindössze 33 munkácsi egyházmegyes paróchiából létrehozva.

Danilovics János kinevezésének Hajdúdorogon nem nagyon örültek. Egyrészt ugyanis azt szerették volna, ha a külhelynöki tisztséget

²⁸ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis, ad annum Domini 1881*, Ungvarini 1881, 11. – *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis, ad annum Domini 1883*, Ungvárini 1883, 11. – *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis, ad annum Domini 1888*, Ungvárini 1888, IX-X. Ez utóbbi közli a születés (1834), a szentelés (1862) a kanonokság kezdete (1871), a külhelynökség kezdete (1875) és a címzetes apáti kinevezés (1886) évszámát is. – *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis, ad annum Domini 1891*, Ungvarini 1891, IX. – *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis, ad annum Domini 1893*, Ungvarini 1893, XI.

²⁹ A külhelynökségről lásd JANKA, GY., „A hajdúdorogi külhelynökség története”, in Ivancsó, I. (szerk.), *Liturgikus örökségünk I. Az első magyar nyomtatott Liturgikon megjelenésének 120. évfordulójára 2002. április 18-án rendezett szimpozion anyaga*, Nyíregyháza 2002, 7-16. – SZABÓ, P., „A »Hajdúdorogi Külhelynökség« kánonjogi státusza”, in *ibid.*, 17-26.

³⁰ Az 1876-os 72-73.; az 1878-as 69.; az 1881-es 11.; az 1883-as 11.; az 1888-as IX-X.; az 1891-es IX.; az 1893-as XI. – A püspöki kinevezési okmány: „Megnyitási ünnepélye a munkácsi egyházmegyéhez tartozó Hajdu-Dorogi ujdon szervezett püspöki külhelynökség első alszentszéki tanácskozmányának 1876-dik év február hó 9-dik napján”, *A Hajdúdorogi Külhelynökség Levéltára*, 1 doboz, 1. csomó.

a saját papjuk, Szabó György főesperes kapja meg, másrészt Ungváron megjelent írásai alapján Danilovicsot ruszofil embernek tartották. Ő azonban – aki a híressé vált, ruszin nyelvű „Családi ünnep” színdarabjában még elítélte azokat a ruszinokat, akik elhagyták nemzetüket – Hajdúdorogon szívvel-lélekkel magyar lett.³¹

A magyar kultuszminisztérium háromezer forintot utalt ki a külhelynökség céljaira, a hajdúdorogiaktól pedig egy hatalmas, díszes épületet és egy szántót kapott. Nyilván úgy gondolták, hogy ez a város közepén lévő udvarház a jövőbeni püspököknek is megfelel majd. Mindezek mellett a külhelynök érezte, hogy a városban fagyos légkör veszi körül. De hamarosan sikerült megnyernie az emberek bizalmát, mégpedig azzal, hogy azonnal tervbevette a liturgikus könyvek magyar fordítását és kiadatását. Sőt – állítólag – a várható kedvező fejlődés reményében a kormány segélyét meg sem várva, a saját költségén kezdte kinyomtatni a liturgikus könyveket.³² A munkálatokra kilenctagú liturgikus fordító bizottságot hozott létre,³³ s ennek köszönhetően a legfontosabb liturgikus szövegeink általános magyar használatba kerülhettek.³⁴

Danilovics János ilyen irányú munkáját Pásztélyi püspök elismerte: szóba került a nagypréposti kinevezése, de erről lemondott a vikárius,³⁵ viszont a zámi címzetes apáti kitüntetést elfogadta, melyet 1886-ban kapott meg.³⁶ Püspöke tehát értékelte a magyar nyelvű liturgia ügyét szolgáló és fordítói tevékenységét, bár ellentmondásos helyzetben történt ez, mert a püspököknek Róma nyomására körlevélben kellett kihirdetnie a magyar liturgikus nyelv tilalmát.³⁷

Danilovics János külhelynök már első intézkedései között hozzalátott az alszentszék megszervezéséhez,³⁸ melyet ő maga vezetett, s

³¹ Vö. PIRIGYI, *Görög katolikus papi sorsok* (14. láb.), 18.

³² Vö. PAPP, B. J., *Hajdúdorog küzdelme a magyar görög katolikus egyházmegye felállításáért*, Hajdúdorog 1996, 38.

³³ Első részletes, mindent átfogó bemutatását lásd írásunkban: *Az 1879-es hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság és tevékenysége* (Athanasiana Füzetek 1), Nyíregyháza 1999.

³⁴ Vö. PIRIGYI, „A magyar görögkatolikusság” (14. láb.), 197.

³⁵ Vö. JANKA, *op. cit.* (29. láb.), 12. Utal *A Hajdúdorogi Külhelynökség Levéltára*, 1886. XII. 15. keltezésű iratra.

³⁶ Danilovics külhelynököt János püspök a 6243. számú leiratban értesítette, 1886. december 15-én. Vö. *A Hajdúdorogi Külhelynökség Levéltára*, 2. doboz, 2. csomó. – A munkácsi egyházmegyei sematizmusok pedig folyamatosan közlik: az 1888-as XVII; az 1891-es XVI; az 1893-as XVIII.

³⁷ Vö. PIRIGYI, „A magyar görögkatolikusság” (14. láb.), 197.

³⁸ Ezt először az 1876-os *sematizmus* (26. láb.) közli: 189-190.

amelynek tizenkét tagja volt. Illetve már az első szentszéki ülésen javaslatot tett egy felekezeti jellegű magyar éneklész (azaz kántortanító) képezde felállítására Hajdúdorogon. Legjelentősebb művének és elévülhetetlen érdemének mindazonáltal a liturgikus könyvek magyarra való fordítását kell tartanunk.

Haláláról a munkácsi sematizmus így számol be: „Joannes Danilovics, Canonicus Lector Ecclesiae Cathedralis, Munkácsensis, Abbas tit., Vicarius Episcopalis Hajdu-Dorogensis, die 21. Octobris, aetatis suae anno 60, sacerdotii 33”.³⁹

5. Irodalmi és kiadói tevékenysége

Minthogy Danilovics János életének és munkásságának legfontosabb szempontja az imént említett téma, vagyis a magyar liturgikus fordítások terén való felbecsülhetetlen munkálkodása volt, az irodalmi és kiadói tevékenységét is csak erre összpontosítva tekintjük át.⁴⁰ A leírások igazolják, hogy mind önálló műveket, mind általa szerkesztett kiadványokat is megjelentetett.

Munkái:

1. *Az ámitók* – Sztripszky Hiador szerint: „Egyfelvonásos színdarab, amelyet a szerző a 60-as évek végén az ungvári papnövendékek részére írt. Kéziratban maradt. Szerző saját följegyzése az 1887. évben megjelent *Védiratom* című füzeté 14. lapján.”⁴¹

2. *Beszédek, melyeket a püspöki consistorium előtt az egyházi autonómia ügyében mondott*, Budapest 1870.⁴² A két beszéd az ungvári püspöki szentszéken hangzott el.⁴³

3. Liturgikon, teljes leírással: *Aranyszáju Szent János atya szent és isteni liturgiája vagyis az ujszövetségi vérontás nélküli szent áldozat bemutatásának rendje kiegészítve több oltári imával és egyházi énekkel a magyarajku görög szertartásu katolikusok lelki épülésére. A munká-*

³⁹ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsiensis, ad annum Domini 1896*, Ungvári 1896, 202.

⁴⁰ Bizonyos ismereteink vannak a szláv nyelvű munkáiról is, ám azok összegyűjtése és rendszerezése további elmélyült kutatásokat fog igényelni.

⁴¹ SZTRIPSZKY, H., „Bibliographiai jegyzetek az ó-hitű magyarság irodalmából”, in Szabó, J., *A görög-katolikus magyarság utolsó kalvária-útja. Szerző dolgozataiból és beszédeiből egybeállította, bevezetővel és jegyzetekkel kíséri dr. Sztripszky Hiador*, Budapest 1913, 444.

⁴² SZTRIPSZKY, *op. cit.* (41. láb.), 444.

⁴³ SZINNYEI, *op. cit.* (13. láb.), col. 606.

csi és eperjesi egyházmegyei szentszékek kebeléből kiküldött kilenczes tagu bizottság fordítása Hajdu-Dorogon 1879. Debreczen, nyomtatott a város könyvnyomdájában. 1882. Áp.⁴⁴

4. Szerkönyv, melynek teljes leírása: *Görög katolikus egyházi szerkönyv (Euchologion) Magyarra fordított Hajdu-Dorogon 1879.* Debreczen, nyomtatott a város könyvnyomdájában. 1883. – 395.⁴⁵

5. *Imádságok. Görög katolikus szent misei és húsvéti énekek. A hajdú-dorogi püspöki vikárius kiadása. 1884. Ára 12 kr.* Debreczen, 1884, nyomtatott a város könyvnyomdájában. 8. r. 23 l.⁴⁶

6. *Védirata*, Debreczen 1887.⁴⁷

7. *Ürszág-e? Vagyis a Munkács egyházmegyei Roskovics-féle kiskaté különlegességeinek tárgyilagosa megvitatása*, Debreczen 1888. Nyomatott a város könyvnyomdájában. 8. r. 16 l.⁴⁸

8. *Bazil-liturgia, a teljes címe alapján: Szent Nagy Bazil atya szent és isteni liturgiája továbbá az előszenteltek isteni liturgiája s egyéb egyházi szolgálatok papi imádságai. A görög szert. katolikusok lelki hasznára. Hajdú-Dorogi kiadás. 1890. Debreczen, nyomtatott Kutasi Imrénél 1890.*⁴⁹

9. *Általános énekkönyv, melynek teljes leírása: Görögszertartásu általános egyházi énekkönyv a hozzávaló imákkal. A görög-katolikus hívek lelki hasznára. Fordította és kiadta Danilovics János Hajdu-dorogi püspöki vikárius. 1892. Debreczen, Nyomatott a város könyvnyomdájában 1892. 49.*⁵⁰ – Olyan sikere lett a könyvnek, illetve annyira

⁴⁴ SZTRIPSZKY, *op. cit.* (41. láb.), 444-445. – SZINNYEI, *op. cit.* (13. láb.), col. 606. – Teljes bemutatását már elvégeztük: „Az 1882-es Liturgikon”, in Ivancsó, I. (szerk.), *Liturgikus örökségünk I. Az első magyar nyomtatott Liturgikon megjelenésének 120. évfordulójára 2002. április 18-án rendezett szimpozion anyaga*, Nyíregyháza 2002, 27-46.

⁴⁵ SZTRIPSZKY, *op. cit.* (41. láb.), 445. – SZINNYEI, *op. cit.* (13. láb.), col. 606. – Teljeskörű bemutatását már elvégeztük: *A magyar görög katolikus egyház szerkönyvei*, (Athanasiana Füzetek 3), Nyíregyháza 1999.

⁴⁶ SZTRIPSZKY, *op. cit.* (41. láb.), 445.

⁴⁷ SZINNYEI, *op. cit.* (13. láb.), col. 606.

⁴⁸ SZTRIPSZKY, *op. cit.* (41. láb.), 445. – SZINNYEI, *op. cit.* (13. láb.), col. 606. – ЛЕЛЕКАЧЬ, Н. – ГАРАЙДА, И. (зл.), *Загальна Бібліографія Подкарпаття*, (Літературно-Наукова Бібліотека 30), Унгварь 1944, I. часть. LELEKÁCS, M. – HARAJDA, J., *Kárpátalja Általános Bibliográfiája*, (Irodalmi és Tudományos Könyvtár 30), Ungvár 1944. I. rész – Faksimile: Ужгород 2000, 60.

⁴⁹ SZTRIPSZKY, *op. cit.* (41. láb.), 445. – SZINNYEI, *op. cit.* (13. láb.), col. 606.

⁵⁰ SZTRIPSZKY, *op. cit.* (41. láb.), 445. – SZINNYEI, *op. cit.* (13. láb.), col. 606. – LELEKÁCS – HARAJDA, *op. cit.* (48. láb.), 60. – A mű eddig ismert kiadásainak

fontossá vált ez a mű, hogy egymás után tizennégy kiadása is napvilágot látott. Az első tehát 1892-ben, a második 1893-ban, aztán a harmadik 1897-ben, a negyedik pedig 1899-ben. Az ötödik kiadás időpontjáról nincs ismeretünk, mert ebből a változathól még nem sikerült példányt találni. A hatodik kiadás 1903-ban jelent meg, a hetedik 1905-ben, a nyolcadik 1906-ban. Aztán a kilencedik és tizedik kiadás⁵¹ ugyanabban az esztendőben, 1907-ben látott napvilágot. A tizenegyedik kiadás 1908-ban jelent meg, míg a tizenkettedik 1910-ben. A tizenharmadikról ismét nincs ismeretünk, mert ez a példány is hiányzik a gyűjteményünkől,⁵² a tizennegyedik viszont megvan, de nem szerepel benne kiadási évszám.

10. Pünkösdi katavászia, teljes címével: *Melléklet a „Kelethez”*. *A pünkösztünnepi katavászia című ének pályázati fordításai. Ó-szláv és görög nyelvből. Közli: Danilovics János hajdudorogi püspöki vikárius.* Debreczen, nyomtatott a város könyvnyomdájában. 1893. – 394. A füzet kommentár nélkül közöl tizenhárom fordítást. Ezek egy olyan pályázatra készültek, melyet a külhelynök írt ki. Figyelemre méltó, hogy az Általános egyházi énekkönyvbe a második kiadástól kezdve a tizenkettedik helyen álló,⁵³ „Pályázaton kívül álló mutatvány. (Nem díjazható, de megbírálandó.)” feliratot viselő változat be is került.⁵⁴

(egyáltalán tizennégyig, a hiányzó ötödik és tizenharmadik kivételével) teljes körű bemutatását már elvégeztük: *Danilovics János Általános egyházi énekkönyve*, (Athanasiana Füzetek 7), Nyíregyháza 2003.

⁵¹ Meg kell jegyeznünk, hogy egy „tizedik, bővített kiadás” jelzetet viselő különleges változat is napvilágot látott: Ennek a műnek a teljes leírása: *Görögszertartásu általános egyházi énekkönyv a hozzávaló imákkal. A görög-katolikus hívek lelki hasznárára. Fordította Danilovics János, hajdudorogi püspöki vikárius. Átdolgozta és sajtó alá rendezte Dr. Krajnyák Gábor budapesti s.-lelkész. Tizedik, bővített kiadás. Budapest A Szent-István-Társulat kiadása.* A címlapon évszámot nem visel. Mérete: 17 x 12 cm. Összesen 2 számozatlan és 524 számozott lapot tartalmaz. – Ennek a leírását is elvégeztük: *Danilovics János Általános egyházi énekkönyve* (50. lábj.), 28-32.

⁵² Eddig négy publikációban közöltük gyűjtésünk eredményét: „A magyar görögkatolikus-ság liturgikus könyveinek anyanyelvi fordításai és kiadványai”, in Timkó, I. (szerk.), *A Hajdudorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987*, Nyíregyháza 1987, 158-181; „Újabb liturgikus kiadványaink”, in *Athanasiana* 4 (1997) 19-36; „További liturgikus kiadványaink”, in *Athanasiana* 13 (2001) 215-235; „Liturgikus kiadványaink negyedik gyűjteménye”, in *Athanasiana* 18 (2004) 161-179.

⁵³ A *füzet* [14.] lapján.

⁵⁴ Az egymás utáni kiadásokban a 316. lapon; sőt még a Krajnyák Gábor által átdolgozott tizedik kiadásba is, a 301. lapon.

6. Jelentőségének összefoglalása

Danilovics János a liturgikus fordítások terén folytatott úttörő munkásságával „halhatatlan érdemeket szerzett a görög katolikus magyarság történetében”.⁵⁵ Műveinek felsorolása után Szinnyei jelzi a bizottságban végzett fordításait is, majd így összegzi tevékenységét: „Ezen munkáival a görög kath. magyar nyelvű isteni tiszteletének ő lett a megalapítója”.⁵⁶ Hasonlóképpen szól egy másik összefoglaló méltatása is: „Személyét a magyar nyelvű görög katolikus istentisztelet megalapítójának tekinthetjük”.⁵⁷ Danilovics János jelentőségét mutatja, hogy haláláról megemlékezett a „Vasárnapi Újság” is.⁵⁸

⁵⁵ PIRIGYI, „A magyar görögkatolikuság történetének kiemelkedő személyiségei” (14. láb.), 197.

⁵⁶ SZINNYEI, *op. cit.* (13. láb.), 606. – Ugyanezt írja róla *A Pallas Nagy Lexikona*, Budapest 1893, 5. köt. 21. is.

⁵⁷ BOTLIK, *op. cit.* (24. láb.), 101.

⁵⁸ *Vasárnapi Újság* 43 (1895).

SZABÓ PÉTER

A GÖRÖG KATOLIKUS LITURGIKUS KÖNYVEK KIADÁSA Rövid kánonjogtörténeti áttekintés*

TARTALOM: Bevezetés; 1. A „liturgikus könyv” jogi fogalma; 2. A keleti liturgikus könyvek kiadásainak jogi jellemzői történeti távlatban; 1/ Szent-széki kiadványok; 2/ Helyi kiadványok; 3. A hatályos keleti liturgikus jog; Zárómegjegyzés.

Bevezetés

A keleti liturgikus könyvek kiadása egy sokszereplős, évszázadokat átölelő, s olykor meglehetősen összetett szempontrendszerből áthalt folyamat. A források korlátozott hozzáférhetősége, illetve a mai tanulmányi nap szigorú időkeretei egyaránt arra készítetnek, hogy a témakörnek csak egyes aspektusait érintsük. A címben szereplő „görög katolikus” megjelölés és a jelen konferencia tárgyköre is azt indokolja, hogy a liturgikus könyvek kiadását elsősorban régióink összefüggésében igyekezzünk áttekintetni. Emellett azonban néhány távolabbi példát is szemügyre veszünk majd. Az azok esetében mutatkozó hatósági közreműködés számba vétele ugyanis szintén segíthet a keleti liturgikus könyvek kiadására vonatkozó összkép árnyaltabb megrajzolásában.

*

A jeles keleti liturgista, *Alphons Raes*, egy témánkat áttekintő, 1957-ben megjelent lexikoncikkét a következő megjegyzéssel indítja: „Semmi sem változatosabb, mint azok a normák, melyek a keleti, a katolikus és a szakadár egyházak liturgikus könyveinek kiadását, illetve újranyomását szabályozták, s szabályozzák még napjainkban is. Nem kevésbé semmi sem változatosabb az illetékes hatóság által bevezetett szabályozás kötelező erejének természeténél és súlyánál. A kiadónak

* A kutatást az MTA a Magyar Tudományos Akadémia és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Liturgiatudományi Kutatócsoportjában folytatott munka keretében támogatta. A jelen tanulmány az OTKA (F 034631) támogatásával készült.

biztosított teljes szabadságtól az Egyház által készített és előírt mintakiadásig (*editio typica*), számos köztes és változatos norma volt szokásban.” Igaz, fűzi hozzá az idézett szerző, a katolikus diszciplína és a „szakadár” egyházak gyakorlata között eltérő tendenciák mutatkoztak, amennyiben az előbbi a keletiek esetében is inkább hajlott a centralizált ellenőrzésre, míg az utóbbiak többsége egy viszonylag nagyobb liturgikus szabadság [fenntartásá]ra törekedett.¹

Noha jelenleg közvetlenül csak a katolikus keleti kiadványokkal kell foglalkoznunk, s azon belül is elsősorban a bizánci tradíció régiókkal kapcsolatba hozható liturgikus könyveire összpontosítunk, a kitűzött feladat így is meglehetősen sokrétű és szerτεágazó. Az alábbiakban ezért – mint már jeleztük – szükségszerűen csak néhány, az egyes periódusokra jellemző mozzanat felelevenítésére törekedhetünk. Feladatunkat nehezíti, hogy a keleti liturgikus könyvek kutatásában jelentős lemaradás tapasztalható.² E megállapítás különösen is igaznak tűnik a keleti liturgikus könyvek jogi arculatának vizsgálata vonatkozásában. Ezzel is magyarázható, hogy az alábbiakban biztos megállapítások helyett olykor inkább csak a megfelelő kérdések megfogalmazására törekedhetünk. A címben adott témakört az alábbi három pont köré csoportosítva igyekszünk áttekinteni:

- A „liturgikus könyv” kánonjogi fogalma;
- A keleti liturgikus könyvek kiadásainak jogi jellemzői történeti perspektívában;
- A hatályos jog rendelkezései a keleti liturgikus könyvekről.

A keleti liturgikus könyvek kiadásának jogtörténeti visszatekintés keretében történő vizsgálata több szempontból is indokolt. (1) A hatályos szabályozás forrásvidékeinek tükrében élesebben rajzolódnak ki a kódexbeli normatíva új hangsúlyai, szembeűnőbben jelenik meg a keleti fegyelmi rend e ponton is tetten érhető helyreállításának mértéke és tartalma. (2) A korábbi gyakorlat vizsgálata emellett a hatósági közreműködés mai jogtechnikai formái között fellelhető eltérések pontosabb értelmezéséhez is jó támpontot nyújt. (3) A liturgikus könyvek szentszéki hitelesíté-

¹ RAES, A., „Livres liturgiques des Églises orientales”, in Naz, R. (par), *Dictionnaire de droit canonique*, VI, Paris 1957, 606.

² Mái is érvényesnek tűnik *Hans Georg Beck* bizánci liturgikus könyvekről szóló értekezése kapcsán tett bevezető megjegyzése, mely szerint „a bizánci liturgiatudomány kevés területén van a kutatás olyan jelentős lemaradásban, mint a liturgikus könyvek terén”, BECK, H. G., *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich* (Handbuch der Altertumswissenschaft, XII. Abt., II. Teil, I. Band), München 1959, 246.

si/jóváhagyási gyakorlatának áttekintése számunkra végül egy további szempontból is érdekes lehet. Értékes adalékokkal szolgálhat ugyanis az egyházunkban használt liturgikus könyvek törvényességének kérdéséhez, jóllehet e problematika immár kétségtelenül inkább csak történeti jellegű.³

1. A „liturgikus könyv” jogi fogalma

A „liturgikus könyv” kifejezésnek létezik egy tágabb, illetve egy szorosabb, jogtechnikai értelme. Az előbbi szerint liturgikus könyvnek nevezhető minden nyilvános istentiszteleten (hivatalosan) használt könyv. Ebben a tágabb értelemben végső soron mindazok a II. századig visszanyúló írások e fogalom alá sorolhatóak, melyek már meghatározott imaszövegeket tartalmaztak.⁴ Szorosabb értelemben liturgikus könyvekről azonban csak a könyvnyomtatás alkalmazásának elterjedése utáni időktől beszélhetünk.⁵ Ez természetesen távolról sem jelenti, hogy az

³ A magyar nyelv keleti liturgikus használatának elismertetéséért folyó küzdelem történeti összegzéséhez lásd: PIRIGYI, I., *A görögkatolikus magyarság története*, Nyíregyháza 1982, 101-123. A hallgatólagos szentszéki elismerés vonatkozásában kuriális és pápai (magán)megnyilatkozásokra utaló, igen fontos adatokat közöl: DUDÁS, M., „A magyar liturgikus nyelv kialakulása és a bizánci szertartású kereszténység hazánkban”, in *Vigília* 31 (1966) 512. A nemzeti nyelvek liturgikus használatának általánosabb kérdésköréhez pedig: KOROLEVSKIJ, C., *Living Languages in Catholic Worship. A Historical Inquiry*, London-New York-Toronto 1957, (a magyar nyelvről: 23-45 és 172); továbbá: RAES, A., *Introductio in liturgiam orientalem*, Romae 1947, 207 skk.; HANSSENS, G. M., „Lingua Liturgica”, in *Enciclopedia Cattolica*, vol. 7, Roma [1951], 1377-1382; CUNLIFFE, C. – WINSTONE E., „Liturgical Languages”, in *New Catholic Encyclopedia*, vol. 8, New York 2003, 666-669. Egyes liturgikus kiadványaink eredetére és leírására vonatkozó további adatokhoz lásd pl. ZAPOTOCZKY, I. K., „Szerkönyvünkről”, in *Keleti Egyház* 4 (1937) 18-22; „A liturgikus rubrikák megtartásának kötelme (Rusznák Miklós dr. A keletiek breviáriuma 21. §)”, in *Keleti Egyház* 4 (1937) 22-28; SZÁNTAY-SZÉMÁN, I., „A görög rítus liturgikus könyvei és magyar nyelvre való áttüzetésük”, in *Keleti Egyház* 5 (1938) 2-3, 1-17; IVANCSÓ, I., „A magyar görögkatolikusság liturgikus könyveinek anyanyelvi fordításai és kiadványai”, in *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye jubileumi emlékkönyve 1912-1987*, Nyíregyháza 1987, 158-181; ID., *Az 1879-es hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság és tevékenysége* (Athanasiana Füzetek 1), Nyíregyháza 1999; ID., *Szinopszis a magyar nyelvű bizánci liturgia emlékeiről (1690-1999)*, Nyíregyháza 1999; ID., *A magyar görög katolikus egyház szerkönyvei* (Athanasiana Füzetek 3), Nyíregyháza 1999.

⁴ BANGA, B., „Liturgikus könyvek”, in *Katolikus Lexikon*, III, Budapest 1932, 204.

⁵ Az első nyomtatott keleti liturgikus könyvek irodalmához lásd: nt. 24. A keleti liturgikus könyvek típusaihoz pedig: BECK, *Kirche* (nt. 2), 246-253; [4. *Libri liturgici orientali, a cura di T. Federicij*], in AA. VV., *Anàmnisis. Introduzione storico-teologica alla*

egyreszertartások egyöntetű végzésének előmozdítására csak ekkortól kezdve születtek volna egyházi szabályok.⁶ A minőségi újdonság inkább abban állt, hogy technikailag csak ezen időtől vált lehetővé a szövegek jelentős mérvű, hatóságilag ellenőrzött *egységesítése*.⁷ Márpedig e jellemző a sajátos értelemben vett liturgikus könyvek meghatározó jegye.

Liturgikus könyvnek csak olyan kiadványok tekinthetők, melyek a nyilvános istentiszteletek szertartásainak szövegeit, az ezek végzési rendjére vonatkozó ceremóniális utasításokat („rubrikákat”), illetve

liturgia, Marsilli, S. (dir.), 2: *la liturgia, panorama storico generale*, Torino 1978, 217-223; PARENTI, S., „Orientali, Liturgie”, in Sartore, D. – Triacca, A. – Cibien, C. (a cura di), *Liturgia*, Cinisello Balsamo 2001, 1385-1403; GELSI, D., „Orientali, Liturgie”, in *Nuovo dizionario di liturgia*, Sartore, D. – Triacca, A. (a cura di), Cinisello Balsamo [1988], 916-939.

⁶ Már a „szent kánonok” között is jónéhány szabályozta e kérdéskört; vö. VASIL, C., „Norme riguardanti l’edizione dei libri liturgici”, in CONGREGAZIONE PER LE CHIESE ORIENTALI, *Ius Ecclesiarum – Vehiculum Caritatis. Simposio Internazionale per il decennale dell’entrata in vigore del „Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium”*, Città del Vaticano 19-23 novembre 2001 (megjelenés alatt). A Trullósi Zsinat (690) liturgikus kánonjaihoz lásd: SALACHAS, D., „La normativa del Concilio Trullano commentata dai canonisti bizantini del XII secolo, Zonaras, Balsamone, Aristenos”, in *Oriente Cristiano* 31 (1991) 2-3, 66-81; CALIVAS, A., „The Penthekte Synod and Liturgical Reform”, in *The Greek Orthodox Theological Review* 20 (1995) 1-2, 125-147, 126-131. – A liturgikus könyvek korai kéziratai kevés ceremóniális szabályt tartalmaztak. E hiány pótlására a X. századtól a bizánci egyházban is szertartási szabályokat („rubrikákat”) tartalmazó liturgikus rendtartások keletkeztek. Ezeket a *diataxis* (=ordo) kifejezéssel jelöljük. A ceremóniális szabályokat rögzítő e munkák közül *Philotheosz Kokkinos* és *Demetriosz Gemistos* összeállítása érdemel említést; TAFT, R., „Diataxis”, in Kazhdan, A. (ed.), *Oxford Dictionary of Byzantium*, New York 1993, vol. I, 619; ID., *The Great Entrance. A History of the Transfer of Gifts and other Preanaphoral Rites of the Liturgy of St John Chrysostom* (Orientalia Christiana Analecta 200), Rome 1975, XXXV–XXXVIII; RENTEL, A., *The 14th Century Patriarchal Liturgical Diataxis of Dimitrios Gemistos. Edition and Commentary*, Rome 2004. A bizánci liturgia jelentős tipikális változásokat is magában foglaló történeti fejlődésének rövid áttekintéséhez pedig lásd: PARENTI, S., „Bizantina, Liturgia”, in *Liturgia* (nt. 5), 284-286. (A keleti liturgikus reformok XVII. századig terjedő általánosabb áttekintéséhez pedig lásd: POTT, TH., *La réforme liturgique byzantine. Études du phénomène de l’évolution non-spontanée de la liturgie byzantine* [Biblioteca „Ephemerides liturgicae”/Collectio „Subsidia” 104], Roma 2000.)

⁷ Az addig jelentős liturgikus különbségek és helyi elhajlások, a liturgia és az azokat hozó könyvek alapvetően *szokásjogi* alapokon nyugvó eredetéből fakadtak. A nyomtatott liturgikus könyvek használatának terjedése minőségileg új helyzetet teremtett. Ennek köszönhetően ugyanis jobb lehetőség nyílt a liturgikus jog szentszéki rezervációjára, illetve általánosságban a szokásjog helyett a liturgia meghatározásában a hatósági elem vált egyre jelentősebbé; vö. GY, P.-M., „La réforme liturgique de Trente et celle de Vatican II”, in *La Maison-Dieu* 128 (1976) 64.

az ünnepek rendjét tartalmazzák. Az utóbbi századok kánonjogi gyakorlata emellett mind világosabb formai követelményeket is rögzített. A szó szoros értelmében *liturgikus könyv* eszerint csak olyan kiadvány lehet, melyet vagy maga az arra illetékes felsőbb egyházi hatóság adott ki, vagy amelynek hitelességét ez utóbbi legalábbis garantálja.

A latin egyházban a liturgikus könyvek hivatalos jellege arra vezetett, hogy a Szentszék a Trentói Zsinat idejétől magának tartotta fenn e könyvek felügyeletének, jóváhagyásának és normatív értékű kiadásának jogát is.⁸ Így alakul ki a „mintakiadás” (*editio typica*), az egyes liturgikus könyvek meghatározó szerepű alapkiadványa, mondhatnánk prototípusa. Ez, mint ismeretes, a liturgikus könyv hivatalos szövegét tartalmazó, *eredeti, mintaértékű, normatív* szövegeverzió. Később a kuriális gyakorlat e kiadványok formai kritériumait is pontosította. Egy XX. század elején keletkezett szentszéki határozat tanúsága szerint a „typica” minősítéshez az alábbi feltételek szükségeltettek. (1) A liturgikus könyv Szentszék részéről hatóságilag feljogosított kiadó révén történő megjelenítése.⁹ (2) A kötet szövegének laponkénti felülvizsgálata, illetve egészének jóváhagyása az illetékes szentszéki dikasztérium részéről.¹⁰ (3) Egy a kiadvány elejére befűzött kongregációs *határozat*, amely tanúsítja az előbbi tényeket: jelzi a jóváhagyást, deklarálja a kiadvány *editio typica* jellegét, továbbá kifejezetten előírja, hogy az adott mintakiadással minden esetleges későbbi kiadványnak egybehangzónak kell lennie.¹¹ Ez

⁸ LÖW, G., „Libri liturgici”, in *Enciclopedia Cattolica*, vol. 7, Roma [1951], 1303.

⁹ „Editiones Typicas excudere tantum possunt vel Pontificia Typographia Polyglotta Vaticana, vel alii typographi Pontificii, qui a Sacra Rituum Congregatione veniam obtinerint”, S.R.C. decr. 17. V. 1911, in *Codicis iuris canonici fontes*, Serédi, I. (cur.), vol. VII, Romae 1938, no. 6384, 411. A liturgikus könyvek fogalmát és tipológiáját lényegében a liturgikus jogot tárgyaló klasszikus kézikönyvek is az idézett határozat szövegére támaszkodva írták le (lásd pl. OPPENHEIM, PH., *Tractatus de iure liturgico, Pars III: De libris liturgicis deque iure ex eis manante* [Institutiones systematico-historicae in sacram liturgiam, ser. II, tom. IV, pars III], Roma 1940, Taurini-Romae 1940, 257-258).

¹⁰ *Singula editionis typicae folia revisioni huius Sacrae Rituum Congregationis submittentur, quae seu Commissionis Liturgicae, seu Commissionis de Musica et Cantu Sacro, iuxta opportunitatem, sententiam exquiret*; S.R.C. decr. (nt. 9), 411.

¹¹ *Quaevīs editio approbationis refert Decretum, talem editionem esse typicam declarans, simulque omnibus editoribus praescribens, ut praedictae editioni typicae futuras editiones omnino conforment*; S.R.C. decr. (nt. 9), 411. (A jelen pont megfogalmazása szerinti feltételnek elvileg egy olyan kiadvány is megfelelné, mely a szóban forgó kongregációs határozatra csak *utalna*. A „refert” kifejezést ez esetben azonban mégis a határozat teljes szövegének liturgikus könyvbe történő beiktatásaként kell értelmeznünk; vö. „*editio typica*... significat illam editionem alicuius libri sacri cuius singula folia approbata sunt ab ipsa Sede Apostolica, et cui consequenter prae-

utóbbi kiadványokat a „mintakiadás szerinti” (*editio iuxta typicam*) megjelöléssel illették.¹² E rendszerben, úgy tűnik, egy liturgikus könyv mintakiadásának egy időben csak egyetlen verzió minősülhetett.¹³

Az „editio typica” kifejezés imént leírt, szoros értelemben vett jogtechnikai fogalmát egy XX. század elejére datálódó, latin egyház számára kiadott dokumentum adja. Emiatt korábbi kiadványokon az itt kikötött kritériumrendszert, az anakronizmus csapdáját kerülendő, csak megfelelő körültekintéssel kérhetjük számon. Arra a kérdésre, hogy e jellemzők az uniók korának mintakiadványaival szemben is elengedhetetlen követelmények voltak-e, csak úgy kaphatnánk biztos választ, ha a kérdéses könyveket módunkban állna e szempontból görcső alá venni. Sajnos erre – az 1596-os *Pontificale romanum* kivételével – eddig nem volt alkalmunk.¹⁴ A liturgikus könyvek XVI. századi felülvizsgálata és javítása mindenestre éveket vett igénybe.¹⁵ Az 1570-es *Missale*

mittitur decretum continens approbationem factam et declarans hanc editionem esse typicam, reliquas autem cum illa conformandas fore”, GORDON, I., „Constitutio de sacra liturgia et canones 1256-1257 (commentarium ad selecta principia constitutionis et documentorum ad eius executionem), Pars III. De legitima in re liturgica potestate”, in *Periodica* 54 (1965) 576.

¹² Ez utóbbi (a *iuxta typicam*) kategóriába olyan kiadványok soroltattak, melyek szövegük szerint megegyeztek a Szentszék által jóváhagyott mintakiadással, s e tényt a nyomtatás helye szerint illetékes ordinárius – előzetes cenzori vizsgálatra támaszkodva – a nyomtatást engedélyező határozattal tanúsította (*imprimatur*); vö. S.R.C. decr. (nt. 9), 411. Eszerint a *iuxta typicam* kiadásban természeténél fogva semmilyen eltérés nem lehet a mintakiadástól. Ha ilyen mégis előfordult, az adott liturgikus könyv *ipso iure* tiltott kiadvánnyá vált; vö. *CIC* 1917, 1399, n. 10; OPPENHEIM, *Tractatus* (nt. 9), 259.

¹³ Cf. „Editiones typica et iuxta typicam sunt authenticae. Typica ergo editio cuiusque libri liturgici solummodo una est, authenticae vero sunt plurimae a variis typographis legitime excusae”; in OPPENHEIM, *Tractatus* (nt. 9), 259 (Egyes Zsinat utáni jogforrások viszont az „editio typica” fogalmát már tágabb értelemben alkalmazzák, a püspöki konferenciák által gondozott helyi kiadásokra is kiterjesztve a kifejezést; vö. SARA CONGREGATIO RITUUM, decr. *Cum nostra aetate*, 27. I. 1966, in *AAS* 58 [1966] 169-170.)

¹⁴ A *Pontificale romanum* említett kiadása elején VIII. Kelemen *Ex quo in Ecclesia* kezdetű brevéje szerepel (1596. II. 10), külön kongregációs határozatot a kötet viszont még nem tartalmaz. (A római liturgikus könyvek trentói kortól kezdődő precíz lajstromához lásd: MARTIMORT, A-G. [Hrsg.], *Handbuch der Liturgiewissenschaft*, I, Freiburg-Basel-Wien [1963], 73–75.)

¹⁵ Egyes megjegyzésekből ugyanakkor arra következtethetünk, hogy az első Trentó-utáni kiadványok szövegszerűen gyakran csak minimális eltérést tartalmaztak a korábbi liturgikus könyvektől (így SCICOLONE, I., „Libri liturgici”, in *Nuovo dizionario* [nt. 5], 658.). E tény szem előtt tartása számunkra azért fontos, mert így a korszak keleti liturgikus könyvei revíziója esetében kitűzött minimalista célok sem tűnnek az általános trendektől annyira elütőnek (vö. 28. old.)

Romanum szövegét kihirdető pápai törvény e miscskönyvet kötelező erővel ruházta fel és mások részéről változtathatatlanak nyilvánította. Mi több, e rendelkezés megsértőivel szemben büntető intézkedéseket is kilátásba helyezett, továbbá a liturgikus könyvek kinyomtatását felvállaló nyomdák számára is szabályokat adott.¹⁶ E törvény rendelkezései alapján megállapítható, hogy a trentói reform révén születő liturgikus könyvek már magukon hordozták a mintakiadások [egyres] lényegi jegyeit. A szövegek aprólékos ellenőrzése és az erről szóló hiteles hatósági tanúsítvány valamely formája már e kiadványokat is jellemezte. Ettől az időtől az imént elsorolt jegyekkel tehát, úgy tűnik, a liturgikus könyveknek már rendelkezniük kellett ahhoz, hogy „mintakiadásnak” minősülhessenek.¹⁷ E kiadványok aztán lényegében a XX. századig változatlanok is maradtak.¹⁸

A liturgikus könyvek jogi osztályozásánál azonban igencsak kérdéses, hogy mennyire érdemes/lehetséges a formális jegyekhez való ragaszkodás. Úgy véljük, e területen a merev formalizmus aligha indokolt. A *Quo primum* szövegében hozott kikötések, mint láthattuk, eltérnek a Rítus Kongregáció fentebb idézett formai kritériumaitól. Ez utóbbi előírásait azonban aligha lehet úgy tekinteni, mint az „editio typica” mindenkor köbevésett formai jegyeit, melyeknek tudniillik feltétlen, hiánytalanul és az adott formában kell megjelenniük egy kiadványban ahhoz, hogy az „mintakiadás” minősítést nyerhessen.¹⁹

¹⁶ Vö. PIUS, V., const. ap. *Quo primum*, 14. VII. 1570, lásd: http://www.binetti.ru/collectio/liturgia/missale_files/quoprimum.htm

¹⁷ Úgy tűnik, további vizsgálódást igényelne viszont annak megállapítása, hogy az „editio typica” kifejezés melyik liturgikus könyvben (vagy melyik összefüggésében) jelenik meg első alkalommal, mint *terminus technicus*.

¹⁸ Vö. SHEPPARD, L., „Liturgical Books of Roman Rite”, in *New Catholic Encyclopedia*, vol. 8, New York 1967, 891.

¹⁹ Érdemes megjegyezni, hogy a liturgikus könyvek kiadását kísérő mai szentszéki dokumentumok is bizonyos eltérést mutatnak a Rítus Kongregáció által meghatározott fenti formai jegyekről, sőt olykor némileg egymástól is. Ez tükrözik a *Missale romanum* újabb kiadásait kísérő szentszéki dekrétumok. Az Isteniszteleti Kongregáció, a szöveg előzetes pápai jóváhagyása nyomán, 1970. III. 26-án kiadott határozatával az új miscskönyvet pápai felhatalmazás alapján kihirdeti és mintakiadásnak nyilvánítja (Prot. n. 166/70). Az *editio typica altera* kapcsán megjelentetett 1975. III. 27-i határozatban ugyanezen dikasztérium már csak a miscskönyv kibocsátásáról és mintakiadásnak nyilvánításáról szól (Prot. n. 1970/74). Az *editio typica tertia* 2000-es kiadásánál a Szentségi és Isteniszteleti Kongregáció – a szöveg előzetes pápai jóváhagyásának jelzése után – a római miscskönyv új verziója kiadásáról és mintajellegűnek nyilvánításáról beszél (Prot. n. 143/00/L); a dokumentumok szövegeihez lásd: http://www.binetti.ru/collectio/liturgia/missale_files/decreta.htm

A fenti dekrétum által adott „kvázi-definíció” kapcsán joggal merülhet fel továbbá az a kérdés is, hogy az abban meghatározott formális követelmények mennyiben alkalmazandóak a keleti kiadványokra. Más szóval, kérdésként merülhet fel, hogy e kritériumok jelenléte vajon a keleti liturgikus könyvek „editio typica” minősítéséhez is elengedhetetlen-e. Kétségtelen, a keleti katolikusokra a tisztán egyházi jellegű normák közül hagyományosan többnyire csak azok vonatkoztak, melyek őket kifejezetten is nevesítették.²⁰ Ilyen utalást viszont az idézett határozat nem tartalmaz. Úgy véljük, a mintakiadás (*editio typica*) fenti forrásból kiolvasható meghatározása a korabeli keleti kiadványok minősítésére mégis alkalmazandó. Keleti jogforrások e fogalmat ugyanis nem határozzák meg, miközben azt a keleti egyházak egyes kiadványai kapcsán is használták. Ez utóbbi tény szükségessé teszi a fogalom pontos meghatározását. Saját definíció hiányában ez – az analógia elvének segítségül hívásával – az idézett latin határozatból pótolható.²¹

Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy a XX. századra kialakuló rendszer szerint a *szoros* értelemben vett „editio typica”-nak elvileg elengedhetetlen formai eleme volt a „mintakiadás” jelleget deklaráló, illetékes szentszéki dikasztérium által kibocsátott, magában az érintett kötetben publikált határozat.²² Ezután lássuk, hogy a keletiek

²⁰ Vö. MICHIELS, G., *Normae generales juris canonici*, Parisiis-Tornaci-Romae, vol. I, 1949, 43-44.

²¹ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a keleti liturgikus könyvek vonatkozásában értelem szerűen nem a fenti szöveghely által említett Ritus Kongregáció, hanem a Hitterjesztési Kongregáció, majd abból történő kiválása után a Keleti Kongregáció volt illetékes; vö. BROGI, M., „La Congregazione per le Chiese Orientali”, in Bonnet, P. A. – Gullo, C. (a cura di), *La curia romana nella cost. ap. „Pastor Bonus”* (Studi giuridici 21), Città del Vaticano 1990, 263.

²² Ez tehát a klasszikus latin liturgikus könyveknél inkább *szükséges* feltételnek mintsem egyszerűen *szokásos* adaléknak tekinthető. A szóhasználat átfogóbb vizsgálata világíthatja meg, hogy a „mintakiadás” kifejezést esetenként alkalmazták-e olyan liturgikus könyvekre is, melyeknél a szentszéki kötődésére (értsd: alapos hatósági ellenőrzésére) csak olyan mellékes jegyekből lehet következtetni, mint a kiadás helye, a kiadó, vagy esetleges (a kiadványtól független) tanúsítvány, ajánlás. (Az alábbiakban láthatjuk, hogy keleti kiadványokra szentszéki publikációk olykor az említett formai jegyek hiánya ellenére is alkalmazzák az *editio typica* kifejezést. Sőt e fogalmat egy ideje latin vonatkozásban is tágabb értelemben használhatjuk, amennyiben tudniillik – a Szentszék által kiadott liturgikus könyveken túl – egyes hivatalos dokumentumok a püspöki konferenciák által gondozott liturgikus könyvekre is alkalmazzák azt; vö. pl. SACRA CONGREGATIO RITUUM, decr. *Cum nostra aetate*, 27. I. 1966, in AAS 58 [1966] 169-171. Egyes szerzők viszont hangsúlyozzák, hogy a konferenciák által kialakított adaptációk, a szentszéki felülvizsgálat nyomán ugyanolyan [szentszéki] jogerő-

számára kiadott liturgikus könyvek mennyiben feleltek meg e követelményrendszernek, illetve ténylegesen milyen formai jegyekkel rendelkeztek.

2. A keleti liturgikus könyvek kiadásainak jogi jellemzői történeti távlatban

A liturgikus szövegek fejlődésének minőségileg új szakasza a könyvnyomtatással kezdődött, mely technikai újítás, mint mondtuk, nagyban hozzájárult a szövegek egységesüléséhez és *fixálódásához*. Elmondható, a Szentszék – a lehetőségek határai között – a keleti liturgikus könyvek kiadása iránt is kezdetől érdeklődést tanúsított.²³

A görög liturgikus könyvek nyomtatása Velencében indult a XV-XVI. század fordulóján.²⁴ Az első római kiadású görög liturgikus

vel bírnak, mint a mintakiadás szó szerint fordított részei; így: HUELS, J., „Assesing the Weight of the Documents on Liturgy”, in *Worship* 74 (2000) 125 (vö. nt. 56).

²³ E fokozott érdeklődés a liturgikus könyvek kiadása, illetve ellenőrzése iránt magától értetődő. Közismert az antik korra visszanyúló teológiai axióma: *lex orandi – lex credendi*. A liturgia az egyház megkülönböztetett hitforrása, ezért a liturgikus formuláknak pontosaknak és egyértelműeknek kell lenniük. E precizitást a hatósági felülvizsgálat, jóváhagyás hivatott garantálni. (Az említett tétel helyes értelmezése, így a liturgia teológiai forrásértéke ugyanakkor meglehetősen bonyolult kérdéskör, melyre e helyütt nincs módunk kitérni; vö. LÓW, G., „Liturgia”, in *Enciclopedia cattolica*, vol. VII, Roma [1951], 1443–1444; RADÓ, P., *Enchiridion liturgicum*, Romae – Friburgi Brisg. – Barcinone 1961, tom. I, 14. skk; VAGAGGINI, C., *Il senso teologico della liturgia. Saggio di liturgia teologica generale*, Roma – Milano – Torino⁴1965, 477–508.)

²⁴ S. Parenti e kiadványok első szériáját az 1522-1545 közötti időszakra datálja, ám egyes kiadványok ennél korábban is napvilágot láttak. Így többek között egy *Psalterion* (1494) és egy *Horologion* (1509); vö. PARENTI, „Bizantina, Liturgia” (nt. 5), 285, illetve FALTIN, D., „Libri liturgici orientales”, in Pallazzini, P. (ed.), *Dictionarium morale et canonicum*, III, Roma 1966, 82. Valójában az első (ortodox kiadású) sorozat a *Horologion* 1485-ös kiadásával indult, s az *Antologion* 1587-es kiadásával vált teljessé; vö. RAQUEZ, O., „L’*Anthologion* greco (1967-1980), espressione di stima della Chiesa di Roma per le Chiese orientali”, in SACRA CONGREGAZIONE PER LE CHIESE ORIENTALI, *Dall’Oriente al Tevere. Scritti in onore del cardinale Ignace Moussa I Daud per il cinquantésimo di sacerdozio*, Roma 2004, 273. Az első nyomtatott keleti liturgikus könyvek lajstromaihoz lásd: DE MEESTER, P., „Grecques (liturgies)”, in Cabrol, F. – Leclercq, H. (par), *Dictionnaire d’archéologie chrétienne et de liturgie*, tom. VI, 2, Paris 1925, 1647-1662; továbbá: FALTIN, „Libri” (nt. 24). (A velencei görög liturgikus könyvek szláv verziójának erőtetett oroszországi alkalmazása vezetett Nikon pátriárka idején, mint ismeretes, az „öhitűek” elszakadáshoz [1651]; vö. MEYENDORFF, J., *Russia, Ritual and Reform. The Liturgical Reforms of Nikon*, Crestwood 1992.)

könyvek a Joannész Laszkarisz által gondozott 1522-es Oktoechos, illetve a Demetriosz Doukasz-féle 1526-os nyomtatású Liturgikon.²⁵ Ez utóbbi egyébként *editio princeps*, azaz a görög liturgikon legelső nyomtatott kiadása. Ezt VII. Kelemen pápa rendeletére készítették, s a nyomtatvány egy a pápa által kibocsátott bevezető dokumentumot is tartalmaz.²⁶

A keleti liturgikus könyvekhez a Szentszék eleinte jobbára komoly fenntartásokkal közeledett, olyan dokumentumoknak tekintve ezeket, melyek gyakran tévtanok hordozói. A keleti egyházi tudományok fejlődésével azonban egyre nyilvánvalóbbá váltak e liturgikus hagyományok értékei, így az apostoli tradícióhoz való hűség, a sajátos vitalitás. E felismerések (s nemkevésbé az unió előmozdításának szándéka) következtében a korábbi negatív hivatalos megítélés markánsan megváltozott. Ennek köszönhetően a szentszéki dokumentumokban lassan mind erőteljesebb hangsúlyt kapott a keleti liturgikus hagyományok tiszteletben tartásának szorgalmazása.²⁷

A liturgikus könyvek iránt tanúsított figyelem bizonyítéka, hogy XI. Kelemen pápa 1719-ben e könyvek felülvizsgálatára és kiadására külön szervet hozott létre (*Congregatio particularis super correctione librorum liturgicorum Ecclesiae Orientalis*).²⁸ E Kongregáció tevékenységének és sajátos céljainak áttekintése kiemelkedő fontosságú adalékokkal szolgál a korabeli keleti liturgikus könyvek egyes jellemzőire vonatkozóan. A keleti liturgikus könyvek szentszéki felülvizsgálata bevallottan csakis a dogmatikai tévedések, pontatlanságok kiszűrésére kívánt szorítkozni. Nem törekedtek a szövegek kritikai minőségű kiadásának előállítására, tevékenységüket nem annyira közvetlen tudományos, mintsem gyakorlati, liturgikus célok vezérelték. Kiindulópontként rendszerint az egyes liturgikus könyvek utolsó ortodox kiadását vették alapul. (Így például az 1750-es Euchologion esetében az 1727-es velencei görög

²⁵ Αι θεια λειτουργια του αγιου Ιωαννου το χρυσοστομου, Βασιλειου του μεγαλου και η των προηγιασμενων. Γερμανου αρχιεπισκοπου Κονσταντινουπολεως ιστορια εκκλησιαστικη και μυστικη θεωρια. Εν Ρωμη χλίστω ,φιστ' μηνος Οκτωβριου δεξιωτηι Δημητριου Δουκα του κρητος.

²⁶ RAQUEZ, O., „La Congregazione per la correzione dei libri della Chiesa orientale”, in ID., „Roma Orientalis”. *Approcci al patrimonio delle Chiese d’Oriente*, Roma 2000, 489-490; DE MEESTER, „Grecques” (nt. 24), 1647.

²⁷ BROGI, „La Congregazione” (nt. 21), 263; vö. litt. ap. *Demandatam caelitus* (1743), litt. ap. *Orientalium dignitas* (1894), stb.

²⁸ E Kongregáció lényegében csak egy korábbi hasonló szerv megújítása volt, mely még 1636-ban keletkezett; vö. SCHWEIGL, I., „Revisio librorum liturgicorum byzantinoslavicorum”, in *Periodica* 26 (1937) 364.

kiadás szolgált kiindulási szöveggént.) A felülvizsgálat egyik meghatározó alapelve volt, hogy a szertartások dolgában semmilyen újításra nem kerüljön sor. A „szakadár” (ortodox) liturgikus könyvekkel való szertartásbeli egyezés fenntartását oly fontosnak ítélték, hogy ennek érdekében olykor még egyes dogmatikailag kevésbé pontosnak tűnő szövegfordulatok korrigálásáról is hajlandóak voltak lemondani. A korrektor bíborosok még a kiadás helyének és idejének megjelölését is kerültkék, sőt annak feltüntetésétől is tudatosan tartózkodtak, hogy a szóban forgó könyveket felülvizsgálatnak és javításnak vetették alá, illetve, hogy azok pápai rendelkezésre kerültek kinyomtatásra.²⁹

Ezen adatok tükrében elmondható, hogy a Szentszék a keleti liturgikus könyveknél nem törekedett a latin rítus esetében alkalmazott mintakiadványok formai jegyeinek érvényesítésére.³⁰ Noha a keleti liturgikus könyvek iránti érdeklődés töretlen volt, az is tény, hogy a XX. század közepéig azok kiadására vonatkozóan nem létezett egységes szabályozás.³¹ Ennek megfelelően a liturgikus könyvek kiadásánál mu-

²⁹ A szóban forgó szentszéki szerv tevékenységének levéltári dokumentációjához, tagságához, képzettségéhez és követett munkamódszeréhez bővebben lásd: SCHWEIGL, „Revisio” (nt. 28), 363-369, itt 366-367.

³⁰ „Desunt indicia, ex quibus colligi possit, Congregationes et Commissiones intendisse parare editionem typicam ad instar librorum liturgicorum ritus latini”, i. m., 368.

³¹ Egyes pápai dokumentumok természetesen a liturgikus könyvek kiadására vonatkozóan is tartalmaztak rendelkezéseket. Ezek között kiemelendő a *Demandatum coelitus* kezdetű körlevél (1743). Egyesek e pápai enciklika liturgikus könyvekre vonatkozó előírásait az egész keresztény Kelet számára kötelező normáknak tekintették. Noha az általánosnak mondható elvárás volt, a keleti liturgikus könyvek szentszéki jóváhagyásra történő felterjesztésének kötelezettségéről kifejezett említést csak az örmény, a szír és a kopt részleges zsinatok tettek (vö. RAES, A., „Libri liturgici [VII: delle Chiese orientali]”, in *Enciclopedia cattolica*, vol. VII, Roma 1951, 1307). A *Demandatum* általános kötelező erejével kapcsolatos kétségeket a *SCICO* szövegtervezetei kapcsán e kérdés körül zajlott élénk viták is világosan bizonyítják (vö. VASIL, „Norme” [nt. 6], 10-12 és 15-17). Ezen adatok tükrében, úgy tűnik, biztossággal megállapíthatjuk, hogy a keleti katolikus liturgikus könyvek kiadásáról közös szabályozás csak a m. p. *Cleri sanctitati* révén keletkezett (lásd: CS 279. kán. 2. §, 195. kán. 1. § 2°). – Egyes szerzők rámutatnak, hogy az említett enciklika azon kitétele, mely tiltotta a keleti liturgikus könyvek Szentszék megkérdése nélkül történő kiadását, valójában csak a módosított tartalmú, új kiadványokra vonatkozott, a hagyományos szövegek nyomtatására viszont nem. Az ide vonatkozó rendelkezés szándéka eszerint csak az esetleges újítások és latinizáció veszélyének kiküszöbölése lett volna (így: RAQUEZ, „La Congregazione” [nt. 26], 503). A dokumentum egyes szövegheleyei kétségtelenül ilyen értelemről tanúskodnak: „hogy pedig a görög-melkita papok a szent misztériumok teljesítésében azonos szertartásokkal és egyazon rítussal éljenek és közöttük valamely elferdítés el ne harapózhasson, meghagyjuk, hogy a Szent Hit-

tatkozó hatósági közreműködés igen változatos szintű és tartalmú volt, s mint mindjárt láthatjuk, olykor az egyes megoldások mögött rejlő indokok is komoly eltéréseket mutattak.

1/ Szentszéki kiadványok

1. A Hitterjesztési Kongregáció által Rómában kiadott liturgikus könyvek gyakran egyszerű nyomtatási engedéllyel (*imprimatur*) jelentek meg. E kiadványokat ugyanakkor a Szentszék valójában alapos előzetes vizsgálatnak vetette alá. Ennek tényét gyakran az adott liturgikus könyvet kísérő, különálló hivatalos dokumentum is tanúsítja. Ez utóbbi azonban a keletieknél magukba a liturgikus könyvekbe [rendszerint] nem került bele. Ennek egyik oka kétségtelenül abban keresendő, hogy a Szentszék szándéka szerint e kiadványok uniós célokat is hivatottak szolgálni. Egy liturgikus könyv ortodox részről történő esetleges használatba vételére pedig nyilván jóval kisebb lett volna az esély akkor, ha annak már első lapjairól kitűnik a római jóváhagyás ténye.³² Ezzel magyarázható például, hogy az 1724-es *Triódion* egyenesen fiktív (bolognai) kiadási hellyel jelent meg, holott ténylegesen a Hitterjesztési Kongregáció római nyomdájából került ki. E nyilvánvalóan szándékolt pontatlanság valójában azt volt hivatott elősegíteni, hogy az ortodoxok se idegenkedjenek a kiadványtól.³³ Egyébként mind a

terjesztési Kongregáció nyomtassa ki számukra misekönyvüket egyházuk használatára, a legtávolabbi ősiség által megszentelt rubrikák szerint; BENEDICTUS XIV, ep. enc. *Demandatam caelitus*, 24. XII. 1743, § 11, in *Enchiridion delle encicliche*, vol. 1, n. 1190, 1546.

³² Figyelmet érdemel ugyanakkor, hogy a pápák olykor a keleti katolikusok irányában is meglehetősen sajátos (mondhatnánk visszafogott) fogalmazásmódot alkalmaznak. Így például XIV. Benedek pápa az 1754-es *Euchologion* használatára az érintett keleti katolikusokat is inkább csak buzdította, mintsem hogy jogszabályilag kötelezte volna. (Lásd *Ciril Vasil'* erre vonatkozó érdekes terminológiai észrevételeit; VASIL, „Norme” [nt. 6], 9.) E különös tény magyarázatában talán nem járunk messze az igazságtól, ha a keleti katolikusok esetében is az ortodoxokkal kapcsolatban említett indokokhoz hasonló motívumokat keresünk. Az *Euchologion* elterjedését minden bizonynyal a melkitáknál is segítette, hogy a pápa tartózkodott a kiadvány kötelező ereje római tekintélyből történő levezetésének kinyilvánításától.

³³ Vö. „...on voulaît éviter d'effrayer les dissidents”, RAES, „Livres” (nt. 1), 608. Ezzel magyarázható továbbá például az is, hogy egyetlen XVIII. századi kopt liturgikus könyvben sincs ilyen típusú jelzés feltüntetve, jóllehet a Hitterjesztési Kongregáció azokat is komoly felülvizsgálatnak vetette alá. Ezt egyébként a *Congregatio super Correctione librorum Ecclesiae orientalis* jegyzőkönyvei tanúsítják; vö. RAES, *i. m.* A kiadás helye és a szentszéki felülvizsgálat ténye feltüntetésének szándékos mellőzé-

szentszéki eredet, mind a kiadvány kötelező jellege jelzésének mellőzésére a legutóbbi időkig adódik példa. Így például a Keleti Kongregáció által 1935-ben kiadott *Horologion*, illetve az 1950-es *Hieratikon* ez utóbbit ugyancsak nem jelzi.³⁴

2. Egyes esetekben viszont egészen más szempontok domináltak. Erre példaként az 1594-es maronita misekönyv említhető. Ennek kiadásánál nemcsak a kéziratok aprólékos felülvizsgálatára került sor, hanem a szövegek latin tradíció fényében történő módosítására is. Ez olyan mértékű újításokat eredményezett, hogy a maroniták először egyszerűen elutasították az új kiadvány használatát. Végül a jezsuita *G. Dandini* pápai legátusnak azt egy helyi szinóduson mégis sikerült elfogadtatni velük (Quannoubin, 1596).³⁵

3. Kiadásra kerültek azonban olyan keleti liturgikus könyvek is, melyek közelebről követték a latin liturgikus könyvekre vonatkozó szabvány jegyeit. Így például az 1767-ben kiadott káld misekönyv szír címe mellett az alábbi latint is viselte: „Missale chaldaicum ex decreto Sacrae Congregationis de Propaganda Fide editum”. Az 1774-es malabár misekönyvet valódi mintakiadásnak tekintették. Ezt bizonyítja, hogy egy későbbi (1929-es) verziója tartalmazza az iméntivel való megegyezést tanúsító metropolitai igazolást. Az etióp Missale 1913-as második kiadása pedig tartalmazta a Hitterjesztési Kongregáció által adott latin nyelvű jóváhagyást.³⁶

4. A liturgikus könyv hiteles jellegét a formális jóváhagyás helyett olykor a keleti katolikusoknál is más, az előbbivel egyenértékűnek tekinthető cselekménnyel jelezték. A rutének számára a '40-es években kiadott *Liturgicon*-t a Szentszék mintakiadásnak szánta (*editio typica*).³⁷

se, mint láttuk, általános irányelvként is megfogalmazódott. Az erre vonatkozó szentszéki levéltári forráshelyekhez lásd: SCHWEIGL, „Revisio” (nt. 28), 368.

³⁴ RAES, „Livres” (nt. 1), 608.

³⁵ RAQUEZ, „La Congregazione” (nt. 26), 490-491. A régi liturgikus hagyományok helyreállítását a maroniták számára a Hitterjesztési Kongregáció a későbbiekben sem engedélyezte; *i. m.*, 492. (Nem célunk e jelenség okainak a vizsgálata. A maronita liturgikus tradíció erőteljes latinizálásában mindenesetre az adott közösség sajátos helyzete is komolyan közrejátszhatott. Egy olyan egyházzól van szó, melynek nincs és nem is volt akatolikus megfelelője. Ebből adódóan esetében egyrészt a Szentszéknek nem kellett további közvetlen uniós szempontokat figyelembe venni, másrészt viszont az adott közösségnek nem voltak ortodox viszonyítási és kötődési pontjai.)

³⁶ RAES, „Livres” (nt. 1), 608, 610.

³⁷ A Keleti Kongregáció ezt tanúsító határozatának teljes szövegéhez lásd: RAES, A., „Le Liturgicon ruthène depuis l'Union de Brest”, in *Orientalia Christiana Periodica* 8 (1942) 136-139.

A *Služebnik* ugyanekkor megjelent „vulgáta” verzióját viszont egyszerű *apostoli áldással* adták ki. Ez azonban olyan hatósági cselekmény, mely a keleti hagyomány szerint lényegében a jóváhagyással tekinthető egyenértékűnek.³⁸

5. A római liturgikus könyvek között megkülönböztetett figyelmet érdemelnek a görög nyelvű kiadványok. Számunkra ezek azóta különösen is érdekesek, amióta egyházmegyénket alapító bullája a „tiszta görög” rítusú közösségek közé sorolta.

A görög liturgikus könyveknek Rómában három szériája is megjelent.³⁹ Az 1876 és 1901 között kiadott, *Jean-Baptist Pitra* irányítása alatt meginduló második sorozat a korábbi kiadásoknál kétségtelenül magasabb szövegértéket képviselt.⁴⁰ Ennek ellenére a '30-as években mégis egy új széria kiadásába fogtak. Az újabb szövegrevíziót elsősorban az indokolta, hogy a keleti teológiai tudományok terén erre az időre mélyreható változások álltak be.

Ezeket a liturgiatudomány vonatkozásában *Cyril Korolevskij* az alábbi módon összegzi. A görög liturgikus könyvek kiadásának újabb fejlődési fázisa nem pusztán a korábbi munkálatok folytatását hozta, hanem egyben egy minőségileg új alapokra helyezkedő szemléletváltást is. A keleti liturgikus szövegek korábbi felülvizsgálatai jobbra csak a szövegek hithűségére koncentráltak. Nem fordítottak viszont figyelmet e kiadványok „rituális tisztaságára”, azaz keleti jellegének megőrzésére. Az egyre inkább az uniformizálódás irányába ható korszellem számára nehéz volt a keleti sajátosságok elfogadása. (Így pl. hogy a bérmálás szentségét az áldozópap is kiszolgáltathatja; hogy az eucharisztikus epiklézisnek sajátos szerepe van; hogy a „szerek átadása” nem lényegi eleme az egyházi rend szentsége kiszolgáltatásának; hogy a keletieknek az akkor mind népszerűbbé váló latin ájtatossági gyakorlatoktól eltérő saját szertartásaik lehetnek stb.)

³⁸ RAES, „Livres” (nt. 1), 608.

³⁹ Ezek között az első a Hitterjesztési Kongregáció által 1731 és 1754 között kiadott sorozat, teljes szériát azonban csak a XIX. század hetvenes éveitől megjelent második széria képezett; vö. RAQUEZ, „L'Anthologion greco” (nt. 24), 275. A harmadik görög sorozat kiadásának megindítására pedig az 1930-as években került sor, mint azt az alábbiakban fogjuk látni.

⁴⁰ A korábbi revíziós fázissal szemben a XIX. századi átdolgozás már stilisztikai szempontokra is kifejezett figyelmet fordított; SCHWEIGL, „Revisio” (nt. 28), 369; vö. RAES, „Livres” (nt. 1), 608. (Címe alapján a témához ugyancsak fontos adalékokkal szolgálhat az alábbi, számunkra egyelőre ismeretlen cikk: ARNAUD, L., „Un essai de correction des livres liturgiques grecs”, in *Echos d'Orient* 15 [1912] 300-308.)

A latinizációra csak ráerősített, hogy a könyvek felülvizsgálatát végző specialisták e korban szinte kivétel nélkül latin szakértők voltak, akik bár szakmai szemszögből lehettek kitűnőek, egy számukra lényegében idegen tradíciót kellett értékelniük és szabályozniuk. Kevésbé értették a keleti liturgia szellemét, jelentésárnyalatait, liturgikus finomságait.

Ekkor ráadásul még a régi liturgikus források érdemi feldolgozása is nehézségekbe ütközött, részben tárgyi, részben személyi okok miatt. Ezt mind a levéltári anyag akkori alacsony feldolgozottsági szintje, mind a megfelelően szakosodott szakembergárda hiánya erősen hátráltatta. XIII. Leó korától azonban mind a források katalogizálása, mind a keleti tudományok művelése terén örvendetes előrelépések történtek. (Ennek egyik kiemelkedő momentumja a Pápai Keleti Intézet 1917-es létrehívása volt.)

A korábbi nyomtatott kiadványok végül egy további, ugyancsak az újabb változat kidolgozását sürgető hiányosságtól is szenvedtek. A XX. század elejéig született liturgikus könyvek tudniillik sem szerkezeti, sem tartalmilag nem küszöbölték ki megfelelően a régi kéziratok következetlenségeit. Gyakran szokatlan, nehezen érthető rubrikák maradtak bennük, túl sok keresztutalást tartalmaztak, az egyes könyvek tartalma között nem volt megfelelő összhang, a szövegek osztályozásában olykor kaotikus állapotok mutatkoztak. Bár küllemre ekkor is mutatós kötetek születtek, ezek megőrizték a keleti liturgikus könyvek korábbi periódusokra jellemző, kedvezőtlen jegyeit. E problémák összességében szükségessé tették a liturgikus könyvek újabb szeriájának kiadását.⁴¹

E változások és az ezeknek köszönhetően előtérbe kerülő hiányosságok felismerése a keleti liturgikus könyvek hivatalos kiadásainak egy új, viszonylag korszerű sorozatához vezetett. A XX. század közepén megjelent szentszéki liturgikus könyvek lajstromát a Keleti Kongregáció történeti és statisztikai adatokat tartalmazó kiadványa, az *Oriente cattolico* közli.⁴²

⁴¹ KOROLEVSKIJ, C., „Liturgical Publications of the Congregation for the Eastern Church [I]”, in *The Eastern Church Quarterly* 6 (1945-1946) 88-90. A könyvek átdolgozása a Keleti Kongregáción belül külön e célra létesített speciális liturgikus bizottságok feladata volt; vö. *Oriente cattolico. Cenni storici e statistiche*, Città del Vaticano ⁴1974, 39, 41.

⁴² *Oriente cattolico*, 47-55. Ezen új kiadványok előkészítésében egy olyan konzultori gárda vett részt, amely számára az autentikus keleti hagyományok helyreállításának igénye már magától értetődő követelmény volt. A '30-as évektől induló ezen kiadványok ez irányban tett egyes lényegi lépéseinek áttekintéséhez lásd: RAES, A., „L'attività liturgica svolta dalla S. Congregazione orientale”, in *La Sacra Congre-*

2/ Helyi kiadványok

Láttuk, a Szentszék kezdettől figyelmet fordított a keleti liturgikus könyvekre. Némely egyházak számára liturgikus könyveket nyomtatott, mások liturgikus kiadványait pedig legalábbis felülvizsgálta, jóváhagyta. Egyes keleti katolikus egyházak esetében viszont egészen a legutóbbi időkig nem készültek mintakiadások, sőt némelyeknél még liturgikus könyveik szentszéki felülvizsgálatára sem került sor.

1. A liturgikus könyvek kiadásának bizonyos centralizációja elvileg a ruténeknél is megindult. A zamości sinóduson (1720) úgy határoztak, hogy a liturgikus könyveket a helyi főpásztorok csak akkor hagyhatják jóvá, ha azok megegyeznek a sinódus és a Szentszék határozataival. Ténylegesen azonban a könyveket soha nem küldték el Rómába, s azok továbbra is a különböző helyi püspökök áldásával jelentek meg, anélkül, hogy elnyerték volna a megkívánt egyöntetűséget.⁴³ Első hallásra meglepőnek tűnhet, de a rutén liturgikus könyvek szentszéki kiadására csak a XX. század közepén került sor.⁴⁴ A Szentszék csak a '30-as évektől fogott hozzá az ószláv nyelvű liturgikus könyvek első szériájának kiadásához.⁴⁵ Érdemes megjegyezni, eszerint értelemszerűen az első magyar fordítások alapjául szolgáló rutén liturgikus kiadványok sem

gazione per le Chiese orientali nel cinquantesimo della fondazione 1917-1967, Roma 1969, 165-168.

⁴³ RAES, „Livres” (nt. 1), 608; RAQUEZ, „La Congregazione” (nt. 26), 494; vö. IŠČAK, A., „De editione librorum liturgicorum in ritu byzantino-slavico”, in *Acta VII Conventus Velehradensis*, Olomouc, 1937, 91-113. (E megállapításnak részben elmentmondani látszik *Schweigel* alábbi megjegyzése: „a római kongregációk az elmúlt századokban a bizánci szálv [liturgikus] szövegeket *ex professo* maguk nem javították, inkább csak a bizottságok vagy tartományi zsinatok – a zamości és a lembergi sinódus – által javított kiadásokat *vizsgálták felül és hagyták jóvá*”, in SCHWEIGL, „Revisio” [nt. 28], 370 [kiemelés általunk]).

⁴⁴ RAQUEZ, „La Congregazione” (nt. 26), 494. Noha már a XVIII. század végétől mutatkoztak bizonyos nyomai a rutén liturgikus könyvek korrekcióját szorgalmazó kéréseknek, a Szentszék a XX. századig esetükben csak vitás kérdések döntőbírájaként működött közre, maga rutén liturgikus könyveket ki nem adott; *i. m.*, 494, 505. A rutén liturgikus könyvek történetének áttekintéséhez lásd: RAES, A., „Le rituel ruthène depuis l’Union de Brest”, in *Orientalia Christiana Periodica* 1 (1935) 361-392; ID., „Le Liturgicon” (nt. 37), 95-143; ID., „La première édition romaine de la Liturgie de Saint Jean Chrysostome en staroslave”, in *Orientalia Christiana Periodica* 7 (1941) 518-526; továbbá: KOROLEVSKIJ, C., *La liturgia ed il rito praticati dai Ruteni*, Città del Vaticano 1937.

⁴⁵ KOROLEVSKIJ, „Liturgical [III]” (nt. 41), 391 ssk.

voltak mintakiadások.⁴⁶

2. A román görög katolikus egyház számára IX. Piusz 1856-ban elrendelte, hogy a szentségek kiszolgáltatása során csakis a Szentszék által jóváhagyott könyveket használjanak. A Hitterjesztési Kongregáció 1881-ben meghagyta a román metropolitának, hogy a liturgikus könyvek kiadását „Tanácsa” közreműködésével végezze. A balázsfalvi tartományi zsinatok rendelkezései értelmében a román görög katolikusoknak valamennyi liturgikus könyvüket római *jóváhagyásra* kellett felterjeszteni. Ennek elnyerése után viszont a helyi szinódus vezette be azokat a kötelező használatba.⁴⁷

3. A melkita és örmény zsinati jog tiltotta a liturgikus könyvek Szentszékkel történő előzetes egyeztetés nélküli kinyomtatását („*previa inconsulta Sancta Sede*”). A szírek scharfeszi 1888-as szinódusa e kérdésben a Szentszék előzetes „engedélyéről” beszélt.⁴⁸

*

A XVI-XIX század közötti periódusról a vizsgált tematika vonatkozásában az alábbi summás megállapítást tehetjük. A Szentszék törekedett a keleti liturgikus könyvek ellenőrzésére, ugyanakkor ennek tényét – uniós megfontolásokból – igen gyakran nem tüntették fel a kiadványokban. Ezek nem ritkán a szoros értelemben vett liturgikus könyveknek csak bizonyos jegyeivel rendelkeztek, így például a használatukat kötelezően elrendelő formális hatósági parancs, formális kihirdetés sem kísérte őket. Mi több, egyes egyházakban közvetlen szentszéki jóváhagyású kiadványok csak igen későn születtek. Eszerint megállapítható, hogy a keleti katolikusoknál a szentszéki szabványú liturgikus könyvek

⁴⁶ Az 1883-as magyar nyelvű szerkönyv alapjául például egy, vagy több ószláv kiadvány szolgált; vö. ZAPOTOCZKY, „Szerkönyvünkről” (nt. 3), 18-22.

⁴⁷ RAES, „Livres” (nt. 1), 609. Megjegyzendő, hogy a sajtójogú metropolitai egyházaknál e szabályozáshoz ma is meglehetősen közelálló rendszer van hatályban; vö. *CCEO* 657. kán.

⁴⁸ RAES, „Livres” (nt. 1), 608-609. Egyes egyházak liturgikus könyveinek részletesebb áttekintéséhez lásd: PETIT, L., *Arménie*, in *Dictionnaire de théologie catholique*, vol. 1, Paris 1903, 1963-1966; ZIADÉ, I., „Syrienne (Église)”, in *Dictionnaire*, vol. 14,2 [1941], 3024-3027; TISSERANT, E., „Nestorienne (Église)”, in *Dictionnaire*, vol. 11,1 [1931], 320-323; ID., „Syro-malabare (Église)”, in *Dictionnaire, i. m.*, vol. 14,2 [1941], 3155-3160; JUGIE, M., „Monophysite (Église copte)”, in *Dictionnaire*, vol. 10, 2298-2299; MALAK, H., „Les livres liturgiques de l’Église Copte”, in *Mélanges Tisserant*, III, Roma 1964, 1-35; PLACIDUS A S. IOSEPH, *Ritus et libri liturgici Syro-malabarici*, Thevara 1933.

használatára csak viszonylag lassan jutott érvényre, illetve e kiadványok olykor formai szempontból nem is mindenben feleltek meg a szoros értelemben vett liturgikus könyvek már akkor is szokásos kritériumrendszerének. Az egykori magyarországi majd magyar nyelvű keleti liturgikus könyvek törvényességének vizsgálatánál szem előtt kell tartanunk az adott időszak rutén egyházi gyakorlatát. E periódusban pedig az említett egyház – úgy tűnik – nem rendelkezett szentszéki gondozású vagy jóváhagyású mintakiadásokkal. Helyi tekintélyű liturgikus könyveik törvényessége ennél fogva attól függött, hogy azok megfeleltek-e a kérdésre vonatkozó korabeli szinodális szabályoknak és törvényes szokásoknak.⁴⁹

3. A hatályos keleti liturgikus jog

A keleti liturgikus könyvek kiadásának szabályozása a *CCEO* hatályba lépésével jelentős fordulatot vett. E változások a II. Vatikánum ide vonatkozó irányelveit foglalják jogszabályokba. Eszerint a pátriárkai hivatalt újra az ősi hagyományok és az ökumenikus zsinatok kánonjainak megfelelő hatáskörrel kellett felruházni. Az I. évezredben a keleti egyházi önkormányzat egyik meghatározó jegye viszont éppen a liturgikus élet önálló alakításának jogában testesült meg.⁵⁰ Ennélfogva a zsinati elveket követő keleti kodifikációnak is ebbe az irányba kellett mozdulnia. A régi és új kódex rendelkezéseinek összehasonlításából lényegi különbségek mutathatók ki. A régi jog szerint, mint a mellékelt szövegből kitűnik,⁵¹

⁴⁹ A szinodális jogszabályok között elsősorban a már említett zamości zsinat liturgikus rendelkezései mérvadóak. A szentségi fegyelem e zsinat által hozott (erős trentói hatásokot mutató) szabályozásához lásd: pl. STASIAK, M., *Disciplina sacramentale della Chiesa di di rito bizantino-slavo in Polonia secondo i sinodi provinciali di Zamosc (1720) e di Leopoli (1891)*, Diss. PUL IC n. 255, Roma 1974 [75 pp.]. E szinódus munkácsi egyházmegyére vonatkozó hatályának kérdéséhez pedig lásd: BARAN, A., „Obligatio synodi Zamostianae in Ucraina Carpatica saec. XVII”, in *Analecta OSBM*, vol. VIII, Roma 1956, 525-530; VASIL, C., *Fonti canoniche della Chiesa cattolica bizantino-slava nelle eparchie di Mukačevo e Prešov a confronto con il Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium (CCEO)*, Roma 1996, 126-129.

⁵⁰ DE VRIES, W., „La Santa Sede e i patriarchi cattolici d’Oriente”, in *Orientalia Christiana Periodica* 27 (1961) 313. skk.

⁵¹ *CS can. 279, § 2 – Patriarchae competit librorum liturgicorum editionis cognitio, ipseque respondere debet de fidelitate et integritate textus deque eius congruentia cum textu approbato; atque, congruentia probata, in vulgus edendi licentiam concedere valet. Prima autem textuum liturgicorum approbatio Sedi Apostolicae reservatur.*
CS can. 195, § 1, 2° – Congregationi pro Ecclesia Orientali [...] ipsius est pro omnibus orientalibus ritibus libros approbare liturgicos, ac dubia solvere circa

a liturgikus könyvek első kiadásának *jóváhagyása* a pátriárkai egyházak esetében is a Keleti Kongregációnak volt fenntartva.⁵²

E rendszer azonban nem felelt meg sem az antik gyakorlatnak, sem a sajátjogú státusz mai követelményeinek, ezért a kodifikáció a vonatkozó szentszéki jogkört ez utóbbi szempontjainak megfelelően finomította. Míg a m.p. *Cleri sanctitati* rendelkezései szerint az eredeti liturgikus könyvek kiadásának/jóváhagyásának sajátos alanya maga a Szentszék volt, addig ugyanez a szinodális kormányzatú sajátjogú egyháznaknál ma a sajátjogú egyházfő jogkörébe tartozik. Nem elhanyagolható tényező, hogy a liturgikus könyvek jóváhagyása ma is az Apostoli Szentszék előzetes *felülvizsgálatát* igényli.⁵³ Ezzel együtt is azonban

eorumdem textum et translationes; item omnia videre ac statuere de rubricis et caeremoniis divinae Liturgiae, sacramentorum, sacramentalium et officii divini.

CCEO can. 657, § 1 – *Textuum liturgicorum approbatio praevia Sedis Apostolicae recognitione reservatur in Ecclesiis patriarchalibus Patriarchae de consensu Synodi Episcoporum Ecclesiae patriarchalis; in Ecclesiis metropolitanis sui iuris Metropolitanae de consensu Consilii Hierarcharum; in ceteris Ecclesiis hoc ius est solius Sedis Apostolicae atque intra limites ab eadem statutos Episcoporum eorumque coetuum legitime constitutorum.*

§ 2. *Eisdem auctoritatibus quoque competiti ius approbandi versiones eorumdem librorum ad usum liturgicum destinatas facta relatione, si de Ecclesiis patriarchalibus vel metropolitanis sui iuris agitur, ad Sedem Apostolicam.*

§ 3. *Ad iterum edendos libros liturgicos vel eorum in aliam linguam versiones ad usum liturgicum destinatas vel eorum partes requiritur et sufficit, ut constet de concordantia cum editione approbata ex attestazione Hierarchae loci, de quo in can. 662, § 1.*

§ 4. *In mutationibus textuum liturgicorum attendatur can. 40, § 1.*

⁵² További reflexiót érdemelne annak tisztázása, hogy a *Cleri sanctitati* imént idézett 195. kán. 1. §, 2. pontja által a Kongregációnak tulajdonított jogosítványok közül melyek voltak a pátriárkai egyházakra is vonatkozóak. (A szöveg fogalmazásmódja – vö. „pro omnibus orientalibus ritibus...” – önmagában mindenesetre azt sugallja, hogy e jogkörök a pátriárkákkal szemben is megillették a dikasztériumot.)

⁵³ A kiadási/jóváhagyási jog sajátjogú hatáskörbe utalásával az új szabályozás a keleti egyházak liturgikus önállóságának elégséges teret biztosít. Ennélfogva a kodifikáció során elutasításra talált az a javaslat, mely a liturgikus könyvek kiadását minden további megkötés nélkül helyezte volna a pátriárkák szabad rendelkezési körébe. A szövegek előzetes szentszéki felülvizsgálatának fenntartását elengedhetetlennek ítélték, éppen abból adódóan, hogy a liturgia a hit kifejeződésének eszköze, hitforrás is. A dogmatikus kérdéseket ilyen közelről érintő területen igen ajánlatosnak tűnt, hogy a Szentszék felügyeleti jogát továbbra is *előzetesen*, azaz a kiadványok jóváhagyása előtt gyakorolhassa. Nyilvánvaló ugyanis, hogy az ennek hiányában alkalmanként elkerülhetetlenné váló utólagos szentszéki beavatkozások jóval több kellemetlenséggel járnának. Az előzetes szövegrevízió a mai hírközlési eszközöknek köszönhetően elvileg rugalmasan bonyolítható, miközben biztosítja az említett nehézségek kiküszöbölését; vö. *Nuntia* 17 (1983) 53.

keleti liturgikus szövegek kiadásának sajátos alanya ma már az első kiadványok esetében is az érintett sajátjogú egyházfő: a pátriárka, a nagyérsek, illetve a metropolita.⁵⁴ A keleti és a latin liturgikus fegyelem között e ponton valóban lényegi eltérés mutatkozik, mert a latin egyházban a liturgikus könyvek – úgy tűnik – kivétel nélkül az Apostoli Szent-szék kizárólagos tekintélyén nyugszanak.

Igaz, a latin jog is kilátásba helyezi a liturgikus könyvek helyi változatainak kiadásait. A püspöki konferenciák feladata, hogy – az egyetemes liturgikus jog által meghatározott keretek között – a helyi körülményekre adaptált élő nyelvi fordításokat készítsenek és ezeket szentszéki felülvizsgálat után kiadják.⁵⁵ Noha a szentszéki felülvizsgálat jogi értéke kérdésében a szerzők e ponton sem mutatnak összhangot, meggyőzőnek tűnik az az érvelés, mely a konferenciáknak jelen kérdésben nem tulajdonít *saját* szabályozói jogkört. A CIC 838. kán. 1. §-a szerint a szent liturgia irányítása ugyanis az Apostoli Szent-szék és – a jognak megfelelően – a megyéspüspök feladata. A konferencia liturgikus könyveinek kiadása is mindig a Szent-szék előzetes kezdeményezésén alapul. Az egyetemes liturgikus normák mintegy determinálják a konferenciák utólagos és származékos, szigorú keretek között mozgó adaptációs tevékenységét. Ez utóbbinak a Szent-szék közbejötté biztosít stabilitást. E hatóság alapvető és előzetes szabályozó tevékenységéhez képest a konferencia liturgikus normaalkotása jellegét tekintve csak származékos. A konferenciák e tevékenységének természete éppen az előbb említett 838. kán. 1. §-ából világlik ki: ennek szövege a latin püspöki konferenciákat mint olyanokat nem említi a liturgia szabályozására illetékes hatóságok között!⁵⁶ Eszerint végső soron a konferencia által kiadott helyi körülményekhez alkalmazott liturgikus könyvek kötelező ereje sem a konferencia, hanem az Apostoli Szent-szék tekintélyén nyugszik.

⁵⁴ Emellett hangsúlyt érdemel, hogy a folyamatban – a liturgikus szövegek jóváhagyásához szükséges *egyetértés* formájában – az érintett egyház döntéshozatali szinodális szervének is lényegi szerepe van. Ezen egyetértés ugyanis a liturgikus szövegek jóváhagyásának *érvényességi* feltétele (vö. CCEO 934. kán. 2. §, 1°). A sajátjogú egyházfői jogkör szinodális szervek közreműködése révén történő jelen ellenpontosítása a keletiekre jellemző kollegiális kormányzati forma szép példája. A markáns szinodális ellenőrzés fenntartását azonban e ponton az adott téma minősített súlya is indokolta. A hivatalos liturgikus szövegek minőségétől ugyanis egy egész keleti egyház rítusának tisztasága, liturgikus fegyelmeének kifogástalansága függhet; vö. *Nuntia* 17 (1983) 53.

⁵⁵ CIC 838. kán. 3. §.

⁵⁶ Vö. Marzoa, A. – Miras, J. – Rodríguez-Ocaña, R. (dir.), *Comentario exegetico al Código de derecho canónico*, Pamplona 1996, III, 408 [Eloy Tejero].

A keleti jogrend szerint a sajátjogú kormányzati szervek viszont a liturgikus fegyelem saját jogon eljáró szabályozói. Ezt nemcsak a keleti tradíció, hanem a hatályos kódex szövege is megerősíti. A szóban forgó egyházfőket a törvényhozó ugyanis kifejezetten is a liturgikus jog szabályozására illetékes hatóságoknak nyilvánította.⁵⁷

Végül megemlítendő, hogy a keleti liturgikus jog újraszabályozása folyamatban van. A Szentszék keleti liturgikus instrukciója számos, főleg a hiteles keleti gyakorlat helyreállítását célzó utasítást fogalmaz meg.⁵⁸ A konstantinápolyi hagyománykörhöz tartozó egyházak számára kidolgozás alatt áll egy részletesebb eligazítást nyújtó szabályozás is. A Szentszék szándéka szerint a későbbiekben az instrukció és ez utóbbi részletes bizánci utasítás rendelkezéseinek helyi körülményekre történő alkalmazása révén kerül majd kidolgozásra az egyes egyházak liturgikus jogszabálygyűjteménye. Emellett az instrukció a szentszéki kiadású keleti liturgikus könyvek részleges revíziójának szükségességére is utal.⁵⁹

Zárómegjegyzések

1. Az Apostoli Szentszék a keleti liturgikus könyvek kiadásában a lehetőségek határai közt kezdettől aktív szerepet vállalt. Az egyes keleti egyházak esetében e közreműködés azonban olykor jelentősen eltérő gyakorlati formában öltött testet. Ez részben a Szentszék egyes említett egyházakhoz fűződő kapcsolatrendszerének eltérő jellegéből fakadt, amely tényező a maga részéről erősen hatott az említett hatóság ezen egyházak irányában jelentkező közvetlen célkitűzéseire is. E célkitűzések között kiemelkedő hely jutott az uniós folyamat előmozdításának. E cél minél hatékonyabb elősegítése érdekében igen gyakran a keleti liturgikus könyvek lényegi formai jegyeit, így a szentszéki felülvizsgálat és kiadás jelzését is mellőzték. Ez ugyanis elősegíthette a katolikus kiadványok ortodox részről történő esetleges használatba vételét.

2. Egyes keleti egyházak számára igen sokáig nem készültek szentszéki eredetű mintakiadások. Ez több tényezővel is magyarázható.

⁵⁷ CCEO 668. kán. 2. §.

⁵⁸ CONGREGAZIONE PER LE CHIESE ORIENTALI, instr. *Il Padre incomprendibile*, 6. I. 1996, in *Enchiridion vaticanum* 15, Bologna 1996, 6-93. Az utasítás előírásai és a magyar liturgikus gyakorlat néhány érdekes pontjának összevetéséhez lásd: TÓTH, F., „A keleti liturgikus instrukció rendelkezései és a magyar gyakorlat”, in *Kanonjog* 2005, (megjelenés alatt).

⁵⁹ *Il Padre* (nt. 58), 6. és 24. pont, 12, 26-27.

Egyrészt a keleti liturgiák rendkívüli sokszínűsége, másrészt e közösségek kis létszáma és a liturgikus szakértők ebből adódó viszonylagos hiánya jelentősen behatárolták a keleti liturgikus könyvek kiadásának menetét.

Ahol szentszéki kiadások születtek, ott is külön reflexió szükségeltetik annak megállapítására, hogy az adott nyomtatvány „mintakiadásnak” (*editio typica*) minősül-e, s ha e kifejezés meg is jelenik vele kapcsolatban, az vajon a szó szoros jogtechnikai értelmében értendő-e reá. Végső soron, annak eldöntéséhez, hogy a szentszéki kiadású keleti liturgikus könyvek valódi *mintakiadások*-e, úgy tűnik a fogalom jelentését tisztázó elvi állásfoglalás is szükségeltetik.⁶⁰ Láthattuk, hogy a korábbiakban a keletiek esetében a Szentszék rendszerint nem törekedett szoros értelemben vett (azaz a jellegzetes formái sajátosságokat felvonultató) mintakiadások készítésére. Ez utóbbiak XIX. század végére rögzülő egyes lényegi formai jegyeivel a XX. századi szentszéki kiadású keleti liturgikus könyvek (döntő többsége) sem rendelkezett.⁶¹ Mivel hiányzik belőlük az a bevezető határozat, amely feladata éppen a kiadvány „minta” jellegének kinyilvánítása, nem meglepő, hogy az *editio typica* kifejezéssel esetükben távolról sem találkozunk olyan határozott formában mint a korabeli latin kiadványoknál. Ám a kérdés úgy is feltehető, hogy a szóban forgó („mintakiadás”) minősítéshez elengedhetetlenül szükségesek-e a formai jegyek kötetben belüli jelenléte?

Adódik rá ugyanis példa, hogy egy keleti liturgikus könyvnél az *editio typica* kifejezést olyan esetben is alkalmazzák, amikor a kiadvány nem rendelkezik az említett típus egyes klasszikus formai jegyeivel. Így a kötet elejéről hiányzik a szóban forgó jelleget deklaráló kongregációs határozat, s a formális hitelesítés egyéb kötetben belüli jeleivel sem találkozunk nála.⁶² E tény azonban mégsem képezte akadályát annak, hogy a

⁶⁰ Egy a jelen kézirat lezárása után *Janusz Kowal S.J.*-től kapott információ szerint az „*editio typica*” kifejezés mint *terminus technicus* első alkalommal a *Rituale romanum* XIII. Leó által jóváhagyott, 1884-es regensburgi kiadásában jelent volna meg. Ugyanakkor a kifejezést ma széles körben alkalmazzuk ennél korábban megjelent szentszéki liturgikus könyvekre is. E tény viszont újra csak azt a meggyőződésünket erősíti, hogy a „mintakiadás” kifejezés tartalmára és eredetére vonatkozó kérdésrel kapcsolatban óvatos, árnyalt állásfoglalás adandó.

⁶¹ A GKHF könyvtárában hozzáférhető, több mint fél tucat római kiadású görög liturgikus könyv áttekintése alapján megállapítható, hogy a keleti kiadványokból még a XX. század elején is hiányoznak a klasszikus mintakiadás fentebb felsorolt, nélkülözhetetlenek tűnő formai jegyei, így a hitelesítő határozat, hatósági tekintély jelzése (vö. még nt. 34).

⁶² Lásd: *Литургіконь сіесть Служебникь*, Римь 1942.

Keleti Kongregáció hivatalos történeti és statisztikai kiadványa e liturgikus könyvet az *editio typica* címszó alatt sorolja fel!⁶³ E tények együttes olvasatából adódóan viszont az derül ki, hogy a keleti kiadványok esetében a klasszikus (latin) mintakiadás egyes *formai* jegyeivel nem rendelkező liturgikus könyvekre is alkalmazták e szakkifejezést.⁶⁴

Eszerint a keletiéknél – egyes esetleges kivételeket leszámítva – nem születtek szoros (formális) értelemben vett mintakiadások, avagy más megközelítésben: ezen egyházaknál olykor a szóban forgó klasszikus formai jegyekkel nem rendelkező kiadványoknál is megjelent a „tipika” elnevezés még azután is, hogy ezek formai jegyeit a kuriális jogfejlődés a XIX. század végétől immár egyértelműen világos formai kritériumokhoz kötötte. A *Szluzsebnjyk* imént említett kiadásának jellemzőiből, úgy látszik, egy érdekes következtetés vonható le. Eszerint a mintakiadás jelleghez elegendő lenne annak *ténye* (de nem feltétlen kötetben *belüli* formai jelzése!), hogy a kiadvány szentszéki felülvizsgálaton esett át és ugyanezen hatóság felhatalmazásával jelent meg. Ha a dolog valóban így áll, akkor az „editio typica” kifejezésről elmondható, hogy az a keleti liturgikus jog esetében már a II. Vatikánum előtt igencsak rugalmas, analóg fogalomként élt.

3. A keletiekre vonatkozóan meglehetősen sokszínű újkori szabályozással és gyakorlattal szemben a m.p. *Cleri sanctitati* a keleti liturgikus könyvek kiadására is egységes közös szabályokat fogalmazott meg. Ezek előírásai az első liturgikus könyvek kiadását a pátriárkai egyházak esetében is a Szentszék hatáskörébe utálták (CS 279. kán. 2. §). A

⁶³ Vö. „Editiones typicae nunc primum ab Apostolica Sede recognitae et approbatae”, in *Oriente cattolico* (nt. 41), 51. Igaz, a mintakiadás jelleget a Kongregáció fentebb említett különálló határozata kifejezetten állította (nt. 37). E minőségnek azonban – legalábbis az *editio typica* ez időre rögzült, fentebb említett kritériumainak következetes megkövetelése esetén – magából a liturgikus könyvből is ki kellene tűnnie.

⁶⁴ E logika mentén – ha nem is annyira formális, mintsem inkább *lényegi* értelemben – mintakiadás értékűnek tekinthetünk korábbi kiadványokat is. Ha igaz az például, hogy a fentebb említett 1754-es *Euchologion* az összes későbbi kiadvány számára *normatív* és *autentikus* jelleg igényével lépett fel (így RAQUEZ, „La Congregazione” [nt. 26], 500, 504), akkor az – bár a vonatkozó *Ex quo primum tempore* kezdetű levél megfogalmazása imperativitását illetően, mint láttuk, a latin vonatkozású kiadványoknál visszafogottabb volt – lényegében ugyancsak megfelelt a mintakiadás korabeli elvárásainak. Ha pedig figyelembe vesszük, hogy a későbbi görög kiadványok – említett korrekcióik mellett is – nagyban az első széria szövegére támaszkodtak (vö. RAQUEZ, „L’*Anthologion*” [nt. 24], 275), ez utóbbiak esetében sincs okunk elvitatni a „minta” minősítést, ha igaz is, hogy a XX. századra e jelleg a szó technikai értelmében elvileg már speciális formalitásokat igényelt.

keleti egyházak fegyelmi önállóságának helyreállítása jegyében azonban a II. Vatikánum nyomán a liturgikus könyvek kiadására vonatkozó szabályozás is markáns változáson esett keresztül. Ennek eredményeként ma a keleti egyházak sajátjogú egyházfői illetékesek az egyes keleti rítusok liturgikus könyveinek jóváhagyására (CCEO 657. kán.). A keleti fegyelmi rend e ponton ma tehát sajátos specifikummal rendelkezik. A latin joggal szemben, ahol a liturgikus könyvek első kiadása (a trentói kor óta) kizárólag az Apostoli Szentszéknek fenntartott ügy, a hatályos keleti jog szerint ezeket a keleti („sui iuris”) egyházfők ma *saját* jogon adják ki. E szabályozás azonban továbbra sem tisztázta a mintakiadás mibenlétét, annak formai jegyeit!

4. A kérdés persze ellenkező előjellel is megfogalmazható, tudniillik, hogy összeegyeztethető-e a keleti tradícióval a liturgikus könyvek latin rubricisztika korára jellemző aprólékos, formalista jogi keretek közé „kényszerítése”, avagy a mintakiadás, mint olyan, a keleti liturgikus hagyományoktól lényegében idegen, s ennél fogva a jövőben inkább mellőzendő megjelenítési forma?

A szóban forgó jegyek mellőzése, mint láthattuk, a maga idején az „unió” előmozdítását célozta. A liturgikus könyveknek viszont ilyen funkciója mára aligha maradt. Egyrészt a katolikus egyház elítélte az (elvtelen) prozelitizmus alkalmazását és lemondott az ortodoxia töredékeinek unió révén történő egyesítéséről. Másrészt ma már az ortodox egyházak is rendelkeznek megfelelő saját liturgikus könyvekkel, ezért a katolikus kiadványok iránti érdeklődés eleve sokkal lanyhább, mint az esetleg alkalmanként korábban volt. E tényekből kitűnik, hogy a mintakiadások lényegi jegyeinek keleti könyvekből történő mellőzése immár nyilvánvalóan okafogyottá vált.⁶⁵

⁶⁵ Noha a tanulmányunkat bevezető idézet világossá teszi, hogy a keletiek a liturgikus könyvek kiadásánál a trentói hagyományoknál kevésbé ragaszkodtak az uniformitáshoz, ez távolról sem jelenti, hogy – a liturgikus adaptáció immár keleti és latin fegyelmi rend által egyaránt elismert lehetőségét fenntartva – a mintakiadást mint olyat lehetne a keleti hagyományokkal ellentétes jelenségnek bélyegezni. Ennek bizonyítékként elegendő arra utalnunk, hogy egyes ortodox liturgikus könyvek maguk is tartalmaznak a fentebb emlegetett kongregációs határozatnak megfelelő, az érintett liturgikus könyv elejére beiktatott hatósági jóváhagyást; vö. pl. *Ιερατικον περιεχον τας θειας και ιερας λειτουργιας Ιωαννου του χρισοστομου, Βασίλειου του μεγαλου και των προηγιασμενων. Μετα της τυπικης αυτων Διαταξεως εκδοθεν εις χρησην των ιερων εγκρισει της του Χριστου Μεγαλης Εκκλησιας υπο της του πατριαρχικου τυπογραφειου διευθυνουσης επιτροπης, εν Κωνσταντινουπολει 1895, εν του πατριαρχικου τυπογραφειου.*

5. A hatósági tanúsítvány és kötelező erőre vonatkozó parancs bevezető határozatban történő kinyilvánítása – vagy a keleti hagyománynak jobban megfelelő, de az előbbivel egyértelműen azonos értékű áldás – más szempontból viszont ma egyenesen szükségszerűnek tűnik. A liturgikus könyvek szövegei a hitet érintik, ennél fogva a krisztushívők jogos elvárása, hogy azok autentikus tartalma már a kiadvány első lapjáról bizonyossággal megállapítható legyen. (E követelményt aligha lehetne az ortodoxia elveivel ellentmondó elvárásként beállítani.) Emellett az *editio typica* megjelenítése ma az érintett sajátjogú egyház hatásköre, így a kiadvány tekintélyét jelző, köteten belüli tanúsítvány sem sértheti az adott egyház liturgikus autonómia iránti érzékenységét. Végül a hatályos jog elvileg lehetővé teszi az ökumenikus gondozásban készült liturgikus szövegek kiadását is.⁶⁶ Ezek esetében ugyancsak elengedhetetlen, hogy a katolikus egyházi hatóság adott kiadvánnyal kapcsolatos állásfoglalása magából a kötetből is világosan kitűnjék.⁶⁷

⁶⁶ *Il Padre* (nt. 58), n. 65, 30.

⁶⁷ Az utóbbi években több (eddig számunkra elérhetetlennek bizonyult) szentszéki liturgikus könyv is megjelent: *Editio typica del testo siriano della Taksa d' Raze per l'uso nella Chiesa Siro-Malabarese* (vö. *Servizio Informazione Chiese Orientali* 58 [2003] 172); *Breviarium iuxta Ritum Syrorum Orientalium id est Chaldaeorum*, Roma 2002. Ezek formai jegyeinek vizsgálata alapján kaphatnánk arra választ, hogy az *editio typica* kifejezést az illetékes szentszéki dikasztérium a keleti egyházak esetében továbbra is alkalmazza-e tág – azaz köteten belüli formai jegyekhez nem kötött – értelemben, avagy – mint az nézetünk szerint a mondottak értelmében célszerű lenne – immár az új keleti liturgikus könyvek elején is feltűnik a kiadó hatóság hitelességet és kötelező, „minta” jelleget kinyilvánító határozata. (Ugyanakkor, ha e kötetek kiadója maga a Szentszék, akkor e liturgikus könyvek megjelenése nem követte a keleti kódex ide vonatkozó rendelkezését, mely – mint láttuk – a liturgikus könyvek jóváhagyását a sajátjogú egyházfők hatáskörébe helyezte [CCEO 657. kán. lásd: nt. 51].)

IVANCSÓ ISTVÁN

DANILOVICS JÁNOS ÁLTALÁNOS EGYHÁZI ÉNEKKÖNYVE MINT A FORDÍTÓ BIZOTTSÁG UTOLSÓ MŰVE

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. A 125 éve alakult liturgikus fordító bizottság; 1/ Tagjai; 2/ Munkálkodása; 3/ Jelentősége; 3. A könyv megjelentetése; 4. Az énekeskönyv tartalma; 5. Az Általános énekkönyv jelentősége; 6. Különböző kiadásai; 7. Összefoglalás.

1. Bevezetés

A magyar görög katolikus egyházban a Roskovics Ignác által 1862-ben kiadott *Óhitű imádságos és énekes könyv* volt az első olyan nyomtatásban megjelent magyar nyelvű liturgikus jellegű mű,¹ amely a népnek a szertartások végzésébe saját anyanyelvén való bekapcsolódását elősegítette, illetve egyáltalán lehetővé tette. Előtte ugyanis csupán kézíratos fordítások léteztek,² vagy pedig nyomtatásban csak kisebb terje-

¹ A mű címe, illetve leírása: *Ó hitű imádságos és énekes könyv, az egy szent közönséges apostoli anyaszentegyház napkeleti vagyis görög rendje szerént görög-katholikus keresztények lelki épületére. Fordítá és kiadta Roskovics Ignác hajdu-böszörményi görög-kath. lelkész. Debreczen. Nyomatott a város könyvnyomdájában. 1862.* – Ennek a fontos könyvnek a feldolgozása még várat magára.

² Ezek közül kiemelkedik az 1793-as Krucsay-féle liturgiafordítás, melynek részletes bemutatását már elvégeztük: „Legelső magyar nyelvű liturgiafordításunk. 200 éves Krucsay Mihály munkája”, in *Athanasiana* 1 (1995) 53-76. – Hasonmás változatban kiadtuk: *Lithurgia – Krucsay Mihály munkács megyei kanonok 1793-ban készült munkája*, Nyíregyháza 2003. – Be is mutattuk: „Utószó az első kézíratos liturgiafordításunkhoz”, in *ibid.*, I-XI. – Foglalkozott vele továbbá PREGUN, I., „A Krucsay-kézirat fakszimiléjének bemutatása”, in Ivancsó, I. (szerk.), *Liturgikus örökségünk II. A Krucsay-féle liturgiafordítás fakszimiléje kiadásának alkalmából 2003. október 30-án rendezett szimpozion anyaga*, Nyíregyháza 2003, 7-13. – Illetve kiemelkedő még az 1795-ös Kritsfalusi-féle liturgiafordítás is, melyet „betűhív” átirásban közöl: SZTRIPSZKY, H., in Szabó, J., *A görög-katholikus magyarság utolsó kalvária-útja. Szerző dolgozataiból és beszédeiből egybeállította, bevezetővel és jegyzetekkel kíséri dr. Sztripszky Hiador*, Budapest 1913, 469-501. – Szintén részletesen írtunk róla: „A Kritsfalusi-fordítás és a mai Liturgikon egybevetése – Különös tekintettel a rubrikális részekre”, in *Athanasiana* 2 (1996) 61-82.

delmű alkotások, imakönyvek.³ Ezek viszont jellegüknél fogva nem feleltek meg annak a célnak, hogy a teljes szertartásokat, istentiszteleteket végezni lehetett volna belőlük.

Így tehát rendkívül nagy lett Danilovics János énekeskönyvének a jelentősége, ami a kilenc tagú hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság tevékenységének negyedik terméke. Hosszú időn keresztül töltötte be azt a funkcióját, amit a címe is jelez: „általános” énekeskönyv lett a magyar görög katolikus egyházban. Ezt a bőséges tartalma, valamint a könnyen kezelhető formátuma nagyban elősegítette.

A XX. század első felében kialakult nagyszabású görög katolikus sajtóviták egyikében – mely az énekszövegek egységesítéséről szólt – Mosolygó József tokaji paróchus, főesperes, egyháztörténész, kritikával illette a címet. Úgy látta, hogy az énekszövegek sokféleségét az énekeskönyvek kiadásával kapcsolatos szerzői- és tulajdonjogok okozták, s ezért kellett változtatni az újabb kiadásokon, sőt a könyvek címén is. Ezért kritizálta Danilovics Jánost is: „Elkallódott az egyedül helyes énekes könyv-címünk, melyben ezer éves örökségünk is bennfoglaltatott: *Óhitű ima és énekeskönyv*. Ezen a címen hazánkban csak mi adhatunk ki egyházi könyveket, de a szerzői jog Danilovicsot rákényszerítette, hogy ezt semmitmondó címmé változtassa.”⁴ Kifogása tehát arra irányult, hogy Danilovics miért nem maradt meg az „óhitű” kifejezés mellett, amely szerinte a görög katolikus megjelölést azonosította, legalábbis Roskovics Ignác imakönyve óta. Végül hosszú cikke végén így foglalta össze mondanivalóját lényegét a kiadásokkal kapcsolatban: „A Danilovics-féle bővítések képezzék Danilovics János örökségét”.⁵ Viszont a történelem igazolta, hogy műve valóban „általánossá” lett a maga – eddig ismert – tizenegy kiadásával.

³ A témát részletesen feldolgoztuk egy, a kronológiát követő kiadványban, amely azonban a pillanatnyi helyzetet tükrözi, s így nem tekinthető lezártnak: *Szinopszis a magyar nyelvű bizánci liturgia emlékeiről (1690-1999)*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hit tudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 4), Nyíregyháza 1999. Illetve további négy tanulmányban: „A magyar görögkatolikus liturgikus könyveinek anyanyelvi fordításai és kiadványai”, in Timkó, I. (szerk.), *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987*, Nyíregyháza 1987, 158-181; „Újabb liturgikus kiadványaink”, in *Athanasiana* 4 (1997) 19-36; „További liturgikus kiadványaink”, in *Athanasiana* 13 (2001) 215-235; „Liturgikus kiadványaink negyedik gyűjteménye”, in *Athanasiana* 18 (2004) 161-179.

⁴ MOSOLYGÓ, J., „Az énekszövegek egységének biztosítása”, in *Görögkatolikus Szemle* 7 (1944) 2.

⁵ *Ibid.*

2. A 125 éve alakult liturgikus fordító bizottság

Nem túlzás azt állítani, hogy a hajdúdorogi külhelynökség⁶ keretében működő kilenc tagú liturgikus fordító bizottság⁷ 1879 és 1892 között korszakalkotó munkát végzett, amikor liturgikus szövegeinket magyar nyelvre átültette. Görög katolikus egyházunk története igazolja, hogy fontos mérföldkő volt ez a magyar liturgikus nyelv szentesítésének hosszadalmas útján.

1/ Tagjai

A bizottságot Danilovics János külhelynök „szervezte maga köré”, melynek kilenc tagja és két pótagja lett.⁸ Tizenhárom esztendőn keresztül munkálkodott a bizottság, bár nem folyamatosan, és nem is mindig minden tagjával együtt.

A rendes tagok a között *Danilovics János* kanonok, hajdúdorogi püspöki külhelynök volt a bizottság elnöke. A további tagok közül *Kotradov Mihály* eperjesi székesegyházi kanonok, *Roskovics Ignác* és *Jámbor Antal* munkácsi székesegyházi kanonok volt. *Hrabár János* szentszéki ülnök és egyházmegyei tanfelügyelő, *Turjay János* szentszéki ülnök és líceumi tanár, *Fejér Emmánuel* szentszéki ülnök és hajdúdorogi lelkész, *Sass Bertalan* szentszéki ülnök és eperjesi gimnáziumi hitszó-

⁶ Legújabban lásd: JANKA, GY., „A hajdúdorogi külhelynökség története”, in Ivancsó, I. (szerk.), *Liturgikus örökségünk I. Az első magyar nyomtatott Liturgikon megjelenésének 120. évfordulójára 2002. április 18-án rendezett szimpozion anyaga*, Nyíregyháza 2002, 7-16.

⁷ A témát teljesen feldolgoztuk: *Az 1879-es hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság és tevékenysége*, (Athanasiana Füzetek 1), Nyíregyháza 1999. A tényeket, adatokat és a személyek nevének pontosítását a *Hajdúdorogi Külhelynökség Levéltárának*, a *Munkácsi és Eperjesi sematizmusoknak* teljes anyagát áttekintve, a megjelent dokumentumokat és a korabeli s későbbi – meglehetősen kis számú – sajtótudósítást is figyelembe véve pontosítottuk. Ugyanis csak szórványos utalások voltak találhatók előtte erről a fontos témáról.

⁸ Vö. PIRIGYI, I., *A magyarországi görögkatolikusok története*, Nyíregyháza 1990, II. köt., 93. – Az 1882-ben kiadott *Liturgikon* alapján GRIGÁSSY, GY., *A magyar görög katolikusok legújabb története*, Ungvár 1913, 60. számol be először nyomtatásban a fordító bizottságról és tagjairól. – Innen veszi át PIRIGYI, I., „A magyar görögkatolikuság történetének kiemelkedő személyiségei”, in Timkó, I. (szerk.), *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987*, Nyíregyháza 1987, 197. és PAPP, B. J., *Hajdúdorog küzdelme a magyar görög katolikus egyházmegye felállításáért*, Hajdúdorog 1996, 39.

nok, *Fenczik Eugén* pedig duszinai lelkész volt. Póttagokként működtek a bizottságban: *Orosz Gyula* szentszéki ülnök és hajdúdorogi alesperes, valamint *Görög Pál* szentszéki ülnök és bökönyi lelkész.⁹

2/ Munkálkodása

A munka megszervezése 1879 májusában kezdődött. A külhelynöknek a külhelynökség levéltárában fennmaradt levéltervezete¹⁰ tanúskodik arról, hogy „égető szükségnek mutatkozik, hogy némely szükségesebb egyházi rituális könyveink egyes emberek által készített magyar fordításai nyelvészeti és theologiai tekintélyek [által] megvizsgáltassanak, és autorizált kiadásra minősítsenek”.¹¹ Danilovics János javasolta *Pásztélyi Kovács János* püspöknek, hogy a leginkább célravezető mód az lenne, ha „több hittudor és nyelvtanár s a két egyházmegeye azon férfiai, kik ilyenmő fordításokkal már eddig is sikeresen foglalkoztak, legalább egy havi időtartamra egy meghatározott helyütt összejönének, s közös üléseikben a legjobb magyar textust megállapítanak”.¹² Továbbá javasolta azt is, hogy „e célra elégséges volna 8-10 egyén közreműködése, kik f. é. július vagy augusztus hó folyamában esetleg Hajdu-Dorogon a kitűzött feladatot óhajtott sikerrel megoldhatnak”.¹³

A bizottság tagjai 1879. július 17-én érkeztek meg Hajdúdorogra, s meg is kezdték azt a munkát, amelynek eredményeképpen tizenhárom esztendő múlva a Danilovics-féle *Általános egyházi énekkönyv* is napvilágot láthatott.¹⁴

Az első megjelentetett mű a *Liturgikon* volt: *Aranyszájú Szent János atya szent és isteni liturgiája vagyis az újszövetségi vérontás nélküli szent áldozat bemutatásának rendje kiegészítve több oltári imával és egyházi énekkel a magyarajku görög szertartásu katholikusok lelki épülésére*, Debrecen 1879, 92 lap.¹⁵

⁹ A bizottság névsorát pontosítottuk, a tagok életrajzát és tevékenységét is bemutatva: *Az 1879-es hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság és tevékenysége* (7. láb.), 8-27.

¹⁰ *A Hajdúdorogi Külhelynökség Levéltára*, 1. doboz, 2. csomó.

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Már ezt a művet is bemutattuk: *Danilovics János Általános egyházi énekkönyve*, (Athanasia Füzetek 7), Nyíregyháza 2003.

¹⁵ Legújabbban lásd róla írásunkat: „Az 1882-es Liturgikon”, in Ivancsó, I. (szerk.), *Liturgikus örökségünk II. A Krucsay-féle liturgiafordítás fakszimilje kiadásának alkalmából 2003. október 30-án rendezett szimpozion anyaga*, Nyíregyháza 2003, 27-46.

A munkázkodás második eredménye a *Szerkönyv* lett: *Görög katolikus egyházi szerkönyv (Euchologion)*, Debrecen 1883, 172 lap.¹⁶

A harmadik munka pedig a *Bazil-liturgia* lett: *Szent Nagy Bazil atya szent és isteni liturgiája továbbá az előszenteltek isteni liturgiája s egyéb egyházi szolgálatok papi imádságai. A görög szert. katolikusok lelki hasznára*, Debrecen 1890, 105 lap.

A negyedik: *Görögszertartásu általános egyházi énekkönyv a hozzávaló imákkal. A görög-katolikus hivek lelki hasznára. Fordította és kiadta: Danilovics János, hajdu-dorogi püspöki vikárius. 1892.* Debrecen, Nyomatott a város könyvnyomdájában 1892. 49. 496 lap.

3/ Jelentősége

A hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság munkázkodásának jelentőségét röviden négy pontban lehet összefoglalni.¹⁷

1. Felválthatta az eddig csak kéziratban terjesztett és használt liturgikus fordításokat.

2. Jelentős módon kiegészíthette azokat, mert a legfontosabb négy mű révén a szertartások magyar nyelven történő végzéséhez szükséges szövegek elkészültek.

3. Nyomatásban, tehát jobban hozzáférhető és terjeszthető formában álltak immár rendelkezésre a liturgikus szövegeink.

4. S végül – de nem utolsó sorban – azért is fontos volt a bizottság munkája, mert ez már nem magánkezdeményezésre, hanem főhatósági intézkedésre történt.

Mindezek mellett nem elhanyagolható az a tény sem, hogy a liturgikus fordító bizottság megteremtette a magyar görög katolikus egyház liturgikus nyelvét,¹⁸ és elindította azt a folyamatot, amelynek nem elhanyagolható eredménye a ma ismert mintegy háromszáz liturgikus, nyomtatásban megjelent kiadványunk.¹⁹

¹⁶ Ennek a műnek is elvégeztük a teljeskörű bemutatását: *A magyar görög katolikus egyház szerkönyvei*, (Athanasiana Füzetek 3), Nyíregyháza 1999.

¹⁷ Vö. írásunkban: *Az 1879-es hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság és tevékenysége* (7. láb.), 40.

¹⁸ Igaz, ez szentesítést, illetve végső elismerést csak a II. Vatikáni Zsinat alkalmával kapott, amikor Dudás Miklós hajdúdorogi megyéspüspök teljes magyar nyelvű Szent Liturgiát végzett a római Szent Péter bazilikában 1965. november 19-én.

¹⁹ Ehhez lásd SZTRIPSKY, H., „Bibliographiai jegyzetek az ó-hitű magyarság irodalmából”, in *A görög-katolikus magyarság utolsó kalvária-útja* (2. láb.), 423-449; valamint a 3. lábjegyzetben felsorolt műveinket.

3. A könyv megjelentetése

Bár a hajdúdorogi kilenc tagú liturgikus fordító bizottság munkálkodása viszonylag jól nyomon követhető, Danilovics János 1892-ben megjelent *Általános egyházi énekkönyvének* munkálataival kapcsolatban alig lehet valami nyomot felfedezni. A négy mű közül ennek a keletkezéséről található a legkevesebb adat a külhelynökségi levéltárban. Sőt magában az elkészült könyvben sincs a munkálatokra való utalás.

Melles Emil egyik levelében – még 1884-ben – némi kifogást fogalmazott meg Danilovics János felé az énekeskönyv megjelentetésével szemben. Nem tartotta időszerűnek, mert úgy vélte, hogy elsőbbséget kellene élveznie a liturgikus könyveknek, amire vonatkozóan konkrét javaslatot is adott. „A mi az Izbornik-ot illeti, tessék megbocsátani, de én annak magyarítását nem tartanám egészen célszerűnek. Nézetem szerint rituális könyveket kellene előbb alkotni, és aztán annak kivonatát adni a nép kezébe. És erre van is idő, addig, míg a Roskovics-féle imakönyv általánossága megszűnik, ez pedig csak úgy lesz elérhető, ha a nép tapasztalni fogja, hogy annak hasznát nem veheti, mert az éneklész mást használ.”²⁰

A munka azonban tovább folytatódott a liturgikus fordító bizottságban, Danilovics külhelynök pedig megvédte álláspontját. „Az általam bemutatott könyvnek magyar lefordítása annyiban előnyös, mert ezáltal hosszú időre mellőzhetővé lesz a föntebb érintett 15 karkönyvnek per longum és latum nyelvünkre való áttétele – mi aránytalanul nagyobb költséggel járna. Sürgőssé teszi azt a hívek valláserkölcsei érdeke, kik a könyv híjával minden lelki épülés nélkül hallgatnák végig a templomi szertartásokat...”²¹

Később sokszor említették Danilovics János énekeskönyvének jelentőségét, ugyanis egyrészt ez egészítette ki Roskovics Ignác 1862-ben (először) kiadott „Ó-hítű imádságos könyvét” abban az értelemben, hogy – mint láttuk – kifejezetten énekeskönyvnek készült: a szertartások végzéséhez szükséges liturgikus szövegekkel; másrészt pedig hosszú

²⁰ Melles Emil 226/1884. számú irata 1884. aug. 3-ról. In *A Hajdúdorogi Külhelynökség Levéltára*, 2. doboz, 2. csomó.

²¹ Danilovics külhelynöknek fennmaradt – címzés nélküli – levéltervezete, amelyben lehet, hogy Mellesnek kívánt válaszolni, de az is lehet, hogy a püspöki jóváhagyást akarta kérelmezni az énekeskönyvére. In *A Hajdúdorogi Külhelynökség Levéltára*, 2. doboz, 2. csomó.

időn keresztül használatban volt: mint már szó volt róla, tizenégy kiadást ért meg az 1892-től kezdődő időszakból.²²

Aztán pedig Krajnyák Gábor 1920-ban átdolgozta, s eddig ki nem deríthető okból tizedik, átdolgozott kiadásnak nevezte, holott akkor már megjelent a tizenegyedik is, amely önálló Danilovics-kiadás volt. Mindenesetre, a Krajnyák által készített változat szintén nagy elterjedtségnek örvendhetett.²³

Az *Általános egyházi énekkönyv* megjelenésének tényét említette Sztripszky Hiador, aki az első komoly bibliográfiát állította össze a magyar görög katolikus egyház kiadványaiból. Ő az 58. tétel alatt írta le a művet. Jelezte az első kiadás mellett a tizenegyedik kiadást is, de a közbeeső többiről nem szólt.²⁴ A Lelekács-Harajda szerzőpáros pedig a kárpátaljai bibliográfiában a 943. szám alatt írta le, és szintén csak az elsőt, valamint a tizenegyedik kiadást jelezte.²⁵

4. Az énekeskönyv tartalma

Az *Énekeskönyv* tartalma hűen tükrözi a célját: mindazokat a liturgikus szövegeket közli, amelyek az istentiszteletek közös végzéséhez szükségesek.

Közben azonban magánimák is szerepelnek a könyvben. Ez utóbbiak a reggeli imádságok, a Szent Liturgia alatti magánimák, a gyógyási és áldozási, valamint az esti imák.

A bevezető részben az „Általános imádságok” alatt a szokásos kezdet szerepel, s ugyanazok az imák, mint a szintén Danilovics János által kiadott kis *imafüzetben*.²⁶

A szertartások közül az első a könyvben a reggeli istentisztelet, majd a Szent Liturgia a minden jó kérés szándékára és a halottakért

²² Részletesebben lásd a 6. pontban.

²³ Lásd tanulmányunkban: *Danilovics János Általános egyházi énekkönyve* (14. láb.), 28-35.

²⁴ SZTRIPSZKY, *op. cit.* (19. láb.), 445.

²⁵ ЛЕЛЕКАЧЪ, Н. – ГАРАЙДА, И. (зп.), *Загальна Библиографія Подкарпатя*, (Литературно-Наукова Библиотека 30), Унгварь 1944, I. часть. LELEKÁCS, M. – HARAJDA, J., *Kárpátalja Általános Bibliográfiája*, (Irodalmi és Tudományos Könyvtár 30), Ungvár 1944. I. rész – Faksimile: Ужгород 2000. Itt nyilvánvalóvá válik, hogy a szerzők Sztripszkytól vették át az adatot.

²⁶ *Görög katolikus szent misei és húsvéti énekek. A hajdu-dorogi püspöki vikárius kiadása. 1884. Ára 12 kr. Debreczen, nyomtatott a város könyvnyomdájában 1884. – 161. 15,5 x 10,5 cm 23 + 1 sztl. lap.*

szóló részekkel. Helyet kapnak a könyvben az Előszenteltek liturgiájának állandó részei is. A vasárnapi tropárokat és kontákokat az alkonyati istentisztelet követi.

A következő nagy egység a könyvben a „Nyolcz Hang énekei”, vagyis a szombat délutáni alkonyati istentisztelet, a vasárnap reggeli istentisztelet és a vasárnap délutáni alkonyati istentisztelet énekei.

Majd ezt követi a műben egy másik rész a „Nagyböjti Időszak” énekeivel, ugyanilyen felosztásban, majd a „Husvétii Időszak” énekeivel, hasonló módon.

Az utolsó előtti nagy egysége a könyvnek az „Ünnepi Szakas”, amelyben az előesti, a reggeli és az utóünnepi alkonyati istentisztelet énekeit közli az összeállító. A nagyheti szertartások szintén helyet kapnak a könyvben, mint ahogy a Karácsony és Vízkereszt előtti királyi imaórák is.

Végül a liturgikus szövegeket a „Szentek dicsérete” című rész zárja, mely az alkonyati istentisztelet sztihráit tartalmazza a szentek közös tiszteletéből.

Az *Énekeskönyv* legutolsó része a „Szentek naptára”, melyet a szerző táblázatba foglalt össze.

A számozatlan lapokon a tartalomjegyzék kap helyet, végül a legutolsó számozatlan lapon a kiigazítandó sajtóhibák jegyzékét is közli a szerző.

Mivel a könyv első kiadása a fordító bizottság égisze alatt látott napvilágot, még nem tartalmaz külön püspöki approbációt.²⁷ Viszont a következő esztendőben, 1893-ban megjelent második kiadáshoz már majd ez is csatlakozik.²⁸

Bár – mint jeleztük – kevés levéltári forrás található Danilovics János *Általános énekkönyvéről*, a néhány között egy kritikai megfogalmazást tartalmazó levél is fennmaradt a műről a külhelynökségi levéltárban. A bökényi paróchus kifogásolt egy súlyos, fordításból eredő dogmatikai hibát. Ugyanis a fordító az Istenszülőre vonatkoztatta a szövegben az „imádunk” szót. „Figyelemmel kisérván a néh. Danilovics János

²⁷ TIMKÓ, I., *Keleti kereszténység, keleti egyházak*, Budapest 1971, 474. úgy fogalmaz, hogy a külhelynökség „félhivatalosan is vezető szerepet vállal és visz a további liturgia-fordítások ügyében”.

²⁸ A könyv [2.] számozatlan lapján: „971/1893. Ft. püspöki Vikáriusnak H.-Dorog. »Görög szertartásu általános Egyházi Énekkönyv, a hozzá való imákkal« című fordított művének kinyomatására s ugyanezen Ének- és Imakönyvnek terjesztésére a kért engedélyt megadom. Gyula s. k., munkácsi püspök.”

püspöki külhelynök által kiadott »Görögszertartásu Egyházi Énekkönyv a Hozzávaló Imákkal«-t, mely »Debreczen. Nyomatott a város könyvnyomdájában, 1892. 49.« kiadási évről ismerhető fel, azon, illetve oly óriási hibára találtam ez énekkönyvünkben, melyet jelentés nélkül hagyni nem enged lelkiismeretem.

Ugyanis e könyv 327-dik oldalán »Dicséreti énekek« első kezdése így szól: »Leborulunk előtted Asszonyunk és töredelmességgel hódolván így imádunk téged:« stb.

Ha a »Kiigazítandó sajtóhibák« rovatában e tévedés ki lenne igazítva, még akkor sem helyeselném ez óriási dogmatikai hibával megjelent kiadást, de mivel e hiba a sajtóhibák közt nincs említve, én részemről, nehogy esetleg valamikor a protestánsok jogos gáncsának legyen ezért anyaszentegyházunk kitéve, e kiadásu könyveket mind beszédem és az »imádunk« helyett, mint ez utóbbi kiadásokban is van az »imádunk« szót olvashatatlaná kitörülve, dicsérünket jegyzek abba.

Mert a kiadás bevonása nagyobb feltűnést és egyes szegény sorsu hívek megkárosítását vonná maga után, én az említett eljárást vélem helyesnek; és ajánlom is mély tiszteletem nyilvánítása mellett ez eljárás alkalmazását általánosságban.²⁹

Amikor a levél született, Danilovics János már nem élt, így az utódjának, a második külhelynöknek, Lengyel Endrének szólt az írás. Írója nem csak megoldást javasolt, hanem maga is tevékenykedett, amikor begyűjtötte a hibásan megjelent könyveket, s maga javította ki bennük a hibás szót. Mindenesetre figyelemre méltó a problémafelvetés, bár világosan látszik, hogy az első külhelynök – maga a könyv összeállítója, Danilovics János – már korábban észrevette a hibát, és intézkedett is a kijavítását illetően. Sőt, nem is csak a „kiigazítandó sajtóhibák” közé jegyeztette be. A könyv második kiadásától kezdve már ténylegesen a javasolt szó – a „dicsérünk” – szerepel a szövegben,³⁰ amint erre a levél írója utal is, ugyanis csak a hibásan megjelent példányokban – ami az első kiadást jelentette – javította ki a szöveget.

A nyomtatott sajtóban még jóval később is (1929) emlegették a Danilovics-féle könyvet, olykor egybevetve másokkal is: „Danilovics János hajdudorogi püspöki vikárius 1892-ben fordította magyar nyelvre s adta ki a »Görög szertartásu általános egyházi énekkönyv a hozzá való

²⁹ Szabó Miklós békényi paróchus 144/1902. számú, 1902. október 2-án kelt levele Lengyel Endre hajdudorogi külhelynöknek. – *A Hajdudorogi Külhelynökség Levéltára*, 4. doboz, 3. csomó.

³⁰ Vö. az 1893-as kiadás, 356.

énekekkel» című könyvet. Ez a könyv már bővebb tartalommal, több imával jelent meg, mint a Roskovics-féle óhitű énekes- és imakönyv.³¹

Úgy is szóltak (szintén 1929-ben) az *Általános egyházi énekkönyvről*, mint általánosan használt műről; sőt a *Krajnyák-féle átdolgozásával*³² együtt is említették a sajtóban: „Eddig egyházmegyénk területén a Danilovics-féle könyv volt használatban, majd később X. kiadásban, főtisztelendő dr. Krajnyák Gábor úr módosításában egy újabb mű jelent meg”.³³

Melles Géza kanonok *A dicséret áldozata* című imakönyvének ötödik kiadásával³⁴ kapcsolatos levelében említette (immár 1941-ben) a *Danilovics-énekeskönyv* jelentőségét. Itt ismét feltűnik a Krajnyák Gábor által készített átdolgozott változat. Sőt, a levél írója kifejezetten arra, illetve annak pontosságára helyezi a hangsúlyt: „A liturgikus énekek szövegénél jó volna irányadóul venni a Danilovics-énekeskönyvnek dr. Krajnyák Gábor által megyéspüspöki jóváhagyással 1920-ban kiadott átdolgozását, amely az eredetiből csak az íráshibák és sajtóhibák 1-2 latin-oszláv-os kifejezés kijavításában tér el, de egyébként azt szó szerint átvette”.³⁵

Liturgikus kiadványaink számbavételénél is megjelent (1943-ban) a görög katolikus sajtóban – Kozma Jánostól – az *Általános egyházi énekkönyvről* szóló tudósítás. A külhelynök másik könyvével, illetve *imafüzetével*³⁶ együtt említette ezt is: „A Danilovics-könyv imádságos részét mindnyájan ismerjük. Ezt azonban megelőzte Danilovics Jánosnak egy 1884-ben kiadott imakönyvecskéje”.³⁷

³¹ POPOVICS, A., „Az új énekes könyv”, in *Görög-katolikus Szemle* 13 (1929) 4.

³² Vö. a 22. lábjegyzetünket.

³³ SZILVÁSSY, J., „Hozzászólás az új énekeskönyvhöz”, in *Görög-katolikus Szemle* 18 (1929) 2.

³⁴ *A dicséret áldozata Görög katolikus imakönyv – Fordította és összeállította néhai Melles Emil szekszárdi c. apát, volt kisdobrai, később budapesti görög kat. lelkész – Átdolgozta Melles N. Géza kanonok. Ötödik kiadás – Bangert Péter „Glória” Könyvkereskedő és Terj. Vállalata Budapest, VIII., Futó-utca 10. [1941] 11 x 15,5 cm 556 lap.*

³⁵ A 887/1941. számú irat, 1941. március 31-én, in *Görög Katolikus Püspöki Levéltár* (a továbbiakban: *GKPL*), 168. doboz, 1. csomó.

³⁶ Vö. a 26. lábjegyzetünket.

³⁷ KOZMA, J., „Szertartási könyveink magyar fordításai III”, in *Görögkatolikus Szemle* 15 (1943) 3.

5. Az Általános énekkönyv jelentősége

A Danilovics János által összeállított *Általános egyházi énekkönyvnek* az a mérhetetlen nagy jelentősége, hogy a szertartások végzéséhez megadja a liturgikus szövegeket a teljes liturgikus évre, mégpedig gazdagabban, mint a *Roskovics-féle énekeskönyv*.³⁸ Olyan könyvet kaphattak tehát a kezükbe a görög katolikus hívek, amellyel a szombati és a vasárnapi alkonyati istentiszteletet és a vasárnapi reggeli istentiszteletet együtt énekelhették a templomokban. Ugyanez érvényes az ünnepekre is. Továbbá együtt végezheték még a különleges, ritkábban előforduló istentiszteleteket is. Ez a könyv tehát elsősorban énekeskönyv. Egy 1941-es megállapítás viszont a Melles-féle – az *A dicséret áldozata*³⁹ című – imakönyvvel kapcsolatban mondja: „Az imakönyv kiadásával csaknem egyidejűleg jelent meg néhai Danilovics János kanonok, hajdúdorogi püspöki külhelynöktől a szentmisén kívüli nyilvános istentiszteletek énekeinek gyűjteményes könyve. A két munka mintegy kiegészíti egymást.”⁴⁰ – Valóban, az egyik ténylegesen imádságos, a másik pedig ténylegesen énekes könyvnek készült, amint ezt a címben is világosan feltüntetik az összeállítók.

A hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság mindenképpen fontos munkát végzett a négy könyv megjelentetésével, melynek utolsó darabja lett az *Általános egyházi énekkönyv*. Általános összképet nyújt 1938 tavaszán egy írás az addigi liturgikus fordításokról, és ebbe az összefüggésbe helyezi Danilovics János énekes könyvét is. A leírás kissé pesszimista, amikor „jóakarátú kísérletezésnek” tekinti az addig készített fordításokat, „a minimumra redukált igények kielégítésére”. De aztán pozitív értékelést is ad a művekről. „Roskovics mindössze arra törekedett, hogy legalább a főbb zsolozsmarészek magyarul is végezhetőek legyenek, Danilovics pedig nem igen törődve a rubrikákkal, egy kezdetlegesen kialakult liturgikus gyakorlat szükségleteit tartotta szem előtt. [...] Senkitől sem támogatatva, inkább többfelől akadályoztatva, *úttörő munkát*

³⁸ Vö. az 1. lábjegyzetünket.

³⁹ Ez még az első kiadásra vonatkozik: *A dicséret áldozata. Gör. Szert. Kath. Imakönyv. Fordította és összedílitotta: Melles Emil. Eger. Az Érsek-lyceumi nyomdában. 1883. Méltóságos és Főtisztelendő Pásztélyi Kovács János munkácsi püspök, sz. Péter és Pál apostolokról nevezett tapolczai Apát Ur áldása és jóváhagyásával. 12 x 17 cm 184 + 2 sztl. lap.*

⁴⁰ „Előszó”, in MELLES, N. G., *A dicséret áldozata*, Budapest ⁵1941, 3.

végeztek. Halhatatlan érdemük marad a magyar gör. kath. egyház történetében, hogy ha működésük nem is volt alkalmas arra, hogy annak alapján a magyar nyelv oltárra emelése megtörténhessen, hozzájárultak és lehetővé tették egy *hét évtizedes, megszakítás nélküli magyar nyelvű liturgikus gyakorlat* kifejlődését, vagy még pontosabban a Roskovics idejében már egész vidékeken általánossá vált magyar nyelvű liturgikus gyakorlat állandósulását és tovább fejlesztését.”⁴¹

A *Danilovics-féle énekeskönyv* jelentőségét általában – tehát nem csak az utolsó kiadásra vonatkozóan – jelzi a tény, hogy még az 1935 táján tevékenykedő liturgikus bizottság körül – mely az egyöntetű éneklést kívánta rendezni a magyar görög katolikus egyházban –, valamint az egyöntetű éneklés körül kialakult sajtóvita folyamán is emlegettek. Bihari Aladár nyírgyulaji kántortanító többek között az énekeskönyvek drágaságában látta annak egyik okát, hogy a magyar görög katolikus egyházban nem volt egységes éneklés. Ezt írta: „Nagyobb baj az, hogy énekeskönyveink elrettentően drágák. Híveink között itt-ott látni egy-egy tudom is én hányszor ragasztott, agyonsárgult Danilovicsot. A háború előtt vették. Új könyvet nem képesek venni. Nem tudják megfizetni.”⁴²

Ugyanezt panaszolta Simon György is az 1935-ös cikkében, említve az időközben megjelent Krajnyák-féle *Gyűjteményes nagy énekeskönyvet*,⁴³ amely szintén drága volt. Így fogalmazott: „A régi Danilovics-féle énekeskönyvek pedig nagyon elrongyolódtak már, új kellene sok helyen, de miből adjon érte a mi szegény népünk még kedvezményesen is kilenc pengőt?”⁴⁴ Visszatérve Danilovics János könyvére, ismételten is hangsúlyozta annak közkedveltségét: „A Danilovics-féle közkedvelt kiadáson szerintem nem kell oly sokat változtatni. Jó még az csekély javítással, a nép megszokta és szereti.”⁴⁵

A *Krajnyák-féle énekeskönyvet* ismét drágállotta az egy esztendő múltán megjelent cikkében Simon György, s újból előnyben részesítette a *Danilovics-félet*, javaslatot téve arra is, hogy szerinte mit kellene

⁴¹ [N. N.] „Ankétunk a liturgikus könyvek magyarra való fordítása ügyében”, in *Keleti Egyház* 4 (1938) 105-106. – Az igazsághoz tartozik, hogy az ankétnak meghirdetett kezdeményezésnek nem lett eredménye, nem érkeztek hozzászólások a folyóirathoz.

⁴² BIHARI, A., „Egyöntetű éneklés és énekeskönyv”, in *Görög-katolikus Szemle* 7 (1935) 4.

⁴³ *Gyűjteményes nagy énekeskönyv a görögszertartású katolikus hívek használatára – Fordította és szerkesztette: dr. Krajnyák Gábor – Kiadja Rózsa Kálmán és neje könyvkiadóhivatal Budapest, [1929].*

⁴⁴ SIMON, GY., „Naptárkérdés és egyebek”, in *Görög-katolikus Szemle* 5 (1935) 2.

⁴⁵ *Ibid.*

tenni az egységes éneklés biztosítása érdekében: „Áldozatot hozni, lényegesen leszállítani az árát... vagy kiadni újból a régi Danilovics-féle közkedvelt énekes könyvet”⁴⁶

Hasonlóan fogalmazott Legeza József, az egyházmegyei énekbizottság előadója is – 1935-ben – abban a vitában, amelyet Krajnyák Gábor kezdeményezett, kifogásolva, hogy nem az ő énekeskönyvének szövegét használták az új *Irmologion*⁴⁷ kiadásához. „A Dr. Krajnyák féle »Nagy gyűjt. é. könyv« elterjedésének két módja lehet: 1. A bolti árnak leszállítása a felére, vagy 2. Minden tekintetben a régi Danilovics, Roskovics f. énekes könyvek összegyűjtése és legalább részben ezek tulajdonosainak a régi könyvek helyett a szerző nagylelkűségéből – újjakkal való felcserélése. Így máról-holnapra a »Gyűjteményes nagy énekes könyv« jön általános használatba.”⁴⁸

Krajnyák Gábor tiszteletbeli kanonok (1935 júliusában) úgy indította a vitát, hogy sérelmezte az énekeskönyve mellőzését. „Tudomásomra jutott, hogy az egyházmegyei énekbizottság által szerkesztett irmologionba a liturgikus szövegeket a régi, ma már teljesen elavult Danilovics-féle énekes könyvből akarják beírni.

Tekintettel arra, hogy az általam szerkesztett, egyházmegyei jóváhagyást nyert és hivatalos használatra elrendelt »Gyűjteményes nagy énekes könyv« szövegei, részben a könyv elterjedtségénél fogva, de legfőképpen Excellenciád rendeletei alapján az irányadók, nézetem szerint az egységes éneklési mód sérelme nélkül, nem volna szabad más szövegeket az irmologionban szerkeszteni. [...]

Voltak és vannak az egyházmegyében néhányan, akik minden alkalmat felhasználnak arra, hogy a könyv terjedését megakadályozzák. Ez a törekvésük egyezik Dr. Szémán István pápai prelátus úr törekvéseivel, aki tudniillik a régi Danilovics szövegek újra való kinyomatására kért, de nem kapott a Stefaneum nyomdától engedélyt. Dr. Szántai-Szémán István prelátus úr törekvése nyilván való a Stefaneumhoz intézett leveléből, mely abban áll, hogy Excellenciád által jóváhagyott »Gyűjteményes nagy énekes könyv« bevezetését az adminisztrátúra területén megakadályozza, és ezzel a két területet énekkultúrában is egymástól elválassza. Itt nem a szövegkérdés a fő, hanem az, hogy a

⁴⁶ SIMON, GY., „Énekeskönyvünk ügye”, in *Görög-katolikus Szemle* 6 (1936) 4.

⁴⁷ Ez a könyv végül nem jelent meg, bár hosszasan dolgoztak rajta egyénileg is, bizottságban is. A téma részletes bemutatását lásd írásunkban: „Egy ki nem adott irmologion”, in *Magyar Egyházzene* VIII (2001/2002) 221-228.

⁴⁸ Az 1596/1935. számú irat, 1935. augusztus 22-ről, in *GKPL*, 140. doboz, 1. csomó.

»Gyűjteményes nagy énekes könyv« egyházmegyénk jóváhagyott és hivatalos használatra elrendelt énekeskönyve, mellett legyen egy másik énekeskönyv is az egység nem nagy dicsőségére.”⁴⁹

Legeza József viszont (1935 augusztusában) védelmezte a Danilovics-fordítást, sőt – liturgikus szakemberként – fontos kijelentést tett vele kapcsolatban: „A Danilovics mű egyháztörténelmi munka, a magyar liturgikus nyelv kifejezője; alapja és forrása minden imádságos és énekes könyvünknek. A Dr. Krajnyák féle »Gyűjteményes nagy énekes könyv« is kis bővítéssel Danilovics f. fordításokból áll.”⁵⁰

Hasonlóan vélekedett Melles Géza kanonok is, aki az egyházmegyei énekbizottság elnöke volt: „A Danilovics János énekeskönyve nem elavult, hanem magyar liturgikus szempontból egyháztörténelmi nevezetességű munka. Bizonyos tekintetben módosításokra, bővítésekre szorult, s ezt a feladatot a bpesti paróchus az e. m. kormány approbálásával teljesítette is.”⁵¹

A *Zsolozsmáskönyv*⁵² megjelenését köszöntötte 1939-ben egy hosszú tanulmány, amely a görög katolikus sajtóban három helyen is megjelent, mégpedig változatlan szöveggel. A terjedelmes tanulmány többek között azt is jelezte, hogy egyértelműen a Danilovics János által készített *Általános egyházi énekkönyv* szövegét használták a zsolozsmáskönyv összeállításánál: „A nyolc hang teljes vasárnapi szolgálatai és az ünnepi officiumoknak egész terjedelmében való közlése (nagy részben a kitűnően bevált Danilovics-szövegek alapján, de a Danilovics-könyvekből hiányzó részekkel kiegészítve)”⁵³

A későbbiekben is – amikor újra fellángolt a görög katolikus sajtó hasábjain a vita az 1940-es évek első felében – említették Danilovics János énekeskönyvét a három, akkor használatban lévő énekeskönyv között. Többek között ez is azt igazolja, hogy folyamatos igény-

⁴⁹ Az 1596/1935. számú irat, 1935. július 15-ről, in *GKPL*, 140. doboz, 1. csomó.

⁵⁰ Az 1596/1935. számú irat, 1935. augusztus 22-ről, in *GKPL*, 140. doboz, 1. csomó.

⁵¹ „Vélemény az 1596. számhoz”, az 1973/1935. számú irat, 1935. augusztus 28-ról, in *GKPL*, 140. doboz, 1. csomó.

⁵² *Dicsérvételek az Úr nevéért! Görögszertartású katolikus ima- és énekeskönyv. Tartalmazza a mindennapi egyházi zsolozsma állandó részeinek magyar fordítását az Apostoli Szentszék által kiadott hiteles egyházi szövegek nyomán, az egyházi év nevezetesebb alkalmaira szóló változó részekkel, – különös tekintettel a magyar nyelvterületen érvényes liturgikus gyakorlatra és közhasználatú szövegekre. Miskolc, 1938. A „Keleti Egyház” kiadása.*

⁵³ „A görög egyház zsolozsmakönyve”, in *Görögkatolikus Élet* 9 (1939) 129-131; *Görögkatolikus Szemle* 18 (1939) 3; *Keleti Egyház* 57 (1939) 232-234.

ként jelentkezett a liturgikus énekszövegek egységesítése, amely még ekkorra sem oldódott meg.

Bába Miklós 1943-ban azt írta: „Nem volna éreketlen egy kívánság-hangversenyt tartanunk a háromféle énekes könyv felett: (Danilovics⁵⁴ – Krajnyák⁵⁵ – Kozma⁵⁶). Melyiket kedvelik legjobban kántoraink és híveink? S ha új kiadást kellene rendezni, melyiket rendelnék meg legszívesebben? [...] Fontos volna megtudni, melyiket óhajtják az érdekeltek a hivatalos kiadás alapjául? Az elsőt, vagyis a Danilovics-féle-t, avagy melyiket a javított kiadások közül?”⁵⁷

A liturgikus énekszövegek egységesítése körül támadt ekkori újabb sajtóvitában tehát még mindig fontos szerepet játszott az *Általános egyházi énekkönyv*, illetve annak a Danilovics János által fordított szövege. Volt, aki egyértelműen védelmezte ezt, mint például Miklósvölgyi József, aki a következőket írta ugyancsak 1943-ban: „Legyen szabad, az újítani akarókkal szemben egy-két érvel védelembe venni a régi (úgy a Liturgia, mint a Danilovics) szöveget”.⁵⁸ Sőt, ennek a véleménynek még erősebb megfogalmazása is megtörtént ugyanabban a cikkben. „Milyen álláspontot foglaljunk el a régi és új szövegeket, énekeket illetőleg?! Szerény véleményemet a következőkben összegzem: Ne hozzunk új szöveget! Maradjunk meg a Danilovics énekeskönyv alapján, de változtatlan szöveggel! Ami szép van a Roskoviciban, azt is vigyük bele az új kiadású, *de nem egy ember által összeállított* énekeskönyvbe!”⁵⁹

Nem maradt magában az előző vélemény megfogalmazója, mert nem sokkal később – 1944-ben – hasonló védelmezésben részesült a *Danilovics-féle énekeskönyv* Makszim János részéről. Ő ezeket írta: „Én 47 éves vagyok, és két énekes könyvet ismerek. Az egyik a Danilovics. Ezt használjuk ma is itt, a volt megszállt területen. A másik egy újabb kiadású énekeskönyv. (Nem akarom a szerzőt megnevezni, az érdekeltek úgyis fogják tudni, melyik könyvről van szó.⁶⁰) – A felszabadulás után mindjárt hozattunk néhányat belőle. Azt hittük, a régi, de amikor megkaptuk, vissza is küldtük, mert nem tudtuk használni. Vissza kellett kül-

⁵⁴ Az *Általános egyházi énekkönyv*.

⁵⁵ A *Dicsérvételek az Úr nevéért!* című zsolozsmáskönyv, lásd az 52. lábjegyzetünkben.

⁵⁶ A *Gyűjteményes nagy énekeskönyv*, lásd a 43. lábjegyzetünkben.

⁵⁷ BÁBA, M., „Énekszövegeink egységesítése”, in *Görögkatolikus Szemle* 42 (1943) 2.

⁵⁸ MIKLÓSVÖLGYI, J., „Énekszövegeink egységesítése”, in *Görögkatolikus Szemle* 45 (1943) 3.

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ Nyilvánvalóan Krajnyák Gábor *Gyűjteményes nagy énekeskönyvéről* van itt szó.

deni, mert a szöveg egészen más volt. [...] – Tehát tessék egy egységes, azonos szövegezésű könyvet kibocsátani. Szerintem a régi Danilovicsekönyvet, mert ez megfelel mindenféleképpen, semmi módosításra nem szorul.”⁶¹

A Kerek György által készített *Magyar görögkatolikus egyházi énekkönyv*⁶² jóváhagyását kérelmező iratban is említés történt – 1944-ben – az énekeskönyvről, illetve annak szövegéről: „A kiadandó énekfüzetnél Danilovics János által lefordított, s ezideig legjobban bevált szöveget használjuk fel”.⁶³

Aztán a *Dicséjétek az Urat*⁶⁴ című énekeskönyv 1954-es kiadását hirdető és ismertető püspöki körlevél is jelezte, hogy a szövegét Danilovicstől vették át: „A liturgikus énekek szövege azonos a Danilovics János fordításával és megegyezik a Kozma János féle kiadással is, így zavartalanul használható azokkal együtt is”.⁶⁵ – Ez azért is különlegesen fontos, mert a ma használatban lévő énekeskönyvünknek ez volt az első változata.

Hasonló híradás jelent meg a következő – 1960-as – kiadással⁶⁶ kapcsolatosan is egy másik püspöki körlevélben: „A liturgikus énekek szövege azonos a Danilovics János fordításával, megegyezik a Kozma János féle kiadással, valamint az 1954-ben megjelent »Dicséjétek az Urat« című kivonatos ima- és énekeskönyvünkkel is, így zavartalanul használható azokkal együtt”.⁶⁷ Az *Általános egyházi énekkönyv* jelentőségét ez a második idézet is egyértelműen igazolja. Ugyanis amellet, hogy tizennégy kiadást ért meg, a jelenleg használt zsolozsmás- és énekes könyvünk alapjául szolgált.

⁶¹ MAKSZIM, J., „A mi énekeink”, in *Görögkatolikus Szemle* 4 (1944) 3-4.

⁶² *Magyar görögkatolikus egyházi énekkönyv – Vecsernyei, utrenyei és szentmisei énekek a magyar görögkatolikus hívek és tanuló ifjúság lelki hasznára. Danilovics János hajdúdorogi püspöki vikárius Általános Egyházi Énekkönyv c. műve alapján szerkesztette Kerek György debreceni gör. kat. kántortanító. Debrecen, 1944.*

⁶³ A 459/1944. számú irat, 1944. február 12-ről, in *GKPL*, 187. doboz, 2. csomó.

⁶⁴ „Dicséjétek az Urat” görögszertartású katolikus énekes- és imakönyv kivonata – *Vasár- és ünnepnapok szolgálatok és főbb énekei – A hajdúdorogi egyházmegye kiadása Nyiregyháza, 1954.*

⁶⁵ „1778. A »Dicséjétek az Urat« énekeskönyv megjelenése”, in *Hajdúdorogegyház-megyei Körlevelek XVI* (1954) 1. – *Forrásgyűjtemény*, 207.

⁶⁶ „Dicséjétek az Urat!” Görögszertartású katolikus énekeskönyv – *Vasár- és ünnepnapok szolgálatok és énekei – Kiadja a Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék könyvkiadója Budapest, 1960.*

⁶⁷ „2236. »Dicséjétek az Urat« c. énekeskönyvünk megjelenése”, in *Hajdúdorogegyház-megyei Körlevelek VI* (1960) 1. – *Forrásgyűjtemény*, 227.

Mindenesetre, a mű sikeres lett. Pirigyi István is megállapította, hogy az *Általános egyházi énekkönyv* „oly gyorsan elfogyott, hogy már a következő évben újra ki kellett adni”.⁶⁸

6. Különböző kiadásai

A könyv tizennégy kiadásának összehasonlításából kiolvasható, hogy csupán az első kiadás jelent meg a könyvből Debrecenben, az összes többi Budapesten, mégpedig Rózsa Kálmán és neje nyomdájában és kiadójában.

Érdemes még megfigyelni, hogyan következnek egymás után a kiadások, vagyis milyen idő telik el az egyes megjelentetések között. Az elsőt, az 1892-est,⁶⁹ azonnal követi az 1893-as második.⁷⁰ Majd négy esztendő telik el a harmadikig, 1897-ig.⁷¹ Majd a negyedik következik két év múlva, 1899-ben.⁷² Az ötödik évszámát – megfelelő példány hiányában – még nem sikerült megállapítani, de valamikor 1899 és 1903 között kellett megjelenie, mert 1903-ban már következik a hatodik.⁷³ Ismét két esztendő telik el, s megjelenik 1905-ben a hetedik.⁷⁴ A következő évben, 1906-ban a nyolcadik,⁷⁵ majd 1907-ben egymás után két kiadás is napvilágot lát: a kilencedik⁷⁶ és a tizedik.⁷⁷ Ismét a következő esztendőben, 1908-ban máris jön a tizenegyedik.⁷⁸ Két év múlva pedig, 1910-ben a tizenkettedik.⁷⁹ A tizenharmadikról csak egy leírás található

⁶⁸ PIRIGYI, I., *Görög katolikus papi sorsok*, Debrecen 1999, 19.

⁶⁹ Az 1. gyűjteményünkben („A magyar görögkatolikusság liturgikus könyveinek anyanyelvi fordításai és kiadványai” – lásd a 3. láb.) a 12. szám alatt.

⁷⁰ A 2. gyűjteményünkben („Újabb liturgikus kiadványaink” – lásd a 3. láb.) az 1. szám alatt.

⁷¹ A 2. gyűjteményünkben a 2. szám alatt.

⁷² A 3. gyűjteményünkben („További liturgikus kiadványaink” – lásd a 3. láb.) az 13. szám alatt.

⁷³ Az 1. gyűjteményünkben a 14. szám alatt.

⁷⁴ A 4. gyűjteményünkben („Liturgikus kiadványaink negyedik gyűjteménye” – lásd a 3. láb.) az 1. szám alatt.

⁷⁵ A 2. gyűjteményünkben a 6. szám alatt.

⁷⁶ A 3. gyűjteményünkben a 23. szám alatt.

⁷⁷ Az 1. gyűjteményünkben a 34. szám alatt jeleztük. Ám ez tévedés, ugyanis később előkerült a tényleges 10. kiadás a műből. – Ehhez lásd tanulmányunkat: *Danilovics János Általános egyházi énekkönyve* (14. láb.), 16. Az ottani 41. lábjegyzetben már jeleztük, hogy a 4. gyűjteménybe a 35. szám alatt vettük be.

⁷⁸ A 3. gyűjteményünkben a 24. szám alatt.

⁷⁹ A 3. gyűjteményünkben a 17. szám alatt.

– megfelelő példány hiányában –, de az 1913-ra teszi, tehát három évet kellett rá várni. Végül a tizennegyedik kiadásban⁸⁰ nem szerepel évszám.

Kiadás	Éve
1.	1892
2.	1893
3.	1897
4.	1899
5.	?
6.	1903
7.	1905
8.	1906
9.	1907
10.	1907
11.	1908
12.	1910
13.	?
14.	nincs év

A táblázatból látható, hogy az ötödik és a tizenharmadik kiadásból még nem sikerült példányt találni, a tizennegyedik kiadásban pedig nem szerepel a megjelentetés évszáma.

7. Összefoglalás

A 125 éve alakult hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság utolsó munkájaként megjelent Danilovics János külhelynök *Általános egyházi énekkönyv* című műve, s ezzel immár a görög katolikus hívek rendelkezésére állt az a könyv, amelynek segítségével a nyilvános istentiszteleteket végezni tudták.

Visszatekintve a könyvnek a magyar görög katolikus egyház történetében betöltött szerepére, azt lehet mondani, hogy különlegesen nagy lett a jelentősége. Ugyanis egyrészt ténylegesen ez volt az első olyan mű egyházunk életében, amely már magyar nyelven tartalmazta a szertartások szövegeit olyan formában, hogy a nép is teljesen tudja végezni azokat. Másrészt pedig a könyv nagyban elterjedt, amit az egymás

⁸⁰ A 3. gyűjteményünkben a 44. szám alatt.

utáni tizennégy kiadása igazol. S mindezek mellett még azért is jelentős lett, mert a ma használatban lévő énekes könyvünknek is az alapját képezte.

SOLTÉSZ JÁNOS

IMÁDSÁG ÉS LITURGIKUS ÉNEKLÉS MINT MORÁLIS CSELEKEDET

TARTALOM: Bevezetés; 1. Imádság, ember, természet; 2. Szekularizálható-e az imádság? 3. Az imádság alapvető jellegzetességei; 4. Az ima, mint morális feladat és kötelesség; 5. Az imádság formái; 6. A liturgikus ének képmás mivolta; 7. A liturgikus éneklés morális cselekedet; Összefoglalás.

Bevezetés

Az ember eredendően vallásos lény.¹ Isten iránti érzéket hordoz magában, ami azt jelenti, hogy megszólított létező, s teremtésénél fogva olyan adottságokkal rendelkezik, hogy képes válaszolni Teremtőjének. Nemcsak kereső lény, hanem Istenre rátaláló lény is. Ennek a rátalálásnak talán legfontosabb megnyilvánulása az imádság.

1. Imádság, ember, természet

Már okfejtésünk elején fel kell villantanunk, hogy milyen komoly és kötelező feladat az imádság az ember számára. Az ember Isten képmása, Őt képviseli a földön, kitüntetett méltósággal rendelkező lény, aki számára természetes kell, hogy legyen, hogy természetfeletti kapcsolatot kell fenntartania Teremtőjével, akihez, mint Atyához, gyermekként tartozik. Ugyanakkor e kapcsolattartás nemcsak önmaga miatt fontos. Az ember ugyanis teremtmény, de társ-teremtmény is a világban, a természetben, mely az emberben tér magához. Ő a teremtés csúcsa, a teremtésnek mintegy szószólója, a természet nevében, képviselőjében is imádja Istent, hódol Istennek. „A nagyvilág létével énekel, szavunkra vár, hogy hangja dal legyen” – mondja egy ifjúsági ének. Az öntudatlan lét és a tudatos szó együttese ad dallamot, így bizonyos szempontból

¹ Tertullianus örökérvényű megállapításából kell kiindulnunk e téma tárgyalásánál, amit alapként tekintett mindig az erkölcszociológia. Vö. BODA, L., *Adjátok meg Istennek, ami Istené*, Budapest 1992, 13.

Isten és a létezők kapcsolatának kulcsa az ember, az emberi tevékenység lesz, vagyis a dallam nem jön létre nélküle, s ez a dallam leginkább az imádságban realizálódik.

2. Szekularizálható-e az imádság?

Az imádság mindig a legfontosabb, a transzcendentális irányú nyitottság kifejezője. Az ember szellemi természeténél fogva előre s ugyanakkor fölfelé is tekintő lény. A végtelen Isten felé történő irányulása az imádságban konkrét alakot ölt,² így az imádság a legtermészetesebb módon vallásos cselekedet. Sőt! „Az ima maga a vallásos élet, mely az embert Istenhez emeli”,³ aki mellett elkötelezi magát.⁴ Az imádság, mint egyetemes vallási megnyilvánulás, kifejezetten aktuális a mai, nagyon világiassá vált világunkban, mert ahol az Isten maga kérdésessé válik, ott az imádság is.

Itt most fel kell tennünk egy érdekes kérdést: Vajon lehet-e szekularizálni az imádságot? A teológusok megkísérelték, s a következő jellemzők maradtak: az ilyen imádság nem lenne dialógus, hanem monológ, életünk „mély dimenziójának” bekapcsolásával. Nem Istent szólítja meg, hanem az embert tájékoztatja saját állapotáról. A transzcendentális „Te” helyébe tehát az ember, vagy az embertárs lép be, míg a lelki egészséget pusztán belső összeszedettség váltja fel. A végkövetkeztetés így hangzik: Ez a cselekvés már nem lesz imádság, csak valamilyen pszichológiai hadművelet, mivel annak lényege, döntő mozzanata az Istenhez fordulás. Kijelenthetjük, hogy az imádságot nem lehet szekularizálni úgy, hogy az imádság maradjon, ebben az esetben már másnak kell nevezni.

3. Az imádság alapvető jellegzetességei

Csodálatos megfogalmazásokkal találkozunk, ha az imádság tartalmát szeretnénk szavakba önteni. Az egyházatyák segítenek ebben leginkább. Damaszkuszi Szent János szerint: „a lélek fölemelkedése Istenhez”. Szent Ágoston Istenhez fordulásról beszél, ami befelé fordulás, vagy pontosabban az értelem belefordulása Istenbe. („Conversio

² RAHNER, K. – VORGRIMLER, H., *Teológiai Kiszótár*, Budapest 1980, 779.

³ HIRSCHER, J. B., *Die christliche Moral*, III., 85.

⁴ Vö. BODA, *op. cit.*, 17.; ELŐD, I., *Vallás és egyház*, Budapest 1981, 11.

mentis in Deum” – Újplatonikus ízű szóhasználat, de egyértelműen keresztény tartalommal!) Nüsszai Szent Gergely, Szent Ágoston, Aranyszájú Szent János és Sínai Szent Nílus óta szinte minden egyházatyja Istennel történő beszélgetésnek – pontosan: „az ész beszéde Istenhez” – nevezi az imádságot. Aranyszájú folytatja is tovább a gondolatot: „Aki szereti Istent, az mindig úgy beszél Vele, mint Atyjával”. Kiemelkedik az atyáknál az imádság *antinómikus* jellege. Azt jelenti, hogy nem egyoldalú cselekedetről van szó, hanem valódi találkozásról, vagyis az ember képes meghallani, megérteni Isten válaszait könyörgésére.⁵ A dialógus szempontját természetesen analóg értelemben kell venni. A lényeg, hogy itt nem egyszerűen az értelem vagy a nyelv céltalan erőfeszítéséről van szó.

Egy újabb tulajdonsága az imának, hogy *ontológikus* jellegzetességgel bír. Nemcsak valóságos beszéd, hanem igazi találkozás révén egyesülés is az Istennel. Az ima minőségétől függően, az ember „Istenbe költözése”, és Istennel való „együtt létezése” valósul meg. Ez a tulajdonság azért is jelentős, mert így az imádság által az ember harmóniát visz a teremtett világba, s erősíti azt. Érthető ezek alapján, a keleti egyházból kiinduló, eléggé széles körben elterjedt meggyőződés, hogy különösen a szerzetesek fáradozásainak eredményeként, a földön sohasem fog megszűnni az imádság – természetesen hozzá kell ehhez gondolnunk az egyház, életállapottól nem függő, nagy imádkozóit is, s ebből az egész világnak nagy haszna van, mert a világot tulajdonképpen az ima tartja fenn, ha az ima meggyengül, a világ is veszélybe kerül.⁶

Mindkét szempont kellőképp alátámasztja, hogy az ima egyéni-
leg és közösségszerűen is morális feladat és kötelesség.

4. Az ima, mint morális feladat és kötelesség

Nem könnyű, s főleg nem divatos manapság sem az imát e szempontok szerint megközelíteni. Pedig mindkét Szövetség alátámasztja, hogy létezik és érvényben van az imára vonatkozó törvény a Tízparancsban (Uradat, Istenedet imádd, és csak neki szolgálj!⁷), s mivel az imádság jó cselekedet is, elég egyértelműen sugárzik belőle a kötelező feladat ereje. Már a racionalizmus és a deizmus követői harsányan

⁵ VALERIJ, L., *Az óorosz kultúra ikonarcúsága*, Szeged 1993, 87.

⁶ Vö. VALERIJ, *op. cit.*, 87.

⁷ Vö. Kiv 20,2-5; MTörv 5,6-11. A szövegben szereplő idézet az úgynevezett pasztorális vagy katechetikai szempontú megfogalmazás.

felléptek ez ellen, mivel időpazarlásnak, s az emberi kötelezettségek alóli kibúvásnak tekintették az imát. A hamis misztika és a hitújítók képviselői az imádság törvényi szabályozása és érdemszerző mivolta ellen tiltakoztak. Az egyház ma is tanítja, hogy az ima érdemszerző és engesztelő jellegzetességet hordoz. Azt viszont nem írja elő, hogy az ember kizárólag érdemért vagy engesztelésért imádkozzon. Tanítása egyrészt arra vonatkozik, hogy az imának mind a földi, mind az örök életre vonatkozóan felmérhetetlen jelentősége van, másrészt az ima az embertől néha igen komoly erőfeszítést követel az emberi természet gyengeségeinek következtében. Az ima magasztos cselekvés, alapvetően hozzátartozik az istengyermeki mivolthoz. Ezért, bár helytelen lenne az imádságot csak a kötelezettség és a törvényi előírás szemszögéből vizsgálni, az egyház jogosnak érzi, hogy bizonyos minimum-követelményeket megfogalmazzon.⁸ Mindezt annak szellemében, hogy az ember kedvetlensége ne szabhasson mértéket az imának, viszont istengyermeki mivoltát komolyan véve, érezze életelemének a szeretetkapcsolat konkrét ápolását Istennel, mint gyermek az Atyjával, mint testvér és tanítvány Mesterével, Jézus Krisztussal, s mint az egyház közösségének tagja, vándorló és megdicsőült testvéreivel, az élő és a meghalt egyháztaggokkal. Az imádság ugyanis mindenféle személyes kapcsolat alapvető hídja, melyre lépni kell, melyen járni kell. Az imádság szükséges az üdvösséghez.⁹

5. Az imádság formái

Három alapvető szempont ad most bizonyos áttekintést az imádságról. A legkézenfekvőbb az imádság célja vagy *témája* szerinti felosztás. Megkülönböztetünk dicsőítő, hálaadó, kérő és engesztelő imát.¹⁰ Van másféle csoportosítás is, például könyörgés önmagunkért, közbenjárás másokért és hálaadás vagy dicsőítés.¹¹ Amennyiben a *személyességet* vesszük alapul, akkor egyéni és közösségi imát különböztetünk meg. Az egyéni az spontán, kötetlenebb, sajátos szabadság jellemzi. Mértékadó szempontja, hogy ne a közösségi ima rovására történjen. A közösségi imádsághoz Jézus különleges jelenlétét ígéri (Ha ketten vagy

⁸ HÄRING, B., *Krisztus törvénye*, Pannonhalma-Róma 1998, II. köt., 212-213.

⁹ GILLET, L., *Az ortodox lelkiiség*, Pannonhalma 1999, 36.

¹⁰ Részletes kifejtés pl. BODA, *op. cit.*, 71-93; *A Katolikus Egyház Katekizmusa*, Budapest 1994, 515-519.

¹¹ GILLET, *op. cit.*, 36.

hárman összejönnek az én nevemben, ott vagyok közöttük.¹²). Az egyén és a közösség harmóniája nyilvánul meg benne. Hatékonysága egyetértő kérés esetén nagyobb fokú az egyéninél. Egymás ellen sohasem szabad kijátszani e formákat. Utoljára, de nem utolsó sorban említjük a *kifejezés módja szerinti* csoportosítást. Ez alapján megkülönböztetjük a szóbeli (verbális), elmélkedő (meditatív) és a szemlélődő (kontemplatív) imádságot. Ezeken belül fajtákat csak az első, a szóbeli, tartalmaz, mégpedig a sajátos szabályozottsággal mondott (recitatív) és az énekes formát.¹³ A továbbiakban az énekes forma lelki és morális problémakörével foglalkozunk.

6. A liturgikus ének képmás mivolta

A keleti egyház liturgikus imádságát is meghatározza az ikontológia. Alapkérdésünk, amire keressük a választ, hogyan válik valóra ez a teológiai szempont a liturgikus éneklés kapcsán?

Maga a liturgia egyszerre két világban megy végbe: a láthatóban és a láthatatlanban, térben és a téren kívül, időben, de az örökkévalóságban érezheti magát az ember. Nagyon találóan mondta annakidején Kant – igaz más szempontból –, hogy „az ember két világ polgára”.¹⁴ A liturgiában megvalósuló „földi mennyország” kettőssége vonatkozik természetesen a liturgián résztvevő népre, az éneklőkre is. Legegyértelműbb kifejezője ennek a Kerub-ének, melyből kiderül, hogy az *éneklők* és a templomban imádkozók, az Isten trónját tartó kerubokat ábrázolják (eikonidzontesz), s a bemenet pillanatában kerubokká válnak. A liturgia nem tagadja a látható világ realitását, hanem ikonná emeli azt. Ezzel határozottan abba a gondolatkörbe vonja be az imádkozót, hogy élete egyszerre két síkon zajlik. Igyekszik e kettős sík felé irányítani az embert úgy, hogy a megfoghatatlan örökkévalóság minél érzékelhetőbb, tapinthatóbb legyen számára. A liturgia ezért kiragad a látható világból, lehetővé teszi, hogy a hívő részévé váljon

¹² Mt 18,20

¹³ *A Katolikus Egyház Katekizmusa* következőképp fogalmazza meg a szóbeli ima fontosságát: „A szóbeli ima a keresztény imaélet elengedhetetlen része” (2701.). „Az az igény, hogy belső imáinkhoz hozzákapsoljuk érzékeinket, emberi természetünk követelménye. Test és lélek vagyunk, és szükségét érezzük annak, hogy érzelmeinket kifejezzük.” (2702.), „a legbensőbb imádság sem hanyagolhatja el a szóbeli imát. Az ima annyiban válik bensővé, amennyiben tudatosul bennünk az, hogy kihez beszélünk. Ekkor a szóbeli ima a szemlélődő imádság első módja lesz” (2704.).

¹⁴ Vö. KECSKÉS, P., *A bölcsélet története*, Budapest 1981, 335.

az örökkévalóságnak, hogy ezáltal még jobban Isten képmásának, Jézus élő ikonjának érezze magát.¹⁵

A *liturgikus ének* is magán hordozza az ember istenképiségét növelő ikon jelleget. Már az ének szövege is igazolja ezt, hiszen az Istent ábrázoló Szóra épül, aki maga a Logosz, Jézus Krisztus, az Atya kimondott Szava. Az imádságok szövege, szavai ennek a Logosznak, a Szónak szilánkjai. A liturgikus zene és ének a „mennyei zene megjelenése a földön”.¹⁶ A liturgikus ének alkotása is ugyanolyan imádságos lelkületet és askézist tételez fel, mint az ikonfestészet. Az askézis megmutatkozik az egyértelműen előírt és pontosan papírra vetett hangsor és ütem határozott követésében, s igen magas fokú összeszedettséget és igényeséget kíván az előadóktól is, hisz a legtöbb esetben az éneklés komoly egyéni teljesítmény és közösségi munka. A megvalósítandó harmónia elkötelezett énekeseket kíván. Nem véletlen a mondás sem, hogy „aki énekel, kétszeresen imádkozik”. S ugyanolyan fontos feladata az éneknek: nevelni az érzelmeket, emelkedetté tenni a lelket, s a kegyelem tüzeit lángra lobbantani az emberekben. Ha az énekes úgy énekel, ahogy kell, nemcsak ajkával, hanem szívből, akkor olyan Istennek tetsző állapotba is kerül, mint azok az istenfélők, akik a Szentlélek erejében így tudták kifejezni Isten felé buzgó szeretetüket. Ezért az éneklés¹⁷ ikonná tevő szerepe megvalósulásának záloga az énekes személyes hitében, lelki tisztaságában, egy szóval Istenhez fűződő kapcsolatának minőségében van.¹⁸

¹⁵ Vö. VALERIJ, *op. cit.*, 72.

¹⁶ A „mennyei zene” kifejezés alapja bizonyára nem az ókorból ismert „szférák zenéje” kozmikus fogalomra megy vissza, sokkal inkább Izajás látomását fedezhetjük föl mögötte, aki hallja a „mennyei liturgiát, s az angyalok énekét: „Szent, szent, szent a Se-regek Ura, betölti az egész földet dicsősége” (Iz 6,3), s ennek a liturgiának a földi csak szerény mása. Az egész teremtés Istendicsőítése mégis csak azáltal lehet teljes, hogy a két liturgia – az égi és a földi – összekapcsolódik, titokzatosan „együtt törté-nik”, hisz az egész teremtésnek feladata összhangzóan dicsőíteni a Teremtő Istent.

¹⁷ Vö. IVANCSÓ, I., *Liturgikus konkordancia a „Dicsérvjétek az Urat” című görög katolikus énekeskönyv oktoéchoszához*, Nyíregyháza 2001, 43-44. Érdekességként érdemes megnézni a szerző művében, hogy az „ének” szó és származékai milyen formában, milyen tartalommal kapcsolatban fordulnak elő énekeskönyvünk énektárában. A harminc előfordulás túlnyomó többsége a hittel és Jézus életének legfőbb esemé-nyeivel van kapcsolatban.

¹⁸ *Op. ult. cit.*, 73.

7. A liturgikus éneklés morális cselekedet

Magához a liturgikus éneklés kérdéséhez óvatosan közelítettek a keleti atyák. Nagy Szent Bazil és Szent Atanáz alapján kaphatunk leginkább képet és tanácsokat a liturgikus éneklés képmásságot kifejező és növelő megvalósításához. Gondolataikat elsősorban a zsoltáréneklés kapcsán fogalmazták meg.¹⁹

Szent Atanáz, aki jól ismerte a platonikus hagyomány tanítását az emberi lélek szolgálatáról,²⁰ az erények kapcsán pedig a rendezettség és az elvégzett feladat termékenyítő erejéről, alapvetően pozitívan nyilatkozott az éneklésről, de veszélynek érezte, és ezért fontos szempontnak tartotta az érzéki élvezet, a túlzásokra hajlamos „gyönyörködtetés” távol tartását a liturgikus cselekménytől. Mégis kívánatosnak mondja, hogy a „Szentírás szavai nemcsak folyamatos recitálással, hanem énekhangon is magasztalják az Istent”. Könnyebben tud az „Ige” ezáltal lelki *harmóniát* teremteni. Véleménye szerint az Úrnak is az az akarata, hogy „szavaink dallamossága lelkünk szellemi összhangjának legyen a szimbóluma”. Nyilván itt a lélek „zavartalan nyugalmának” eszménye fogalmazódik meg, amire mindig is törekedtek a sivatagi atyák, s amihez az emberi természetből fakadóan sok tényezőt kell kordában tartani.

A harmónia zenei ábrázolásának kiaknázását is megtalálhatjuk nála. A húros hangszereket a testrészek harmóniájának illusztrálásaként említi, míg a pengetés a Szentlélek indíttatásának hagyományszerinti gondolatát jelképezi. Vagyis annyiban váljon mintegy hangszerré az ember, hogy minden testrésze figyeljen a lélekre, s így minden mozdulatában szolgálja Isten akaratát. E hangszerek között a „pszaltérion”²¹ nevű hangszer azért is kiemelkedik, mert felülről kapja az indítást a

¹⁹ NAGY SZENT BAZIL, *Zsoltárkommentárok*, (Életszabályok IV), Nyíregyháza 1998, 33-34. Az első zsoltárhoz írt kommentárjában írja, elmélkedve a szentírási könyvek jelentőségéről: „A Zsoltárok könyve viszont magába foglalja mindazt, ami a többiben hasznos... gondos lelkivezetéssel és kellemes hangzással éri el azt, hogy józan gondolkodásmódot alakítson ki a lelkünkben”.

²⁰ A tanítás gyökerei biztosan visszanyúlnak Püthagorászhoz, aki szerint a szellemi tevékenységek között az egyik legfontosabb a zene, mely nem kellemes hangzása, hanem harmóniája miatt a lélek tisztulásának fontos eszköze. Vö. NYÍRI, T., *A filozófiai gondolkodás fejlődése*, Budapest 1973, 42-43.

²¹ A „pszaltérion” húros hangszer, amit pengetve szólaltatnak meg, a hárfának egy fajtája, a zsoltárok zenei kíséreténél is használták. Haag, H. (hrsg.), *Bibel-Lexikon*, Leipzig 1968, 1421.

harmonikus hangokhoz és ütemekhez, s ezzel különösen is tanúskodik az Isten kegyelméről. A zsoltárok éneklésének tehát Atanáz szerint, lelki haszna van, s a Szentírás egészéből azért is emelkedik ki a Zsoltárok könyve, mert a lélek vezetésének sajátos útját, mintáját tartalmazza, s ezáltal az *életszentségre vezetés* alig nélkülözhető eszköze is.²²

Nagy Szent Bazil valószínűleg nagyon tudatosan tárgyalja és elemzi pozitívan a zsoltáréneklést, e köztudottan kényes témát, amikor gyógyszer bevételéhez használt édességhez hasonlítja a dallamok szerepét. Ezzel a korabeli felfogástól némileg eltérve utal a „gyönyörködtetés” fontosságára is, amit a „kellemes hangzás” kifejezés igazol.²³ – Bizonyára fölfedezte az éneklés *pedagógiai* vonatkozását. Kimondja, hogy ezek segítik a tantételek befogadását. A fiatalok vagy az erkölcsi élet szempontjából éretlenek lelke az énekléssel együtt nevelést kap az igazságra.²⁴

Nagy Szent Bazil egész működésének *pasztorális alapelve*, célja volt a hívek javának előmozdítása. Ez különösen kiemelkedik két szempontban. Az első a *közösség megeremtése*. A zsoltáréneklés ilyen jellegű hatását nyilvánítja ki erőteljesen, amikor azt írja: „A zsoltár egybegyűjti a barátokat, egységre vezeti a szembenállókat”.²⁵ Az ősegyházból megelevenedik itt az „egy hang”, „egy száj – egy szív” eszmény.²⁶ A zsoltározás tehát békét teremt, egybekovácsolja a közösséget, az ellentéteket elsimítva megkönnyíti a tanulást és az elmélkedést,²⁷ segíti a jó talajba hullott mag életfeltételeinek biztosítását és magasabb hozamú termését. A másik szempont a *közösség megerősítése*. A 45. zsoltárhoz írt magyarázatában hangsúlyozottan a templomba hívja a rábízottakat. Az üldözések ideje elmúlt, a közösséget a templomban való összejövétel kell, hogy megerősítse, az otthonoknak pedig inkább az a feladatuk, hogy visszhangozzák a templomban megtanul-

²² A LXX, a Septuaginta „zsoltároskönyve... mérvadó lett a keresztény áhítat minden formájára nézve”. In Orosz, A. (szerk.), *A Görög Atyák Bibliája, I. A Teremtés könyve*, Nyíregyháza 2000, 8. Itt jegyezzük meg, hogy az éneklés Szent Atanázra vonatkozó szempontjait különösképp Orosz Atanáz szerzetes atya gondolatai nyomán ismer tettük, melyek több helyen támaszkodtak az *Epistula ad Marcellinum*-ra.

²³ Az ókori szónokok a hasznosság mellett különösen ügyeltek a beszéd „gyönyörködtető” elvére is, s talán ez indokolja, hogy a keresztény írók tartózkodóbbak lettek ezzel az elvvel kapcsolatban. Vö. *Zsoltárkommentárok*, 9.

²⁴ *Ibid*, 34.

²⁵ *Zsoltárkommentárok*, 34-35.

²⁶ Vö. Róm 15,6.

²⁷ *Zsoltárkommentárok*, 10.

takat.²⁸ „Aki az Úr templomában van, az ne mondjon semmi rosszat vagy hiábavalóságot... Az Ő templomában mindenki dicsőséget zeng.” Hogy a templom, s a benne történő emberi cselekvés Istennek tetsző és közösséget építő legyen, ahhoz megfelelő viselkedés és lelki hozzáállás kell. Látszik ugyanis, hogy a nagy egyházatya nem jár a fellegekben hallgatóival kapcsolatban. „Hányan hiszik csak, hogy zsoldárt énekelnek, de valójában nem is azt teszik” – figyelmeztet kissé fenyegetően. Ezért alapelveket, tanácsokat fogalmaz meg híveinek, hallgatóinak.²⁹

Az alapelvek közül az első, hogy a „tízúrú hárfá” példája a *Tízparancsolat* megtartására serkentsen, de mivel Jézus tanítása alapján a keresztény egyház ezen túlmutat, ezért azt nem „a betű szerint régi módon, hanem a Lélek új módján” kell megtartani.³⁰ Így teljesül a 32. zsoldár szava: „Énekeljete az Úrnak Új éneket!” Az életünket most már az evangélium szerint kell alakítanunk.³¹

A második alapelv a *tiszta szív és lelkület* megvalósítása. Ehhez igazi bűnbánat és a megtérés kell. „Nem ad... dicsőséget és tiszteletet az Úrnak az, aki hevesen ég a vágytól, hogy az emberek dicsóítsék, sem az, aki a pénzt vagy a testi élvezeteket kedveli... akiknek a szíve távol van az Istentől.” Legyen közel az ember szíve Istenhez, s ezt biztosítja a megtérő lelkület ébrentartása, s a vallásos cselekedetek őszinte megvalósítása.³² S nem lényegtelen, hogy a zsoldározás mily fontos a tiszta lelkület megőrzése szempontjából: „A zsoldár elűzi a gonosz lelkeket, s az angyalok segítségét biztosítja. Fegyverül szolgál az éjszakai félelmekkel szemben, s nyugalmat ad a napközben végzett fáradozásokra. Biztos védelmet jelent a gyermekeknek, ékességet a serdülőknek, biztató vigasztalást az öregeknek, és a legillendőbb ékszer az asszonyoknak. A pusztaságot lakott helyé teszi, s kijózanítja a köztereken járókat.”³³ Ebből a sok lelki adományból bizonyára a liturgikus énekeket szívből éneklők is részesülnek.

A harmadik alapelv az őszinte és *erős és személyes hit*. Az Úr ugyanis olyan istentiszteletre hív, mely csak „tiszta hitből fakadhat”. Abban van meg ez, aki „helyesen beszél Istenről, s nem tér el attól az

²⁸ *Zsoldárkommentárok*, 15.

²⁹ *Zsoldárkommentárok*, 14.

³⁰ Vö. Róm 7,6

³¹ Zsold 32,3

³² *Zsoldárkommentárok*, 16.

³³ *Zsoldárkommentárok*, 35.

igaz hitvallástól, amely az Atyára és az ő Fiának istenségére és a Szentlelkének dicsőségére vonatkozik”. Mivel boldog is igazán csak az lesz, „akiben nem támad kétség Istennel, az ítélettel és az eljövendő jutalmazzással kapcsolatban”, s így élő hittel és reménnyel, de aktív istenszolgálatlal vár az eljövendő javakra.³⁴

Összefoglalás

Danilovics külhelynök úr írta énekeskönyvének védelmében: „Sürgőssé teszi azt a hívek valláserkölcsei érdeke, kik a könyv hijával minden lelki épülés nélkül hallgatnák végig a templomi szertartásokat...”³⁵ Az akkori valláserkölcsei sürgetéshez mi most az énekléssel kapcsolatos fontosabb erkölcsi kérdések átgondolásával csatlakoztunk, mivel úgy érezhetjük, hogy „sürgető szükség van” – különösen a mi szertartásainkban – a szép liturgikus éneklésre. Figyelmeztessenek bennünket az elmondott szempontok az énekléssel kapcsolatos tanúságtévő kötelességünk gyümölcsöző megvalósítására. Ezen a területen ugyanis mindenkinek vannak egyéni, testi-lelki vonatkozású feladatai, melyek felelős teljesítése a modern hitvallás és tanúságtétel formája, és mások életét is döntően befolyásoló eszköz lehet. Növekedjen hát a liturgikus éneklésünk komoly felfogása és megvalósítása által saját képességünk, s fejlődjön ezek révén másoké is javukra és Isten mind nagyobb dicsőségére.

³⁴ *Zsoltárkommentárok*, 24-25.

³⁵ IVANCSÓ, I., *Danilovics János Általános egyházi énekkönyve*, (Athanasia Füzetek 7), Nyíregyháza 2003, 7.

GÁNICZ ENDRE

BIBLIAI IMÁDKOZÓK A BIZÁNCI LITURGIÁBAN

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. Az „akadozónyelvű Mózes” imája; 3. „A magtalan Anna jósnő” imádsága; 4. Jónás próféta; 5. A három ifjú a tüzes kemencében; 6. Befejezés.

1. Bevezetés

A Szentírás és a bizánci liturgia közös gazdagságának következtében elengedhetetlen a nagyszámú imádkozók körének „leszűkítése”, amelyre – teljesen önkényes alapon és a teljesség igénye nélkül – lehetőséget biztosítanak a közelgő Pünkösöd ünnepének utrenyei katavaszijában található ószövetségi személyek. Ennek a katavaszianak érdekessége, hogy az az *Általános egyházi énekkönyv*, amelyet a Danilovics János külhelynök vezetésével működő kilenctagú bizottság adott ki, megjegyzésként azt írja róla, hogy „Ez az ének pályázat útján fordított magyarra”, vagyis egy mástól átvett fordításról van szó.

2. Az „akadozónyelvű Mózes” imája

A katavaszia első versének a szövege: „Istentől a felhők homályával borított s akadozónyelvű Mózes ékesszólással kieszközölte az isteni kézzel írott törvényt s levetvén lelki szemének homályát, látja a legfőbb Lényt s magába veszi az értelem Lelkét, dicsérvén Őt istenes énekekben”.¹

A katavaszia első versszakában tehát az „akadozónyelvű Mózes” jelenik meg. Talán nem véletlen, hogy az ószövetségi személyek sorában ő az első, mivel az Ószövetség egyik legismertebb alakjáról, a legnagyobb prófétáról van szó. Jelentőségét kiemeli a Kivonulás könyvének elején található gyermekség története is, amely mind az Ó- mind az Újszövetségben csak a kiemelkedő szerepet betöltő személyek saját-

¹ DANILOVICS, J. (kiad.), *Görögszertartású általános egyházi énekkönyv a hozzávaló imákkal. A görög-katolikus hívek lelki hasznára*, Budapest 1903, 316-317.

ja.² Ebben a történetben találhatjuk meg először az Ószövetségben több mint hétszázszor megjelenő Mózes nevet. E név eredete eléggé vitatott, legáltalánosabban elterjedt magyarázata a Bibliában szereplő népetimológiával áll kapcsolatban, amelyet a fáraó lánya juttat kifejezésre: „mivel – úgymond – a vízből húztam ki”.³

Mózes személyéről egyetlen forrás a Szentírás szövege, nevét sem szíriai-palesztinai feliratok, sem ékírásos vagy hieroglif, esetleg hieratikus szövegek sem tartalmazzák. Születésének sajátos körülményei hozzásegítik őt ahhoz, hogy az egyiptomi fáraó udvarában nevelkedjen, noha az elnyomott, rabszolgasorban tartott héberek közé tartoznak a szülei.

A Kivonulás könyvétől Józsué könyvéig terjedő elbeszélés kiemeli, hogy ő volt az, aki kiszabadította Izraelt az egyiptomi szolgaságból, közvetítőként működött Jahve és Izrael között, az Isten és népe kapcsolatát szabályzó törvényt kőtáblára írta. Ezt követően elvezette népét az Ígéret Földjéhez, de hitetlensége, bizalmatlansága miatt nem léphetett be oda (Szám 20,12).

Ezen elbeszélésen kívül az Ószövetség más írásaiban Isten szolgáljának, Isten választottjának, papnak, törvényhozónak, prófétának, bölcsnek, Isten emberének nevezték. Az Újszövetség iratai szerint csak Jézus és Mózes „közvetítő”, közöttük a különbség az, hogy Mózes közvetítésével Isten csak a kiválasztott népnek, Izrael népének adja a Törvényt, míg Jézus Krisztus minden ember üdvösségét valósítja meg. Ebből is világosan látszik a két szövetség közt fennálló különbség.⁴ Hadvezérként Mózes viszont sehol sem szerepel, a midianiták elleni csatában is Áronra és Hurra bízta a csata vezetését, míg maga imádkozik, ő inkább közbenjáró és csodatevő.

A törvényen kívül egy éneket, egy áldást és egy zsoltárt is neki tulajdonít az Ószövetség. Mózes áldása (MTörv 33,6-25) tíz részből tevődik össze, és az egészet egy olyan himnikus keret fogja közre, amely eredetileg egységes zsoltárt alkotott. A kultikus törvényeket illetően két hely emelkedik ki a pusztában vándorló nép történetéből: a Sínai-hegy, ami a törvény és szövetségekötés miatt kiemelkedő jelentőségű, valamint Kádes pusztája, amelyet az izraelita hagyomány a bíraskodás színhelyeként tart számon.

² Mózesen kívül saját gyermekség történettel bír még pl.: Sámson, Sámuel, Keresztelő Szent János, Jézus Krisztus.

³ Vö. Kiv 3,10

⁴ LÉON-DUFOUR, X. (szerk.), *Biblikus Teológiai Szótár*, Budapest 1986, 948-949.

Az akadozó nyelvű Mózes emberi gyengesége ellenére abban a kiváltságban részesülhetett, hogy az égő csipkebokornál kinyilatkoztatásban megismerhette, ha nem is Jahve dicsőségét, de legalább nevét. Nem csoda tehát, ha *par excellence* a kinyilatkoztatás közvetítőjeként, Izrael tanítójaként tekintenek rá.⁵

3. „A magtalan Anna jósnő” imádsága

A katavászia következő versének a szövege: „A magtalan Anna jósnő méhét megnyitá és a sokmagzatu asszony bosszantásaitól őt megmenté az egyetlen buzgó imádság, melylyel az Erőshöz és az értelem Urához keseredett szívvél könyörgött”.⁶

A katavászia harmadik versében a „magtalan Anna jósnő” imádságáról van szó. Így a királyok korát megelőző időszakba jutunk Izrael Jahve népévé válásának korszakából. Az előzőekhez hasonlóan itt is megfigyelhetjük egy fontos személy születésének körülményeit, melyet még tovább gazdagít az Ábrahám történetében és az Újszövetségben Keresztelő János születésének körülményeit elbeszélő történetben is fellelhető meddőség motívuma.

A héber Hanna név „könyörület”-et jelent és személynévként Sámuel első könyvének kezdetén jelenik meg – a kánoni sorrendet figyelembe véve – először, Elkana feleségeként. A Szentírásból még további három Annát ismerünk: az Ószövetségből Tobit és Ráguel feleségét, valamint az Újszövetségből Fánuel leányát, a prófétaasszonyt.

A katavásziában egyértelmű utalást találunk a másik feleségre Fenennára, akinek több gyermeke is volt férjétől, ami elbizakodottá, gőgössé tette őt a meddő asszonnal szemben. Fenenna folyamatos bosszantása és szemrehányásai még a silói imádság- és áldozatbemutató alkalmak során sem szűntek meg, aminek a következménye a keserves síráson túl az lett, hogy Anna imában kért gyermeket az Úrtól és megígérte, ha fiúgyermekkel áldja meg Jahve, akkor neki adja őt élete valamennyi napján és borotva nem éri a fejét. Ez utóbbi megjegyzés az ehhez nagyon hasonló Sámson történetnek is a sajátja.⁷ Anna imája meghallgatásra talált, s ígéretének megfelelően az Úr szolgálatára adta a gyermeket, Sámuel. Az 1Sám 2,1-10 tartalmazza Anna hálaénekét,

⁵ Vö. HAAG, H., *Bibliai lexikon*, Budapest 1989, 1284-1291.

⁶ DANILOVICS, *Görögszertartású*, 317.

⁷ Vö. Bír 13,2-5

amely a *Magnificat* előképeinek tekinthető, mivel ahhoz nagyon hasonlít. A hálaadás Istent dicsőítő, Istent magasztaló tartalma miatt a himnuszok és a himnikus zsoltárok csoportjába tartozik.⁸

4. Jónás próféta

A katavászia hatodik versének a szövege: „A Szűz által megtisztulást és üdvösséget szerezte nekünk oh Uralkodó, és a mint kihozta Jónás prófétát a tengeri szörny gyomrából, úgy váltott meg Ádám nemzedékét is az örök romlásból”.⁹

Érdekes története miatt Jónás próféta a legismertebb a tizenkét kispróféta közül. Nevének jelentése „galamb”. Ez a próféta könyv nem a szerzőjéről, hanem a főszereplőjéről kapta a nevét, vagyis a Gát-Heferből származó és II. Jerobeám idejében (Kr. e. 783-743) működő prófétáról.

Prófétai megbízatása Ninivébe szól, Asszíria fővárosába, abba a városba, ahol az emberek életvitele határponthoz ért. Jónás nem akar a pogányok közé menni, ezért az ellenkező irányba indul, felszáll egy Tarsisba induló hajóra. A nagy viharba került hajósok Isten haragjának gondolják az életveszélyes időjárást, s annak okát egy a hajón utazó embernek tulajdonítják. A hajó fenekén békésen alvó Jónásra esik a sors, aki önként kéri, hogy dobják őt a tengerbe, mert akkor az lecsillapul. Így is történt, a vízben pedig egy óriási hal nyeli el Jónást, akit három nap múlva sértetlenül partra vetett a hal, amelynek a gyomrában hálaadó zsoltárt mond a történetekért. Jahve újabb megbízását követően elvégzi prófétai küldetését, majd várja a fejleményeket. Mivel Ninive lakosai mind hallgattak a prófétai szóra, büntetésük elmarad, megmenekülnek. Jónás bosszankodik emiatt, halálát kívánja. A gyorsan kinövő, árnyékot adó növény az Úrtól odarendelt fereg segítségével elpusztítja a növényt, ezzel Jónás értésére adja, hogy mennyire nem szerette volna elpusztítani a várost. Összességében Jónás könyvének tanítása nem más, mint a minden ember számára adott üdvösség lehetősége.¹⁰ A hal gyomrában imádkozó próféta imádsága a bajba jutott ember Istenbe vetett bizalmát fejezi ki, miközben megemlékezik az Úr szabadításáról is. Prófétai küldetésének elvégzését követően haragjában és szomorúságában pedig szemre-

⁸ Vö. HAAG, *Bibliai lexikon*, 559-560.

⁹ DANILOVICS, *Görögszertartású*, 317.

¹⁰ Vö. HAAG, *Bibliai lexikon*, 879-881.

hányást tesz az Istennek a „hiába végzett” munkáért, „mert tudtam, hogy jószágos és irgalmas Isten vagy türelmes és könyörületes, aki megbánja a rosszat”.¹¹

5. A három ifjú a tüzes kemencében

A katavászia nyolcadik verse így hangzik: „Bilincseinket földoldozás a lángok közt lágy harmattal hűsítte bennünket a hármastényű Istenség képe, éneklük a jámbor ifjak; az egy Megváltót és a jószágos Istent pedig áldja minden teremtmény.”¹²

Ez a katavászia a babiloni fogság idején történetekre utal. Míg a tizenkét fejezetből álló Dániel könyvének utolsó hat fejezete egy álmóból és három látomásból áll, addig a könyv első fele életrajzi-történeti jellegű. Ebben olvashatjuk Dániel történetét, amely kapcsolatban áll a három ifjú történetével.

A Júda törzsének egyik előkelő családjából származó Dániellel együtt fogságba kerül a szintén előkelő származású Hananja, Azarja és Misael is. A Hananja név gyakran előfordul az Ószövetségben, jelentése „Jahve megkönyörült”. Babilónban Aspenáztól, az udvari emberek főnökétől kapott neve Sadrak.¹³ A második Azarja, azaz „Jahve segített”,¹⁴ akit másikként két társával együtt Nebukadnezár szolgálatára választottak ki. A tüzes kemencében ő nyitotta ajkát imára, mely eredetileg egy sirató-ének lehetett. Babilonban az Abednegó nevet viselte.¹⁵ A harmadik ifjú Misael a Mesak nevet kapta Babilonban azért, hogy ne felejtse el, hogy az ottani isten, Nabu alárendeltje.¹⁶ Nebukadnezár a fogságba ejtett Izrael fiai közül előkelő származásúak kiválogatását kérte, akiknek három évig kellett készülniük a szolgálatra. A király edelében és borban részesültek, ám Dániel kérésére három társával együtt csak főzeléket és vizet vett magához, és még így is szebb volt a külsejük, mint a többieké, akik a király rendelete szerinti ételből ettek és bort ittak. Nebukadnezár látomásának megfejtését követően Dániel könyvének 3. fejezetében kerül sor a hatvan könyök magas és hat könyök széles aranyoszor felál-

¹¹ Vö. Jón 4,1-3

¹² DANILOVICS, *Görögszertartású*, 317.

¹³ Vö. HAAG, *Bibliai lexikon*, 558.

¹⁴ Vö. THORDAY, A. (szerk.), *Az Ószövetség könyveinek magyarázata*, (Jeromos Biblia-kommentár I.), Budapest 2002, 630.

¹⁵ Vö. HAAG, *Bibliai lexikon*, 117.

¹⁶ Vö. THORDAY, *Az Ószövetség*, 630.

lításának leírására. Nebukadnezár a szobor felavatására sokakat meghívott és elrendelte, hogy a zeneszerszámok hangjára mindenki boruljon le és imádjá az aranszobrot. Csak a Bábel tartományában tartózkodó zsidók nem teljesítették ezt a parancsot és miután a káldeusok bevádolták őket az uralkodónál, ott is tanúságot tettek arról, hogy a saját Istenükön kívül senkit sem részesítenek imádásban. A király hétszeresen befűtetett tüzes kemencébe vettette őket, amelyből 49 könyök magasra csapott ki a láng, megégetve az ott álló káldeusokat, míg a három ifjú a tüzes kemencében sértetlen maradt.

Azarja imádsága bűnbánati ima, amelyben világosan látszik, hogy a nép életében bekövetkezett csapást az izraeliták bűne következményének tekinti. Nem marad el belőle a jövővel kapcsolatos kérdés sem a múltra hivatkozva: „Ne vondd meg tőlünk irgalmadat kedveltedért, Ábrahámért, szolgádért, Izsákért, és szentedért, Izraelért” (Dán 3,35). A három ifjú ezt követő éneke pedig egy dicshimnusz, amelyben az egész teremtést Isten dicsőítésére hívják.

Az ifjak sértetlensége bizonyítékként szolgál Nebukadnezárnak, aki elrendeli, hogy „aki káromolja Sadrak, Mesak és Abednegó istenét, azt vágják darabokra, háza meg változzék szemétdombbá!” (Dán 3,29c). A három ifjú éneke és sértetlensége a most már a pogány uralkodó által is elismert Jahve dicsőségének és mindent felülmúló nagyságának jele.

6. Befejezés

Az „akadozónyelvű” Mózes, a magtalan Anna, Jónás próféta és a három ifjú a pünkösdi katavásziában az imádság emberei, akiknek imáiban megtalálhatjuk mind a négyféle imaformát: a kérő, hálaadó, engesztelő és dicsőítő imát s így az Istennel való kapcsolattartás mintaképei.

PREGUN ISTVÁN

ZÁRSZÓ

Tisztelendő asszonyok!
Főtisztelendő atyák!
Kedves Vendégeink!
Kedves Hallgatóink!

Liturgikus szimpóziumunk végéhez értünk, és ilyenkor a levezető elnöknek az a feladata, hogy egyfajta zárszóval fejezze be az együttléteket. Mai tudományos összefoglalásunk fő témája a Danilovics féle „Általános egyházi énekkönyv” létrejötte és tartalma volt. Ez a mai liturgikus életünket is alapjaiban meghatározó munka a 125 évvel ezelőtt megalakult hajdúdorogi liturgikus fordítóbizottság utolsó műveként került görög katolikus népünk kezébe.

Tisztelettel és megbecsüléssel kell fordulnunk a fordítóbizottság minden tagja, de különösen Danilovics János hajdúdorogi külhelynök felé, mert az ő egyénisége, személyisége hordoz üzenetet mindnyájunk felé. Ivancsó István rektor úr előadásában hallottuk életéből azt a mozzanatot, hogy amikor 1875-ben Hajdúdorogra került, Hajdúdorog népe rendkívül fagyosan fogadta. Ennek egyik oka pedig az volt, hogy a nép az akkori paróchus-főesperest kívánta külhelynökként Hajdúdorogra. A másik ok pedig az volt, hogy Danilovics Jánosnak russzofil híre volt. Ahogyan azonban Pirigyi István tanár úr könyvében, „A Magyar Görög Katolikus Egyház Története” című művében írja: ebből az emberből, izig-vérig magyar ember lett. Vajon mi volt ennek a titka és mi volt ennek a háttere? – fogalmazódott meg ma délután bennem a kérdés. Úgy gondolom, hogy Danilovics János igaz papi érzékenységgel és empátiával látta meg és tette magáévá Hajdúdorog népének, illetve a környező paróchiák görög katolikus népének lelki igényét. Nagyszerű érzékkel meglátta, mire is van szüksége ennek a népnek: magyar liturgikus szövegekre, liturgikus énekes könyvre, olyan könyvre, amiből tud közösségszerűen imádkozni.

A liturgikus könyvek fontosságára egy személyes élménnyel szeretnék rávilágítani. 1990. karácsonyán Püspök Urunk kíséretében a

felszabadult Kárpátaljai Görög Katolikus Egyház püspökeivel, papjaival és híveivel együtt ünnepelhettük az Úr Jézus születésének ünnepét. Ott voltak az amerikai görög katolikus püspökök is, nagyon sok amerikai görög katolikus hívővel együtt. Az éjféλι zsolozsma ideje alatt szinte szétfeszítették a hatalmas ungvári katedrális falait az egybegyűlt hívek. Rengeteg fiatal és gyermek, középkorú és idős ember vett részt az első, szabad karácsonyon. A szertartás több mint három órán át tartott. Két 80 év körüli idő férfi kántorizált, végeztek mindent, és ez a hatalmas tömeg hallgatott. Senkinek a kezében nem volt énekeskönyv, imakönyv. Amikor aztán vége lett a szertartásnak, és a nép énekelni kezdte a „könyv nélkül” ismert karácsonyi népénekeket, akkor majd szétrepedtek a Székese gyház falai, mert ezeket mindenki ismerte és tudta. De a liturgia alatt ez a hatalmas tömeg hallgatott. Ezzel arra akartam rávilágítani, hogy mennyire fontos és mennyire szükséges, hogy hívő népünk kezében legyen megfelelő énekeskönyv, amit a saját anyanyelvén tud olvasni.

Danilovics János papi érzékenysége és empátiája kell, hogy követendő példa legyen mindnyájunknak. Isten áldja meg őt haló poraiban is, mert olyan művet hozott létre, amely alapja és forrása a mai magyar görög katolikus liturgikus énekeinknek.

Ezúton köszönöm meg Ivancsó rektor úrnak a két előadást, és köszönöm meg Szabó Péter professzor úrnak, Soltész János tanár úrnak, Gánicz Endre tanár úrnak a kapcsolódó előadásokat.

Mindegyik előadásból nagyon fontos mondanivalókat lehetett kiragadni. Szabó Péter professzor úr precízen bemutatta a liturgikus könyv fogalmát és annak jelentőségét. Rávilágított arra, hogy miért szükséges egy-egy liturgikus könyv közhasználatba vételekor az egyházi hierarchia jóváhagyása. Ennek a háttérében az áll, hogy a keleti liturgia *locus teologicus*, vagyis teológiai lelőhely, kincseshánya. A hit tanításának egyik forrása a liturgia, s ezért a liturgikus szövegeket tartalmazó liturgikus kiadványok mindenképpen az egyház Tanítóhivatal áldásával, illetve jóváhagyásával kell, hogy kerüljenek híveink kezébe. Külön érdekesség, amiről ő ugyan nem szólt az előadásában, de magánbeszélgetésünkben elmondotta, hogy az Apostoli Szentszék a magyar liturgikus nyelvet végül is kifejezetten és hivatalosan 1965. november 19-én ismer-te el. Az 1965. esztendő megelőző évtizedek során hallgatólagosan vette tudomásul annak liturgikus használatát.

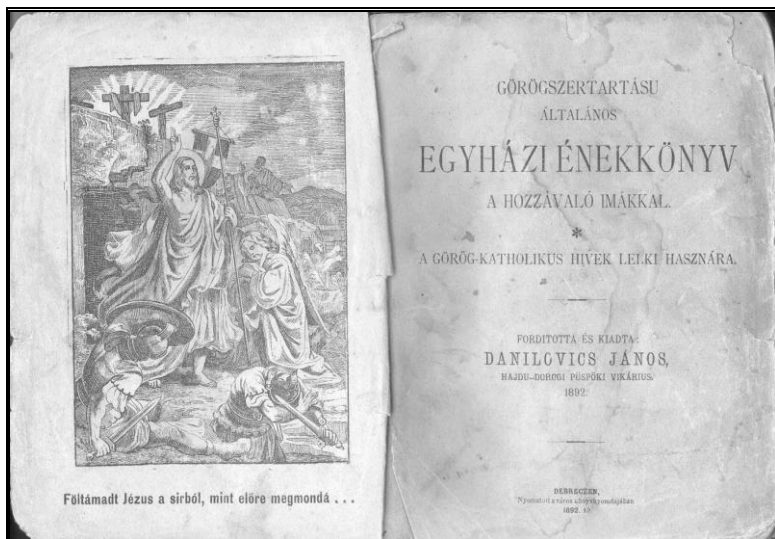
Örömmel hallgattuk Soltész János tanár úr előadását is, amelyben a nagy egyházatyákra, különösen pedig Nagy Szent Bazilra hivatkozva kifejtette az egyházi liturgikus énekünknek a fontosságát. Egyetlen

szempontot szeretnék kiemelni. Azt, amit Nagy Szent Bazil nyomán igen komolyan hangsúlyozott, nevezetesen a közös éneklés közösségformáló erejét és fontosságát. Nem kell azt magyarázni, hogy ahol fiatalok és idősek vannak együtt, ha közösen énekelnek, a közös éneklés hihetetlen érzelmi töltöttséget okozva egységet formál. Nem volt az véletlen, hogy az elmúlt négy évtizedben a nagy állami ünnepek során mindig a Himnusz „meghallgatását” és nem annak közös éneklését kérték!

Köszönöm Gánicz Endre tanár úrnak igazán szellemes előadását. A Danilovics féle énekkönyv szövege szerinti pütkösi katavá-sziában szereplő Mózes, Anna jósnő, Sámuel próféta édesanyja, Jónás próféta, valamint a három ifjúnak az alakján keresztül bemutatta a nagy biblikus imádkozóknak az imádságait. Rámutatott arra, hogy mind a négy imádságtípus megtalálható ezekben az imádságokban. Az Istenhez való kapcsolódó ember hálaadását, kérését, dicsőítését és bünbánatát nagyszerűen mutatják ezek a nagy ószövetségi imádkozók.

Köszönöm mindnyájuk megtisztelő jelenlétét és részvételét. Ez-zel a mai délutáni szimpóziumot bezárom.

III. Liturgikus szimpozion

a

Danilovics-énekkönyv,
a 125 éve alakult hajdúdorogi liturgikus
fordító bizottság
utolsó műve megjelenésére

2004. április 29-én
a Hittudományi Főiskola dísztermében.

Még sokan emlékezhetnek a Danilovics-féle énekeskönyvre, amely magyar görög katolikus egyházunkban fontos szerepet játszott. A hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság (1879-1892) munkálkodásának ez volt az utolsó terméke. Miután a

Danilovics János külhelynök vezetésével működő kilenc tagú fordító bizottság közös munkával lefordította és kiadta először a Liturgikont (az AranySzájú-liturgia szövegét), majd az első magyar nyelvű egyházi szerkesztést, végül pedig a Bazil-liturgiát az Előszenteltek liturgiájával, negyedik műként jelentette az *Általános egyházi énekkönyvet* is.

A tartalmilag jóval kevesebb, bár szintén fontos Roskovic-féle *Óhitű ima- és énekeskönyvet* (1862) váltotta fel, s címének megfelelően, valóban általánossá vált liturgikus használatunkban. Még az utána következő, az 1920-as évek második felében megjelenő Krajnyák-féle *Gyűjteményes nagy énekeskönyv* sem szorította ki teljesen. Az először 1954-ben megjelentetett, máig használatos énekeskönyvünk is erre alapozott.

Danilovics János művének az lett az igazi jelentősége, hogy ebből már a teljes szertartásokat végezhetette magyar görög katolikus népünk.

A szimpoziumot a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszéke rendezi a hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság megalakulásának 125. évfordulója alkalmából 2004. április 29-én.

Program

„Föltámadt Krisztus” - Előadja a kispapok énekkara

15.00 - **Megnyitó** - Dr. Keresztes Szilárd megyéspüspök

15.10 - *A liturgikus könyvek kiadásának jogtörténeti összefoglalása a görög katolikus egyházban* - Dr. Szabó Péter kánonjogi tanár

15.30 - *Danilovics János életének és munkásságának főbb adatai* - Dr. Ivancsó István liturgikus tanszékvezető

15.50 - *Danilovics János Általános egyházi énekkönyve mint a fordító bizottság utolsó műve* - Dr. Ivancsó István liturgikus tanszékvezető

16.20 - *Imádság és liturgikus éneklés mint morális cselekedet* - Dr. Soltész János erkölcssteológiai tanszékvezető

16.35 - *Bibliai imádkozók a bizánci liturgiában* - Gánicz Endre biblikus tanár

16.50 - **Diszkusszió**

17.00 - **Zárszó** - Dr. Pregun István főigazgató

„Szent, szent, szent” - Előadja a kispapok énekkara

A 2004. április 29-én, a Hittudományi Főiskola dísztermében (Nyíregyháza, Bethlen G. u. 13-19.) rendezett szimpozionra tisztelettel meghívjuk és várjuk.

Liturgikus Tanszék

Cím: 4401 Nyíregyháza, Pf. 303. – **E-mail:** ivancsoi@atanaz.hu

**A szimpozionhoz kiállítás
csatlakozik, mely a földszin-
ten megtekinthető.**

A SZIMPOZIONON RÉSZT VEVŐK NÉVSORA
(A hallgatóinkon kívül)

Dr. Bory Endre	–	
Gebri József	–	Nyíregyháza
Dr. Hollós János	–	Téglás
Dr. Janka György	–	Nyíregyháza
Dr. Kiss Andor	–	Újfehértó
Dr. Kiss Andorné	–	Újfehértó
Kocsis Fülöp	–	Dámóc
Kriskó Miklós	–	Kállósemjén
Dr. Kruppa Tamás	–	Nyíregyháza
Dr. Laczik Mária	–	Nyíregyháza
Márku László	–	Napkor
Márku Lászlóné	–	Napkor
Dr. Melles Tivadar	–	Sárospatak
Miló Miklós	–	Nyíregyháza
Dr. Obbágy László	–	Nyíregyháza
Obbágy Miklós	–	Miskolc
Oláh Miklós	–	Hajdúszoboszló
Dr. Sivadó Csaba	–	Kálmánháza
Szabó Gábor	–	Demecser
Thodory Ferenc	–	Hajdúdorog
Zatik János	–	Ajak

TARTALOM

Pregun István: Megnyitó	5
Ivancsó István: Danilovics János életének és munkásságának főbb adatai	7
Szabó Péter: A liturgikus könyvek kiadásának jogtörténeti összefoglalása a görög katolikus egyházban Hiba! A könyvjelző nem létezik.	
Ivancsó István: Danilovics János Általános egyházi énekkönyve mint a fordító bizottság utolsó műve	45
Soltész János: Imádság és liturgikus éneklés mint morális cselekedet	65
Gánicz Endre: Bibliai imádkozók a bizánci liturgiában	75
Pregun István: Zárszó	81
A szimpozionon részt vevők névsora	89
Tartalom	91

A „LITURGIKUS ÖRÖKSÉGÜNK” SZOROZAT FÜZETEI

- I. Ivancsó, I. (szerk.), *Liturgikus örökségünk I. Az első magyar nyomtatott Liturgikon megjelenésének 120. évfordulójára 2002. április 18-án rendezett szimpozion anyaga*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 8.), Nyíregyháza 2002, 57 p. ISSN 1785-2722 ISBN 963 212 806 0
- II. Ivancsó, I. (szerk.), *Liturgikus örökségünk II. A Krucsay-féle liturgiafordítás faksimiléje kiadásának alkalmából 2003. október 30-án rendezett szimpozion anyaga*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 10.), Nyíregyháza 2003, 67 p. ISSN 1785-2722 ISBN 963 212 812 5
- III. Ivancsó, I. (szerk.), *A 125 éve alakult hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság utolsó műve, a Danilovics-énekkönyv megjelenésére 2004. április 29-én rendezett szimpozion anyaga*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 11.), Nyíregyháza 2004, ISSN 1785-2722 ISBN 963 86650 3 3